

ОБРАЗОВАНИЕ

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 46
Часть-3_ Июнь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Июнь - 2024 год

ЧАСТЬ - 3

AMIR TEMUR AND THE ECONOMY DURING THE TIMURID ERA

Islamova Gulchiroy Muzaffarovna
Bukhara State University,
4th year student

Feruzza Utayeva Kholmamatovna
Bukhara state university,
associate professor of the (PhD)

Abstract

In this article, the work carried out for the development of the country's economy during the period of Amir Temur and the Timurids, that is, commerce and trade, the construction of caravanserais, is discussed.

Key words: Bukhara, Samarkand, trade, rasta, caravanserai, ambassadors, beautification, market, tourists, craftsmen.

The relevance of the topic: the role of commerce, trade, caravanserais is important in the implementation of processes in the socio-economic sphere of the population. During the period of Amir Temur and the Timurids, special attention was paid to commercial and trade centers. The study of trade, commerce, construction of caravanserais, diplomatic relations with foreign countries and their history is the demand of the times.

Analysis of the topic. Temur was very active in expanding domestic and foreign trade. During his rule, activities were carried out to improve trade stalls, markets and roads in Samarkand and Bukhara. New caravanserais were built on the caravan routes, efforts were made to strengthen commercial and economic relations with countries in the east and west.

Historians and tourists report that at the end of the 14th and 15th centuries there were bazaars, charsu, tim, toki and other trade and craft centers in Samarkand and Bukhara. In each of them, they mainly traded with a certain commodity. At the beginning of the 16th century, Zahiriddin Muhammad Babur noted the order created during the time of Amir Temur and wrote: According to the decree of Amir Temur, who attached great importance to the construction of commercial buildings, Samarkand was renovated a lot, first of all, due to the expansion of the city's trade opportunities. Wide streets were built throughout the city and shops were placed on both sides.

Such specialized markets were also in Bukhara. Antony Jenkinson, a representative of English merchants who was in Bukhara at the end of 1558, wrote in his diary that every profession has its own place and market here. The name of the stall is usually given by the name of the goods sold there. That is, many different names of

trading places reflected their function. They are primarily designed to meet the needs of the local population. Residents of surrounding villages, as well as nomads living in the nearby steppes, also came here. It shows that cities such as Samarkand and Bukhara had close trade relations with rural areas in terms of trade in handicrafts, raw materials and semi-raw materials¹. Buildings such as mosques, madrasas, and baths are usually located next to the market. The bathhouse was not only a place to bathe and wash, but learned people gathered here, shared their knowledge, and discussed issues that interested them. The market was not only a center of trade and handicrafts, they did not come here only for trade. It was a place of meeting and communication, a unique cultural center. Various household needs are met here².

The road network connected the cities of Central Asia with the centers of India, Iran, Afghanistan, China, the Caucasus, Turkey, and the Volga region. Amir Temur well understood the great importance of trade in the economy. In many campaigns, he tried to capture shopping centers and main roads. Some marches are aimed at defeating Samarkand's rivals in the trade area. Also, when Temur occupied a city, he evaluated it in terms of the possibility of using it for trade purposes, its place in international trade, and the amount of trade duty that could be collected from this place³.

During his stay in Asia Minor, Amir Temur expressed his desire to establish regular trade relations between his country and Western countries in his diplomatic correspondence with the Farang King Charles VI and the English King Henry IV. Due to the strengthening of trade relations with other countries, the construction of caravanserais has expanded. According to the order of Amir Temur, new caravanserais were built in the same field, along the roads leading from the southwestern regions to Samarkand, and large houses and stables were built for tourists and merchants to rest.

Temur was very active in expanding domestic and foreign trade. During his rule, trade stalls, markets and roads were improved in Samarkand, new caravansary was built on the caravan routes, efforts were made to strengthen commercial and economic relations with countries in the east and west. Historians and tourists report that at the end of the 14th century, in the 15th century, there were bazaars, charsu, tim, toki, and other trade and craft centers in Samarkand and Bukhara. Each of them had a custom of trading with a specific commodity. This unique aspect of the bazaars of both cities was emphasized by the authors of the written sources of those places. At the beginning of the 16th century, in the memoirs of Zahiriddin Muhammad Babur, he noted the order created during the time of Amir Temur and wrote: He attached great importance to the construction of commercial buildings. According to

¹ Amir Temur jahon tarixida. Ma'sul muharrir: H. Karomatov. Mualliflar jamoasi: S. Saidqosimov, A. Ahmedov, B. Ahmedov va boshqalar. To'ldirilgan va qayta ishlangan ikkinchi nashri. -T.: "Sharq", 2001.

² Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. Fors tilidan B. Axmedov, N. Norqulov va M. Hasaniylar tarjimasi. Toshkent, 1994. -B-19

³ Murtazaeva R.H. va boshqalar. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. -T.: Akademiya, 2010.

the decree of Amir Temur, Samarkand was greatly renovated, primarily due to the expansion of the city's trade opportunities.

Butun shahar bo'ylab keng ko'cha o'tkazilgan va ikki tomoniga do'konlar joylashtirilgan. Ko'cha boshdan-oyoq har yer-har yerda yorug'lik tushishi uchun darchalari va gumbazlari bo'lgan tom bilan yopilgan.

The fact that such specialized bazaars existed in Bukhara can be considered as an indirect testimony of one of the unique aspects of Central Asian cities during the Timurid period.

Some of the caravanserais went to the city, near the gate, some were located inside the city. They are usually made of raw bricks, some of them are made of baked bricks. In some cases, it was multi-roomed and especially two-story in the city. Usually, the middle courtyard of the caravanserai consisted of warehouses on one floor and living rooms on the second floor⁴.

In Samarkand, Bukhara and other large cities of Central Asia, there were some caravansary where local merchants from every country or city stopped. As a result, separate caravanserais were built for merchants from other countries - India, Khorezm, Volgabuyi, etc. In Bukhara, there were the Urganjii caravanserai, where the Urganch people lived, as well as separate caravanserais for Iranian and Marv traders.

The cities of Central Asia conducted extensive trade with India, Western Asia, Eastern Europe and the Far East. Ambassadors from far and near countries came to Samarkand with various gifts. Ibn Arabshakh shows some of them in his book. For example, it appears in the list of gifts brought by Chinese ambassadors in 820 (1417). Antony Jenkinson wrote that in the middle of the 15th century, among other things, kimhob was brought to Bukhara. It is possible that a type of kimhob was produced in Samarkand.

The clothes made of Kimhob have become a gift given by rulers, like a thread of cloth. The Timurid rulers rewarded emirs who had rendered special service with kimhob. According to the order of Amir Temur, the ambassadors who came to him were presented with fancy clothes not only when they arrived, but also on the way. In all cities under Amir Temur's control, until reaching Samarkand, local emirs had to give gifts to the ambassadors of other countries and remind them of the need to get to Amir Temur's palace as soon as possible. The ambassadors of the King of Castile were presented with fine clothes both on the way and at Amir Temur's reception.

In the list of goods brought to Moscow from Bukhara, among a group of various fabrics, there were fabrics called "Zandani". Foreign trade of Bukhara's Zanda fabric was of great importance even during the reign of Amir Temur. In conclusion, at the end of the 14th and 15th centuries, caravan routes of socio-economic, in some cases,

---

⁴ Ziyoyev H. Tarixning ochilmagan sahifalari. – T.: "Mehnat", 2003.

political and military importance connected Movarounnahr with certain countries. These historical roads made it possible to develop the interaction of countries that differ from each other in terms of economy, people's way of life, religion, spiritual and material culture. In this situation, the caravan routes performed the practical function of trade, diplomatic and other communications, and at the same time served to strengthen the mutual economic and cultural influence of countries and peoples.

The exchange of achievements in the field of craft production, trade and culture is developed. Achievements in the field of trade and production connected the country with foreign countries. The development of the Great Silk Road has increased. Movarounnahr had a certain influence on the further development of science.

List of used literature

1. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
2. Utayeva, F. (2023). TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA'MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
3. F Utayeva BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 2023
4. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.
5. F Utayeva, B Safarov ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА
Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 2023
6. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK KOMBINATINI MALAKALI MUTAXASISLAR BILAN TA'MINLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
7. Utayeva, F. (2023). BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
8. Utayeva, F., & Safarov, B. (2023). ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 303-307.

9. Utayeva, F., Sharipova, P., & G'ayratjon qizi Rahmatova, R. F. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO'QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 61-61.
10. Kholmamatovna, U. F. (2022). Bukhara Yarn and Fabric Factory (1970-1985). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(6), 160-164.
11. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 18(18).
12. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 18(18).
13. Utayeva, F. (2021). BUXORO TARIXINI O'RGANISHDA ARXEOLOGIK TADQIQOTLARNI O'RNI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
14. Utayeva, F. (2021). Activities and Financial Status of Bukhara Mangit Rulers in The Years Of Independence. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
15. Utayeva, F. (2021). TARIX DARSLARIDA MUTAFAKKIRLARNING MA'NAVIY MEROSLARIDAN FOYDALANISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
16. Utayeva, F. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ИЛМИЙ ТАРИХИЙ МАТБУОТДА БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
17. Utayeva, F. (2021). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 8(8).
18. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
19. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.

FOREIGN TRADE RELATIONS DURING THE KHANATE PERIOD

Norova Zilola Rakhmatulloevna

Bukhara State University, 4th year student

Utayeva Feruza Kholmamatovna

Associate Professor of Bukhara State University, Ph.D. (PhD)

Abstract This article provides information about the history of the Khanate era and the role of foreign trade relations. At the same time, the development of domestic and foreign tourism through trade was also discussed.

Key words: Czarist Russia, trade, cotton, goods, economy, development, gas, industry, financial investment, railway, economic relationship.

Relevance of the topic. The Uzbek people have always been a hardworking nation, and their selflessness and patriotism have gained special importance in the pages of history. Uzbekistan has a history of 3,000 years of statehood and has always fought for its freedom and rights. For the development of foreign and domestic trade, it is important that special aspects such as the construction of railways, the importance of heavy and light industry, the development of handicrafts, and the employment of the population have been shown.

Analysis of the topic. In the late 18th and early 19th centuries, the colonial policy of the Russian Empire was implemented. The position of Russian generals in the foreign policy of the ruling circles of the Russian state against the Kokan, Khiva khanates and the Bukhara emirate has increased. The Turkestan country was turned into a colony in a short period of time, and policies of agrarian policy, Russification policy, turning it into a source of raw materials and a market for finished products began to be applied to the country.

This rich land with a developed agricultural culture has been turned into a source of raw materials for industry, a convenient and profitable market. Construction of railways and industrial enterprises began in Turkestan mainly to meet the needs of industry and for other military and political purposes. In 1906, Orenburg was connected with Tashkent. In 1900-1910, 233 enterprises were built and put into operation in Turkestan. These were mainly cotton ginning, cocooning, tanning, and oil production factories.

Special attention was paid to the development of cotton, which is considered an important source of raw materials for the development of textile enterprises. For this,

instead of Jaidari cotton, which has been cultivated since ancient times, Serunum American varieties of cotton were introduced¹.

In Russia's trade relations with Central Asia, the export of seeded cotton from our country and the import of grain was given priority. He connected Central Asia with the central regions of Russia and made it an integral part of the common Russian market. Central Asia has now entered the world market, which is a necessary condition for any industrial development². In 1856, Russian gazmols were supplied to the khans in the amount of 320,000 soums, while this number was 3,777,000 soums in 1866 and 6,952,000 soums in 1867, increasing from 282% to 931%. Uzbek gazmols sent to Russia decreased from 815,000 soums in 1856 to 517,000 soums in 1867, that is, from 71.8% to 69%³.

Since the second half of the 19th century, as the import of industrial products from Russia increased, local craft production began to suffer a crisis. He worked 17-18 hours at the weaving loom to produce only 4-8 arshins (an arshin is equal to 72.12 cm) of cloth, but the salary he received was insignificant

Although there was no factory and manufactory production during the Khanate period, there were buds of centralized, mostly scattered manufactories based on peasant crafts working at home. In 1841, there were 6 iron foundries in Samarkand, Margilon, Ko'kan, Andijan, and Bukhara, where agricultural weapons and cores for cannons were produced. Similar enterprises existed in other khanates. In 1870, about 775 weaving workshops were operating in the city of Tashkent alone.

The network of cotton ginning, oil, and soap making enterprises, which are directly related to the development of local industry with cotton processing, has expanded. From 1895 to 1914, 11 seed factories, dozens of mines, brick, lime heating, copper smelting, wool washing shops, wine, beer, pharmaceutical, and food enterprises were put into operation in the country. The industry is not uniformly developed in the provinces.

From 1880 to 1914, 224 enterprises were established in Fergana region, 163 in Samarkand region, and 107 in Yettisuv region. Until the end of the 19th century, handicraft production in Bukhara was at a low level due to the lack of technical specialists. By 1905, there were 9 cotton gins in the emirate, processing 2 million 500 thousand pounds of cotton.

On the eve of the First World War, there were more than 50 enterprises in the territory of the emirate, of which 26 were cotton ginning factories. Most of them are located in the Russian cities of the emirate. There were 15 cotton ginning factories, an

¹ Ziyoev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. (XVIII-XX asr boshlari). –T.: Sharq, 1998. - 478 bet.

² G. A. Xidoyatov. Mening jonajon tarixim. Toshkent: "O'qituvchi", 1992 .

³ Ziyoev H. Z. O'zbekiston mustamlaka va zulm iskanjasida. - T.: Sharq, 2006

oil factory, an embankment workshop in Kogon, and 10 cotton factories in Chorjoi⁴. Due to the lack of industrial enterprises, the number of workers was also small. Only 3,500 workers made up 0.2 percent of the population. In connection with the construction of the Bukhara railway, the number of workers is 7,000. Seasonal work was popular in the cotton ginning, wool, and oil industries. Due to the small size of the enterprises, the weakness of the equipment supply, permanent workers were mainly created in the mining industry and railway construction.

The population of cities grew twice as fast as the total population. Changes also occurred in agriculture, the area of irrigated land and the production of agricultural products increased significantly, and the yield of the main crops increased. Kuznesov and Gardner companies occupy a dominant position in the market of Turkestan in the trade of porcelain products.

In short, foreign and domestic trade began to manifest in their activities mainly at the beginning of the 19th century. The formation of a single domestic market in Turkestan has begun. In the 50s and 60s of the 19th century, the Khanates of Bukhara and Khiva-Kokan traded with Russia with their finished products. Russia also participated in the trade with finished products in the khanates. Such equal and fair trade relations have had a positive effect on the growth of productive forces in both countries.

References:

1. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
2. Utayeva, F. (2023). TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA'MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).
3. F Utayeva [БУХОРО ИР-GAZLAMA КОМБИНАТИНИНГ ҚУРИЛИШ ТАРИХИ ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ FAOLIYATI](#) ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023
4. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.
5. F Utayeva, B Safarov [ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА](#) Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 2023
6. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK КОМБИНАТИНИ МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАР BILAN TA'MINLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).

⁴ U. Rashidov O'. Rashidov – "XX asr boshlarida Buxoro amirligidagi siyosiy va iqtisodiy jarayonlar" "Buxoro" Nashriyoti 2011-y

7. Utayeva, F. (2023). BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).
8. Utayeva, F., & Safarov, B. (2023). ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 303-307.
9. Utayeva, F., Sharipova, P., & G'ayratjon qizi Rahmatova, R. F. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO'QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 61-61.
10. Kholmamatovna, U. F. (2022). Bukhara Yarn and Fabric Factory (1970-1985). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(6), 160-164.
11. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 18(18).
12. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 18(18).
13. Utayeva, F. (2021). BUXORO TARIXINI O'RGANISHDA ARXEOLOGIK TADQIQOTLARNI O'RNI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
14. Utayeva, F. (2021). Activities and Financial Status of Bukhara Mangit Rulers in The Years Of Independence. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
15. Utayeva, F. (2021). TARIX DARSLARIDA MUTAFAKKIRLARNING MA'NAVY MEROSLARIDAN FOYDALANISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
16. Utayeva, F. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ИЛМИЙ ТАРИХИЙ МАТБУОТДА БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
17. Utayeva, F. (2021). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 8(8).
18. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
19. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.

SOCIO-ECONOMIC AND ECONOMIC LIFE OF THE SAMANI STATE

Narimonov Murodillo Ismatovich

Bukhara State University, 4th year student

*Research advisor: Utayeva Feruza Kholmamatovna
Associate Professor of Bukhara State University, (PhD)*

Abstract

This article discusses the impact of social and economic changes on the cultural life of the country's population and religious principles in Movarounnahr at the beginning of the 9th-11th centuries, as well as the development of literature and science during the Samanid era and its place in history.

Key words: Caliphate, Somanids, science, development, madrasas, cultural life of its inhabitants, works, artists.

Relevance of the topic. In the 9th-11th centuries, the city of Bukhara was especially culturally elevated. In the capital, in the emir's palace, a large library was built, where manuscript books related to various fields are kept. Most of the Samani emirs patronized literature, poetry, science, art and architecture. It is important to study such aspects of history.

Analysis of the topic. During this period, poetry flourished in Bukhara. Great representatives of Persian classical poetry, Abu Abdullah Ja'far Rudaki, Abu Mansur Daqiqi, Abulhasan Balkhi and many other poets made a great contribution to its development.

Rudakiy was born at the end of the 9th century in the village of Panjrudak near Panjikent. At a young age, he learned to play the rud (chan). He wrote poems, composed music, and played hafiz. Due to his reputation among the people, he was invited to Bukhara by Nasr ibn Ahmad (914~943) as a musician and poet. Rudaki wrote "Kalila and Dimna", "Sind-badnama", "Arois un-nafois" and "Davroni oftob". Rudaki died in his native village in 941¹.

Daqiqi was another intelligent poet of this period. First, he was invited to the court of the rulers of Chaganiyan, and then to the court of the Somanites. In contrast to traditional palace poetry, Daqiqi created a new poetic direction based on folk tales and epic epics. At the end of his life, he began to write a poetic work called "Shahnoma". This great work was later continued by Abulqasim Firdawsi. Abulqasim Firdausi (934-1012) was considered a classical poet of Persian literature. He created the world-famous poetic work "Shahnoma". In the 9th-10th centuries, the Persian literary

¹ Негматов Н. Государство Саманидов, -Душанбе:, "Дониш", 1997.

language developed significantly, but the Arabic language still had an important place in science and literature.

According to Saolabi's work entitled "Yatimat ul-Bahr", 119 Arabic language poets were created in Bukhara, Khorezm and Khorasan. Almost all of them consisted of courtiers, members of the ruling house and representatives of other high classes. Scientific works on linguistics, jurisprudence, music, philosophy, mathematics, medicine, astronomy, history and other subjects are mainly written in Arabic².

In Bukhara and other central cities, madrasahs were opened to teach the main sources of Islamic teachings and Sharia knowledge. Not all scholars who graduate from such universities become judges or scholars, among them there are also scientists who have acquired thorough knowledge in worldly sciences: medicine, geometry, mathematics, chemistry, astronomy, philosophy, logic, history and other fields. Those with such knowledge are respected and respected among the people, and many students are gathered around them.

In the markets of central cities such as Bukhara, Samarkand, Urganch, Marv, Balkh, Nishapur, there were separate book stalls. They sold handwritten books in different languages on various fields of religious and secular sciences. According to Ibn Sina, he bought Abu Nasr Farabi's book entitled Commentary on Aristotle's Metaphysics for three dirhams in the Bukhara market. After reading this book, Ibn Sina understood the essence of the teachings and philosophy of the ancient Greek philosopher Aristotle.

The development of urban culture, medieval society, and the expansion of the circle of intellectuals undoubtedly brought Samani rulers closer to the people of science. They used their knowledge and advice in running the country. During this period, most of the rulers used to collect scientists, poets and master artists and valuable books in various fields in their palaces. Scientists and poets attracted to the palace were proud of the rare manuscripts in the libraries³.

The establishment of the independent Somani state, political stability and economic growth allowed the development of cultural life. This period nurtured great figures who made a great contribution to the development of world science, such as Abu Nasr Farabi, Abu Ali ibn Sina, Beruni, Abu Abdullah Khorezmi and Abu Bakr Muhammad Narshahi.

In the 10th-12th centuries, interest in history and geography increased in Movarounnahr, and attention to these sciences increased. Because during this period, the need for their native language and historical and literary works written in it in the spiritual life of the local population has also increased more and more. At the same time, such works as Gardizi's "Zaynulakhbor" ("I see news"), Baikhaqi's 30-volume

² Абу Мансур ас-Саолибий. Т.: 1976.

³ Зоҳидов В.Уч даҳо (Форобий, Беруний, Ибн Сино). -Т., 1987, -326.

historical work, Majiduddin Adnani's "Historical property of Turkestan", Muhammad Narshahi's "History of Bukhara" were translated into Persian.

During this period, oral literature of the Turkic peoples, which has been going on since ancient times, was created in Movarounnahr, Shosh, Fergana, Yettisuv and Eastern Turkestan. A number of didactic poems were written. But only a few copies of them have survived to us.

During this period, many palaces, mosques, madrasas, towers, houses, mausoleums, tims and caravanserais were built in cities such as Samarkand, Bukhara, Urganch, Termiz, Ozgan and Marv. Ismail Somoni in the city of Bukhara, Arabota in the village of Tim near Zirabulok, the tombs of Mirsaid Bahrom in Karmana, the Namazgoh in Bukhara, Minarai Kalon, Vobkent and Jarkurgan towers and many other buildings are examples of the architecture of that time. These monuments testify to the great development of unique architecture in Movarounnahr in the 10th-12th centuries⁴.

In the 9th-12th centuries, along with secular sciences, religious knowledge was widely developed. Scholars such as Ismail Bukhari, Isa Termizi, Burkhanuddin Margilani, Abu Khafs Kabir Bukhari made a great contribution to the development of Islamic teachings. The city of Bukhara took a central place in the development and expansion of the teaching of Islam. The teaching of Sufism developed and its various directions in Central Asia (Yassaviya in Turkestan in the 12th century, Kubroviya in Khorezm at the end of the 13th century, in Bukhara in the 14th century) Naqshbandiya) appeared and spread⁵.

In the socio-economic life of the Somanids, many branches of crafts were developed in the cities and villages of Movarounnahr, Khurasan and Khorezm. The main part of the population of the Somanid state was engaged in agriculture and animal husbandry.

Since the treasury received a large amount of income from the agricultural tax (khiroj), the Somanites paid more attention to this branch of the economy. The distribution of water in the provinces has been regulated, and cultivated areas have been expanded as much as possible. A number of new irrigation canals were dug, and drainage ditches were built in their branches. At the foot of the mountain where running water is scarce, dams were built and water reservoirs were built. For the use of underground water in agriculture, a complex hydrotechnical facility - cisterns - was dug and put into operation. Charkhpalak chighirs were widely used.

Every spring, hundreds of thousands of pest workers worked to clean irrigation networks from mud and repair various water structures. Mirob was monitoring the mode of hydrotechnical facilities and water distribution throughout the summer. From

⁴ Пугаченкова Г.А. Ремпель Л.И. Очерки искусства Средней Азии. Т.: 1989.

⁵ Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000.

the 9th century, the city judge personally dealt with the water distribution of the Bukhara oasis. According to Narshahi, when Sa'id ibn Khalaf Balkhi became the judge of Bukhara, "he established good laws, so that the strong would not oppress the weak, he built dams (of the city) and used the water of Bukhara for the sake of justice and fairness. "distribution" was introduced.

In the 9th-10th centuries, handicrafts played an important role in the economic life of the population. In the cities of Movarounnahr and Khorezm, weaving, pottery, woodworking, blacksmithing, coppersmithing, jewelry, glassmaking, and carpentry are highly developed. The architectural appearance of the cities has also changed. Magnificent palaces, mosques, madrassas, prayer rooms, houses, caravanserais, and workshops were erected. The ark (horde), shakhristan (inner city) and rabad (outer city), which were created in the early Middle Ages when the cities expanded, were surrounded by a single wall, and the number of city gates also increased. In the arch of the city, located on the hilly land, there was usually a residence (dargah) of the king or ruler, a treasury, a mint where coins were minted, and a prison. In the center of the city are the Registon square, the devans, the court palace, as well as the luxurious palaces of princes, courtiers, priests, landowners and state merchants, workshops for making weapons, tools, saddles and harnesses of the kingdom, handicraft shops and stalls. . Cities have expanded, new neighborhoods of farmers and craftsmen, bazaars and stalls have appeared along their entrances. There were houses and shops of jewelers, money changers, weavers, potters, coppersmiths, blacksmiths, carpenters and other craftsmen. At the same time, cities such as Bukhara, Samarkand, Old Gurganj, Marv, Binkat, Kesh, Nasaf, Akh-sikat became a large center of developed medieval crafts. In short, science, cultural life and religion in the Samani state.

Development has flourished. The place and importance of scholars in the field of science has increased in the world. We can learn about the development of cultural life from the material and spiritual monuments that have reached us. The culture of the Samonite period has a very important place in history.

References:

1. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
2. Utayeva, F. (2023). TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA'MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).
3. F Utayeva [BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI](#) ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 2023
4. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.

5. F Utayeva, B Safarov ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 2023
6. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK KOMBINATINI MALAKALI MUTAXASISLAR BILAN TA'MINLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).
7. Utayeva, F. (2023). BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 41(41).
8. Utayeva, F., & Safarov, B. (2023). ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 303-307.
9. Utayeva, F., Sharipova, P., & G'ayratjon qizi Rahmatova, R. F. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO'QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 61-61.
10. Kholmamatovna, U. F. (2022). Bukhara Yarn and Fabric Factory (1970-1985). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(6), 160-164.
11. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 18(18).
12. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 18(18).
13. Utayeva, F. (2021). BUXORO TARIXINI O'RGANISHDA ARXEOLOGIK TADQIQOTLARNI O'RNI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
14. Utayeva, F. (2021). Activities and Financial Status of Bukhara Mangit Rulers in The Years Of Independence. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
15. Utayeva, F. (2021). TARIX DARSLARIDA MUTAFAKKIRLARNING MA'NAVIY MEROSLARIDAN FOYDALANISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
16. Utayeva, F. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ИЛМИЙ ТАРИХИЙ МАТБУОТДА БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).
17. Utayeva, F. (2021). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 8(8).
18. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
19. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.

INFORMATION ABOUT THE CULTURAL LIFE OF TURKESTAN IS ON THE PRESS PAGES

Inoyatova Mohinur Mirzobekovna

Bukhara State University, 4th year student

Utayeva Feruza Kholmamatovna

Associate Professor of Bukhara State University, (PhD)

Abstract

In the periodical press of Turkestan, the issue of providing medical assistance to the population has a special place among the various information on the social situation in the country. Articles and reports widely covered in the periodical press focus on such issues as the hospitals established in the country, their activities, measures to prevent diseases spread among the population.

Key words: Turkestan, press, social, medicine, population, women, female doctors, children, development, process.

The relevance of the topic: in the 19th and 20th centuries, information about the social processes of the population was given in press materials, especially more information was given about the issue of women. Studying these issues increases the relevance of the topic. The processes of treating women and girls, making them literate, and preventing early marriage are important because they are rarely covered in the press.

Analysis of the topic: The results of the analysis also show that in the pages of the press of that time, information was given about the first hospital established in the country in 1883 - women's and children's hospital. N.N. Gundius, A.V. Poslavskaya and E.N. Mandelshtam applied to the Governor General of Turkestan in 1882 with the initiative of establishing an outpatient clinic for local women in Tashkent, and they were appointed as the first doctors of this outpatient clinic. According to the basis for the establishment of this outpatient clinic, only women with a medical background served in the hospital. Free assistance was provided to women and children who sought help, including medicines, water treatments, simple surgery and dressings, it was reported.¹

According to the press reports, later such dispensaries were established one after another in other cities of Turkestan. In particular, in 1885, such a hospital was

---

¹ Санобар Шодмонова. Туркистон хотин-қизларининг жамиятда тутган ўрни // Жамият ва бошқарув. 2006. - №2. - Б.91-93

established in the city of Samarkand, and it was said that it was financed by the administration of the city of Samarkand. Medicines were provided free of charge by "Zemstvo" pharmacy in Samarkand.²

In the press of Turkestan, it was noted that such hospitals appeared in Khojand in 1886, and then in Andijan, Margilon, Namangan, and Kokan shahals. The annual report of these clinics for local women and children was published in the newspaper "Turkestanskije vedomosti". These reports are large in size and occupy 2-3 pages of the newspaper and are often printed in several issues of the newspaper. The report was written by the head of the outpatient clinic, and it shows the referrals of women and children to the hospital, the causes of diseases that are common among them, and the national structure of the referring women. For example, in the report of A.V. Poslavskaya, head of the women's and children's outpatient clinic in Tashkent, it is noted that in 1885, the outpatient clinic 1749 women applied, they visited the hospital 3812 times.

The national composition of the patients was as follows: Uzbeks and Tajiks were 1674 people, 95.5% of the total number of applicants, Kazakhs were 49 people, that is, about 2.9%, Tatars were 18 people, that is, 1.02 %, it is indicated that the number of Jews is 8, i.e. 0.4%. Mainly, in the provision of medical care to women, childbirth and the period after it have a special place. At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, in Turkestan, women gave birth to children at home, only in big cities there were midwives, in the villages, a woman's close relatives: mother, mother-in-law, sisters and other relatives participated in the birth process and provided assistance. During this period, only when the condition of the patients was very serious, in some cases, doctors were turned to as an exception. It should be noted that in such cases, along with female doctors, male doctors also helped patients. The first maternity hospital in Turkestan was established in Tashkent in 1880 under the "Mehr-muruvvat" society.

In 1906, it was recorded in the "Samarkand" newspaper that he invited the residents of Samarkand to private treatment and promised free treatment to people belonging to the poor strata of the population.

In the press pages, attention is paid to the number of medical workers working in the country and their much lower number than the number of workers providing medical assistance to the population in the Russian provinces. It is clear from the information in the press of Turkestan about the issues of providing medical assistance to the population that the hospitals established in the country were used more by the residents of Shahal. The rural population, who made up the majority of the population

---

² Зиёев Н. Тарих-ўтмиш ва келажак кўзгуси. Тошкент: Ғафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2000.

of Turkestan, was far away from medical care until the end of the 19th century and the beginning of the 20th century.

According to his newspaper, one of the reasons why local people hesitated to seek help from a doctor when they fell ill was that they did not know the language. Despite this, the patient explained his condition with gestures, did not understand what the doctor said, did not know how to take the medicine given to him, and drank as much as he knew how³.

At the beginning of the 20th century, Turkestan press emphasized the importance of educating women. Some of the local women of Turkestan were literate and received religious education at the hands of Atinoi. Otinoys taught girls literacy in their homes and taught poetry as well as religious education. In 1906, it was stated in the pages of the "Gazette of the Turkestan Region": "If a wife is educated and educated, she will raise her child as a progressive person. In the magazine "Oyna" it was also emphasized that mothers should be educated. it states: "A mother is the first factor and teacher for a child⁴.

In general, at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries in Turkestan, government officials of the Russian Empire and various experts made some efforts to learn Eastern languages, including local languages. The government's approach to this issue was primarily based on its strategic goals aimed at facilitating the administration of Turkestan and controlling the people.

However, it is clear from the newspaper materials that the government's efforts to teach Eastern languages, including local languages, to officials and officers were not extensive. As a result of the wide spread of the Russian language in Turkestan, many officials did not feel the need to learn local languages. In the periodical press of Turkestan, at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, some works were carried out by oriental experts. In particular, there are published textbooks and organized language courses on the study of Oriental languages, and even the issue of establishing an Oriental studies institute in Turkestan was raised at that time.

In the late 19th and early 20th centuries, one of the problems of Turkestan women, early marriage of girls began to be given special attention. Official press pages published in Turkestan also published articles on this issue. For example, in 1899, the newspaper "Turkestanskije vedomosti" criticized the fact that girls were transferred too early, that is, at the age of 12-14. It was noted that such early transfer of girls is not in accordance with the purpose from the medical and legal point of view. Abdurauf Fitrat emphasized that starting a family early is harmful not only to girls but also to boys

---

³Жалолова А.,Ўзганбоев Х. Ўзбекистон маърифатпарварлик адабиётининг таракқиётда вақтли матбуотнинг ўрни.(“Туркистон вилоятининг газетаси”,“Тараққий”, “Самарқанд”, “Садои Туркистон” рўзномалари асосида).-Т., Фан, 1993.

⁴ Пидаев Т.Р.Ўзбекистон матбуотининг ўтмиш ва кечмиш // Ўзбекистон матбуоти.-1996.№ 2

from a medical point of view, and advised men not to get married before 23 and girls before 18.

In short, after the establishment of the rule of the Russian Empire in Turkestan, the first newspaper established as its official organ, with the aim of conveying the ideas and policies of the government to the people and shaping public opinion in a favorable direction, actually achieved more than the intended goals. completed the tasks. Its pages contain not only official news, but also socio-economic information of the country. a lot of information related to cultural and scientific life was published. From this point of view, the official press collected a lot of information as an important historical source on the history of the region. In addition, under his influence, the local population realized the importance of the press, and through this, a private and national press was founded for the first time in the country. materials about the news that entered the everyday life of Turkestan residents were widely covered in Russian-language newspapers and official press. In the Jadid press, there were a number of articles and messages about the reaction of the local population to this news. Despite this, special attention is paid to improving the social development of the population.

References:

1. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
2. Utayeva, F. (2023). TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA'MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
3. F Utayeva [БУХОРО ИР-ГАЗЛАМА КОМБИНАТИНИНГ ҚУРИЛИШ ТАРИХИ ВА ИШЛАВ ШИҚАРИШ FAOLIYATI](#) ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 2023
4. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.
5. F Utayeva, B Safarov [ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА](#) Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 2023
6. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK КОМБИНАТИНИ МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАР BILAN TA'MINLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
7. Utayeva, F. (2023). BUXORO ИР-ГАЗЛАМА КОМБИНАТИНИНГ ҚУРИЛИШ ТАРИХИ ВА ИШЛАВ ШИҚАРИШ FAOLIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
8. Utayeva, F., & Safarov, B. (2023). ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-

ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА. *Farg'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 303-307.

9. Utayeva, F., Sharipova, P., & G'ayratjon qizi Rahmatova, R. F. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO 'QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 61-61.

10. Kholmamatovna, U. F. (2022). Bukhara Yarn and Fabric Factory (1970-1985). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(6), 160-164.

11. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 18(18).

12. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 18(18).

13. Utayeva, F. (2021). BUXORO TARIXINI O'RGANISHDA ARXEOLOGIK TADQIQOTLARNI O'RNI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 7(7).

14. Utayeva, F. (2021). Activities and Financial Status of Bukhara Mangit Rulers in The Years Of Independence. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 7(7).

15. Utayeva, F. (2021). TARIX DARSLARIDA MUTAFAKKIRLARNING MA'NAVIY MEROSLARIDAN FOYDALANISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 6(6).

16. Utayeva, F. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ИЛМИЙ ТАРИХИЙ МАТБУОТДА БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 6(6).

17. Utayeva, F. (2021). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 8(8).

18. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.

19. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.

УДК: 94(076.1)

**БОБОДЕҲҚОН ВА У БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА
МАРОСИМЛАР(XIX аср охири XX аср бошлари)**

Jumaeva Nilufar Akhmatovna - BuxDU
Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasi
katta o'qituvchisi
Telefon raqam: +998 99 455 30 77

Annotatsiya: Maqolada Buxoro vohasi aholisining XIX asr oxiri XX asr boshlarida dehqonchilik bilan bog'liq urf – odat va marosimlari o'rganilib, milliy qadriyatlarimizda ularga bo'lgan hurmat va e'tibor juda yuqori ekanligi Sharq allomalarining qarashlari asosida tahlil qilib beriladi. Hozirda ziroatchilikning jamiyatdagi mavqeini oshirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil qilinib, bu islohotlarning samaradorligi ko'p jihatdan milliy qadriyatlarimizga bog'liqligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: urf-odat, kult, dehqonchilik, farishtalar, Navro'z bayrami, otashparastlik, hosildorlik, mifologiya, olov

БОБОДЕХАН И СВЯЗАННЫЕ С НИМ ОБЫЧАИ И ЦЕРЕМОНИИ
(конец XIX века, начало XX века)

Джумаева Нилуфар Ахматовна
старший преподаватель кафедры археологии и истории
Бухарского государственного университета

Аннотация: В статье исследуются обычаи и обряды, связанные с земледелием жителей Бухарского оазиса в конце 19-начале 20 веков, и уважение и внимание к ним очень высоки в наших национальных ценностях, основанных на взглядах восточных ученых. В настоящее время анализируются реформы, проводимые для улучшения положения сельского хозяйства в обществе, и показано, что эффективность этих реформ во многом зависит от наших национальных ценностей.

Ключевые слова: обычаи, культ, земледелие, ангелы, праздник Навруз, поклонение огню, урожайность, мифология, огонь

BOBODEKHAN AND CUSTOMS AND CEREMONIES RELATED TO IT
(end of the 19th century, beginning of the 20th century)

Jumaeva Nilufar Akhmatovna
Senior lecturer of the Department of Archeology and
History of Bukhara State University

Abstract: In the article, the customs and rituals related to farming of the inhabitants of the Bukhara oasis in the late 19th and early 20th centuries are studied, and the respect and attention to them is very high in our national values is analyzed

based on the views of the scholars of the East. Currently, the reforms implemented to improve the status of agriculture in society are analyzed, and it is shown that the effectiveness of these reforms largely depends on our national values.

Key words: Tradition, cult, farming, angels, Navruz holiday, fire-worshipping, harvest, mythology, fire

KIRISH (INTRODUCTION)

Ziroatchilik bilan bog'liq bo'lgan xalq urf-odatları va marosimlar dono xalqimiz tafakkurining g'aroyib mo'jalaridan biridir. Ajdodlarimiz asrlar davomida ularga amal qilish bilan birga o'ziga xos qoidalar, duolar, aytimlar va alomatlarıni ham yaratishgan. Ijtimoiy kundalik hayotda katta o'rin tutgan bu marosimlarda, avvalo ziroatchilik bilan bog'liq udum va marosimlar o'zining kelib chiqish ildizları islomgacha bo'lgan tabiat hodisalarini ilohiylashtirish, osmon va yer ilohlariga sig'inish bilan bog'liq bo'lgan.

Bajarilayotgan har bir irim, urf-odat zamirida voha ahlining ziroatchilik bilan bog'liq asriy hayotiy tajribaları, ziyraklik bilan uzluksiz kuzatishları jamlangan bo'lib, ularning tub mohiyatiga e'tibor berilsa, ezgulikning hayotbaxsh nurlariga talpinish, dehqonchilikda samarali hosil yetishtirish, yuz berishi mumkin bo'lgan ko'ngilsizliklardan ogoh etish, halol mehnatni rag'batlantirish tabiat ne'matlarını ko'paytirish va avaylab asrashdan iborat bo'lgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI (LITERATURE REVIEW)

XIX asr oxiri – XX asrning boshlarida Buxoro xonligiga qarashli barcha tumanlarida yashovchi aholining ijtimoiy-iqtisodiy hayotida patriarxal – urug'chilik munosabatlari an'analari hukm surardi. Bu davrda Rossiyaning O'rta Osiyoni bosib olishi o'zbek xalqi hayotidagi muhim ijtimoiy-siyosiy va madaniy muammolarni yoppasiga yuzaga chiqardi. Ijtimoiy taraqqiyotning mana shu bosqichi dehqon va ziroatchilik bilan bog'liq bo'lgan bir qancha rasm-rusumlarning xarakterini belgilab berdi. Mavzuga doir adabiyotlarıni quyidagi guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

1. Dala yozuvları.
2. Sovet davrida yaratilgan ilmiy tadqiqotlar.
3. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda nashr yetilgan tadqiqotlar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY)

Tadqiqot ishi tarixiylik tamoyili, xronologik va qiyosiy tahlil usullariga tayanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS)

Ziroatchilik bilan bog'liq xalq urf-odatları va marosimları dono xalqimiz tafakkurining g'aroyib mo'jalaridan biridir. Ajdodlarimiz asrlar davomida ularga amal qilish bilan birga ularga taalluqli qoidalar, duolar, aytimlar va alomatlarıni ham yaratishgan.

XIX asrning oxiri – XX asrning boshlarida Buxoro xonligi vo'xasi tumanlarida yashovchi aholining ijtimoiy – iqtisodiy hayotida patriarxal munosabatlar hukm surardi. Bu davrda Rossiyaning O'rta Osiyoni bosib olishi o'zbek xalqi hayotidagi muhim ijtimoiy-siyosiy va madaniy muammolarni yoppasiga yuzaga chiqardi. Ijtimoiy taraqqiyotning mana shu bosqichi dehqon va ziroatchilik bilan bog'liq bo'lgan bir qancha rasm-rusumlarning xarakterini belgilab berdi. Mavzuga doir adabiyotlarıni quyidagi guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

зироатчилик билан боғлиқ бўлган бир канча расм – русумларнинг характерини белгилаб берди.

Қадимдан Ўрта Осиё халқпарига алоқадор бўлган деҳқончиликка оид расм – русумлар, иримлар қанча оғир шароит бўлишига қарамасдан унутилмади. Воҳада ҳам бу удумлар халқнинг яшаш ва меҳнат тарзи билан боғланиб ўтказиб келинган. Айниқса, Ўрта Осиёдаги бошқа халқлар каби зироатчилик хомийси – Бободехқон култи¹ ва у билан боғлиқ урф-одатлар кенг тарқалган.

Ахборотчиларимизнинг маълумотларидан шу нарса маълумки, деҳқончиликнинг хомийси Бободехқон ҳалол меҳнат билан кун кўрувчи, бошқалар ҳақидан ҳазар қилувчи деҳқонларга хомийлик қилувчи, уларнинг меҳнат унумига унум қўшувчи пир ҳисобланган. У айна сахар пайтида деҳқонлар кўтарган хирмонларда пайдо бўлиб, тонг сахар турган Деҳқонларнинг хирмонига барака улашиб уларнинг етиштирган ҳосилини тўкилиб, сочилиб исроф бўлишдан асрар эмиш. Қадимги ёзма манбаларни кузатиш жараёнида Бободехқон образи билан боғлиқ бир маълумотга дуч келдик. Носируддин Бурҳониддин Рабғузийнинг асарида² зироатчиликнинг Хомийси Бободехқон Одам тимсолрша ўз аксини топади.

Асардаги «Қиссаи Одам сафий алайҳиссалом» ҳикоятида агар Оллоҳ Жаброил, Исрофил, Микоил, Азроил каби фаришталарни яратмаганда, олам бунчалар ранг – баранг ривожланмаган бўларди, дейилади. Қачонки бирор нарсани яратиш зарур бўлса ёхуд бошқа бир ишни амалга оширмакчи бўлса, шу фаришталар хизматидан фойдаланади. Ахборотчиларимизнинг фикрига қараганда, яхшилик фаришталари ерга тушиб деҳқонларга, чорвадорларга ехуд бошқа касб эгаларига яхшилик қилмакчи бўлсалар, Хўжаи Хизр, Бободехқон, Деҳқонбобо суратида пайдо бўлишар экан.

Кексаларнинг айтишича, фаришталар осмон тоқида яшашади. Уларни ҳеч ким кўрмайди, фақатгина кўнгил кўзи билан илғаш мумкин. Шу боисдан ҳам улар ҳеч қутилмаган ерда намоён бўларкан.

Юқорида номи эслатилган Рабғузийнинг ҳикоятидан шу нарса аён бўладики, «Одам Ҳиндустонда Анжалус отлиғ ерда Сарандиб тоғинга тушди. Ҳавво Жадда тоғинга тушди. Одамнинг ёши томган ерда ўт – ем, ачиғ – чучук дорулар бўлди. Ҳаввонинг кўзи ёши томган ерда уд³, каранфул⁴, сунбул, хино, ўсма унди».⁵ Демак, ерда пайдо бўлган ўт – ўланлар, хайвонлар инсон (Одамнинг) мўъжизаси туфайли рўй берган экан. Тилга олинган Одам ато ҳам, Жаброил, Исрофил, Мекоил, Исроил каби фаришталарнинг ҳар бири инсон турмушига, деҳқончилик ишларига аралашishi мумкин экан. Улар бир – бирини тўлдириб туради.

¹Бободехқон култи Помир тожикларида ҳам мавжуд бўлган. Бу тўғрисида батафсилроқ қаранг: И.Мухиддинов. Реликты¹ доисламских обмчаев и обрядов у земледельцев западного Памира. -Душанбе. 1989

²Носируддин Бурҳониддин Рабғузий. Киссаси Рабғузий. 1-кито-Б. -Т.: Ёзувчи. 1990. -Б. 25-26

³Уд- сигир

⁴Қаранфул - қалампирмунчок

⁵Носируддин Бурҳониддин Рабғузий. Кўрсатгилган асар, -Б. 26.

Одам ато ва Момо Ҳаво ерга қувилгач. уларнинг яшашп учун шароит зарур эди. Улар ерга тушгач, қоринлари оч қолади. Шунда Жаброил ёрдамга келиб, уларга хўкиз, буғдой олиб келади⁶. Одамга ер ҳайдашни, уруғ сепиши, ўсимликни парвариш қилишни, ғалла ўришни, янчишни, ун қилишни ва пиширишни ўргатади.

Демак, Одам деҳқончиликда зарур бўлган барча қуроолларнинг, маданий ўсимликларнинг ижодкори – пиридир . Кексалар айтгандек, барча ишлар – деҳқончилик ҳам, чорвачилик ҳам, ҳунармандчилик ҳам Одамдан мерос қолган. Одам – Бободехқон кўзга кўринмайди, аммо унга қурбонлик қилиб мурожаат қилинганда кишиларга ёрдам кўрсатади, экинларга ривож бериб, балоқазолардан асрайди, деган тасаввурлар юзага келган.

Бободехқон тимсолини зироатчилар битта суратда тасаввур қилишолмайди. Шунингдек, фақат Бободехқонга бағишланган алоҳида маросим ҳам йўқ. Бободехқон турли маросимларда тилга олинади. унинг рамзи сифатида кўп ўринларда соқолига оқ тушган кекса киши иш бажаради. Куз ёки эрта баҳорда далага кўш тушганда, ариқларни тозалашда, уруғ экишда, ғалла ўришда, хирмондаги донни совуришда биринчи ишни бадавлат, бола – чақаси , неvara – чевараси кўп, иши доим олдинга кетадиган тадбиркор, обрўли киши бошлаб берган.⁷ Деҳқончиликдаги ҳар қандай ишнинг бошламасида Бободехқон рамзидага кекса отахонлар туришган. Юқоридаги фикрларни Н.А.Кисляков,⁸ К.А.Богомолова,⁹ М.Р.Рахимов,¹⁰ М.С.Андреев,¹¹ Л.Ф.Моногарова¹² каби элшунос олимларнинг маълумотлари ҳам тасдиқдайди.

---

⁶«Одамнинг Қорни явлоқ очди. Жаброил мавло ёрлиқи бирла икки уй келтурди ужомҳдин, бири қизил, бири қора. Жаброил ужомҳдин уч увун буғдой келтурди, уч хисса қили. Иккиси санга, бири Ҳаввога- теди. Текма бир увун юз минг снр эрди. Уя уйлар ужомҳдин чикмишингга йиғлаштилар, кўхлари ешинднн кўноқ бўлди. Илгарудин сидилар нахуд унди, кейнинднн солған ёсмук унди. Жаброил уч увун буғдойни ушоқ синдурди эрса телим Одам Ҳавво таридилар. Одам тариған бутдой учди, Ҳавво тариған арпа унди. Ул соатда ўқ унди. Одам айди: «Енму?» Жаброил айди: «Йўқ, тиксун». Тикди. «Енму?» Айди: «Ўрғил» Ўрди. Айди: «Енму?» Айди: «Янчғил». Янчди. Айди: «Енму?» Айди: «Совурғил». Совурди. Айди: «Енму?» Айди: «Угутғил». Угутди. Айди: «Енму?» Айди: «Йўғурғил». Йўғурди. Айди: «Енму?» Айди: «Пиширғул». Айди: «Енму?»... Ёрлиғ келди: Эй Одам. куннинг икки улуши борди. бир улуши колди. Сабир килғил. кун ботсун. Бу кун рўза тутғил. Ул кун Ошур куни эрди. Ман санинг бирла уч иш Қилайин, сендан хушнуд бышайин, ёзуКингни ёрлиқайн, ужомҳга кивурайин. Қачон Одам ул кўмочни егали ўғиради эрса Жаброил келди. Ул кўмочни уч улуш Қилдилар. Икки улушни Одамга берди, бир улушни Ҳаввога берди. Анинг учун эрга эрга икки улуш, хотунға бир улуш тегди. (Носируддин Бурҳониддин Рабғузий. Кўрсатилган асар. 27-бет)

⁷Дала ёзувлари, 1998 йил. Яккабоғ тумани, Эсат қишлоғи.

⁸Кисляков Н.А. Патриархально-феодалъне отношение среди осехюго сельского населения Бухарского ханства в конце XIX - начала XX вв//ТИЭ. -М-Л. 1962. – С.

⁹Богомолова К.А. Следь древнего культа воды I у таджиков//Изв.отд. общественных наук. АН Тадж ССР. Сталинабад, 1952. - Выш. 2. - С. 19-21.

¹⁰Рахимов М.Р. Земледелие бассейна р. Хингоу в дореволушонньш период. // Труды АН Тадж ССР. -Сталинабад, 1957. Т. 43. - С. 7.

¹¹Андреев М.С. Таджики долиньм Хуф. Сталинабад, 1953. -Выш.1. - С. 1 1-12.

¹²Моногарова Л.Ф. Материали по этнографии ёзгулумцев//ТИЭ. и.с.. 1959. т.Х1. - Выш. VII - С. 12

Элшунос олим И.Муҳиддиновнинг ёзишича, Бухоро воҳасидаги барча қишлоқларда Бободехқон вазифасини «файгунай» ёки «шогун» деб аталган энг ҳурматли, тажрибали қария бажарган. Хинго дарёси ҳавзасидаги тожикларуни «шавгун», Рушон, Бартанг ва Хуфда «хушпайқадам» дейишган.¹³ Уларнинг вазифаси авлоддан – авлодга ўтган. М.С.Андреев ҳам юқоридаги фикрларни тасдиқлаб, ҳар қайси «қутлуғ қадам» (хушпойқадам) ёки «омад келтирувчи») авлоддан авлодга ёхуд отадан ўғилга ўтган, қўли енгил бўлган одам томонидан бажарилган, у зироатчилик маросимида аниқ бир вазифани бажарган: биринчи қўш чиқариш – шудгорлашда, уруғ сочишда, ғалла ўриш ва суғоришда бош бўлган, шунингдек, етти кун мобайнида эркаларнинг аёллар машғул бўлган ёзги яйловга боришини тақиклаган.

Шуни таъкидлаш керакки, ахборотчиларимизнинг хабарларига караганда, Бухоро воҳасида Бободехқон тимсолини бажарувчи шахслар олдиндан белгилаб қўйилмаган, яъни бу вазифани хамиша бир киши бажармаган. Шу боисдан ҳам бу вазифа отадан ўғилга қолдирилмаган.¹⁴ Жондор туманидага Бухорча қишлоғида, агар қишлоқда эшон киши яшаса, кўпроқ Бободехқон вазифасини ўша киши бажарган. Агар эшон оламдан ўтса, унинг ўрнини катта ўғилларидан бири бажарган.¹⁵

Ўрта Осиёнинг бошқа ҳудудларидаги сингари Бухоро воҳасида ҳам Бободехқон тимсолини нуроний чол қиёфасида тасаввур қилишган. Жондор туманида қўш чиқариш, ғалла ўрими, хирмон янчиш маросимларида нуроний чол иштирок этолмай қолса, бу вазифани даврадаги энг еши катта киши бажарган. У кишининг ёши 50, 55, 60 да ҳам бўлиши мумкин экан.¹⁶

Қорақўл туманида илм эгаси қишлоқ мулласи ехуд унинг ўғилларидан бири ҳам маросим чоғида «Куръон»дан оятлар ўқиб дуо қилиши, ишни эса кексароқ киши бошлаб бериши мумкин. дейишар экан.¹⁷ Юқоридаги маълумотлар замирида Бободехқон тимсолида бир неча хил мифологик дерсонажларни тасаввур қилиш анъанаси мавжудлигидан далолат беради. Ислом дини пайдо бўлгандан сўнг яратилган «Нурнома» мажмуасининг «Рисолаи деҳқон» бобида «Одам алайҳиссаломдин то жаноб расулиллоҳ Саллоллоҳу алайҳи васалламнинг саодатларигача 7777 деҳқон ўтибдурлар. Ҳаммалари оқил ва доно ва касб – корига мувофиқ рисола ва соҳиб дуо эдилар»¹⁸ дейилади. Балки, «Нурнома»нинг эл орасида тарқалиши зироатчилар тасаввуридаги Бободехқон тимсолининг шаклланишига асос бўлган бўлиши ҳам мумкин.

Деҳқончилик билан шуғулланадиган аҳоли ҳосилнинг миқдорини табиатга ва ундаги сеҳрли (магик) кучларга бағишлаган. Баъзан экинларнинг ривожини паст бўлиб, ҳосил кам бўлса ва бу ҳодиса икки – уч қайтарилса бундай ерга одамлар салбий назар билан қарашган. Гиёҳ унмайдиган ёки кам ҳосилли пайкалларни

¹³Муҳиддинов И.Реликтм доисламских обучаев и обрядов у земледельцев западного Памира (XIX-началор XX в). -Душанбе, 1989. -С. 11.

¹⁴Дала ёзувлари, 1996 йил. Жондор тумани, Бухорча қишлоғи.

¹⁵Дала ёзувлари, 1997 йил. Жондор тумани, Беклар қишлоғи.

¹⁶Дала ёзувлари, 1996 йил. Жондор тумани, Бухорча қишлоғи.

¹⁷«Нурнома» мажмуаси. -Т., 1991. -Б. 32.

¹⁸«Нурнома» мажмуаси. -Т., 1991. -Б. 32.

«ит теккан ер» (инс – жинс теккан маъносида), «худо қарғаган ер» деб номлашган.¹⁹

Этнограф олим Г.П.Снесаревнинг маълумотларига қараганда хоразмликлар ўлган одамнинг жасади теккан ерни нопок, деб биладилар. Агар экин экиладиган ерда одам жасади ёки унинг суяклари топилса, бу жой ҳаром ҳисобланган. Бундай ерни беш марта суғоргандан кейингина экин экишган. Айрим жойларда эса бундай ерларнинг атрофини уват олиб ўраб қўйишган ва 2 – 3 йил давомида суғормаганлар, экин ҳам экмаганлар.²⁰

Деҳқонлар баъзида серҳосил ерларга ўзгача назар бплан қарашган. Жондор туманининг Беклар қишлоғи четидаги «Қалъа» деган жойни ажриқ ва турли бегона ўтлар босиб ётар экан. Ҳеч ким у ерга экин – текин қилмас, фақат қишлоқ болалари қўй – эчкиларни, қорамолларини ўтлатиб юришар экан.

Ахборотчиларнинг берган маълумотларидан шу нарсани англаш мумкинки, воҳа деҳқонлари Бободеҳқоннинг Хизр киёфасида ҳам тасаввур қилганлар. Демак, аждодларимизнинг ўйлашича, Хизр бобо халол меҳнат қилган, покиза, диёнатли инсонларнинг олдида хамиша хозир у нозир. Хизр - архаик мифологияда баҳор ва тирилиш рамзи: кейинча бу кагламга Шарқ диний ва эпос бадий тафаккури оркали «оби ҳаёт» - тириклик – суви бахш этувчи, деган тасаввур қўшилади.²¹ Юқоридаги ҳикояни назарда туғиб шуни айтиш мумкинки, «ўлик ер»ни тирилтиришга интилган қўшчига Хизр бобо ёрдамга келган. Кишиларнинг назарида «ўлик ер» тирилган ва мўл – кўл ҳосил бериши мумкин.

Албатта, деҳқонлар кузги ва баҳорги шудгор, экин-тикин, суғориш, ўриш, хирмон қилиш, янчиш ишларида Хизр бободан ёрдам сўрашган. Кишилар Хизр бобони ҳар жойда учратиш мумкин, деб ўйлашади. Ахборотчи Баҳодир Абдураззоқовнинг ҳикоя қилишича, бегона киши билан бериб кўришаётганда баъзи кексалар ҳамроҳининг бош бармоғини сиқиб ушлашади. Сабаби кўришаётган шахс Хизр бўлса, бош бармоғининг суяги бўлмас экан. Суяксиз бармоқни ушлаган киши Хизрдан қатъий бирор нарсани сўраш имконияти бўлган.²² Кишиларнинг тушунчасича Хизр бобо нафақат зироатчиларга, балки чорвадорларга ҳам, овчиларга ҳам ва бошқа касб эгаларига ҳам, бефарзанд кишиларга ҳам, оғир касалга ҳам ўзининг кароматини кўрсатган, ёрдам берган.

Халқ тасаввурида Хўжаи Хизр кўлида ҳасса ушлаган, гоҳ пиёда, гоҳ эшак минган ораста кийинган чол сифатида гавдалантирилган.

Деҳқончиликнинг кўзини биладиган кекса кишиларни «Хизр кўрган» ёки «Хизр кўрганнинг боласи» дейишган. Деҳқончиликдан мўл ҳосил олган

¹⁹ Дала ёзувлари, 1999 йил. Жондор тумани. Бухорча қишлоғи.

²⁰ Қаранг. Снесарев Г.П. Реликты 1 домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. - М.: Наутса, 1969. - С. 226.

²¹ Ўзбек мифологик афсоналарида Хизр тириклик бахш этадиган ҳаёт сувини топиб ичганлиги учун абадий барҳаётликка эришган мўъжизакор хомий ҳисобланади. Шу боис Хизр образи кўпинча сув манбалари билан боғлиқ холда тасвирланади. Бу Ҳақда қаранг: Ипак йўли афсоналари. Тўплаб, нашрга тайёрловчи: М.Жураев. -Т.: Фан, 1993. -Б. 87-88.

²² Дала ёзувлари, 1999 йил Жондор тумани. Қулончи қишлоғи.

кишиларни ҳам «Дехқонбобонинг нафаси теккан» ёки «Даласидан Дехқонбобо ҳассасини судраб ўтган» деб улуғлашган. Ахборотчи Кенжа бобо Жуманазаровнинг таъкидлашича, отаси эккан буғдой, арпа ўсиб, отга тенглашган экан. Кишилар «бой буванинг еридан Дехқонбобо этагини судраб ўтган, дони омборга сиғмайди» деб гап қилишаркан. Кўпнинг гапида Хизр бор деганларидек, дон омборга сиғмай, ортганини ўрага кўмишган экан.

Халқимизда Бободехқон ҳақида турли ривоятлар, афсона ва эртаклар мавжуд, бир – бирини тўлдирувчи бундай фольклор асарлари қайсидир маънода Бободехқонни улуғлашга хизмат қилади.

Аждодларимиз мифологиясида муқаддас культ даражасига кўтарилган Бободехқон тимсолига воҳа деҳқонларининг ҳам эътиқод қилиши асосли эди. Бободехқон билан боғлиқ маросимларга мулалар томонидан илоҳий тус берилди. Натижада маросимнинг мазмундорлиги, кишилар орасидаги мавқеи анча ортган.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ўрта Осиёда яшовчи халқлар орасида зироатчилик ҳомийси Бободехқон ёки Дехқонбобо образининг тарихий – мифологик асослари қадимги ҳосилдорлик илоҳи билан боғлиқ. Қадимги аждодларимизнинг эътиқодий ишончлари, табиат ҳодисаларини илоҳийлаштириш билан боғлиқ мифологик ҳосилдорлик худоси ёки ҳосилдорлик илоҳларига топиниш анъаналари замирида пайдо бўлган ҳамда ҳомий куч тимсоли сифатида мифологик қахрамонлар қаторидан ўрин олган ва кейинчалик уларга исломий тус берилган.

Демак, халқимизнинг зироатчилик ҳомийси Бободехқон культига сиғиниш удумида исломгача бўлган эътиқодий қарашларнинг исломий анъаналар билан қоришиқ ҳолда синкретик тарзда сақланиб келаётганлигини кўришимиз мумкин.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ahmadovna, J. N., & Axmatovna, J. N. (2024). BUXORO VOHASI DEHQONCHILIK MADANIYATI TARIXIDAN (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSH LARI). Journal of Innovation in Education and Social Research, 2(4), 5-10.
2. Жумаева, Н. А. (2022). БУХОРО ВОҲАСИДА ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР (XIX аср охири XX аср бошлари): <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.037> Жумаева Нилуфар Ахматовна, БухДУ Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (10), 30-39.
3. Ahmadovna, J. N. (2022). QUYI ZARAFSHON VOHASI AHOLISINING YER-SUVDAN FOYDALANISH BILAN BOGLIQ AN'ANALARI (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSH LARI). International Journal of Intellectual Cultural Heritage, 2(3), 23-31.
4. Жумаева, Н. А., & Утаева, Ф. Х. ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА. ЎТМИШГА НАЗАР, 49.
5. Джумаева, Н. А. (2023). Об Обычаях, Связанных Со Сбором Колосовых Культур В Бухарском Оазисе (Конец XIX Века, Начало XX Века). Central Asian Journal of Social Sciences and History, 4(3), 10-13.

6. Akhmatovna, D. N., & Bahriddinovna, T. G. (2020). Traditions related to harvesting grain crops in Bukhara region (The end of XIX century and the beginning of XX century). Academy, (6 (57)), 39-40.
7. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahriddinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. Central asian journal of social sciences and history, 2(2), 74-80.
8. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahriddinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. Central asian journal of social sciences and history, 2(2), 74-80.
9. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI. Farg'ona davlat universiteti, (1), 49-49.
10. F. Utayeva, B. Safarov ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА
Farg'ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 2023
11. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK KOMBINATINI MALAKALI MUTAXASISLAR BILAN TA'MINLASH. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 41(41).

AHMAD YASSAVIY - TARIQAT ASOSCHISI

*Sharipova Marjona Ravshanovna –
BuxDU Tarix va Yuridik fakulteti IV bosqich talabasi.*

*Sharipova Marjona Ravshanovna
is a student of 4th stage of the Faculty of history and Law of BuxSU*

*Шарипова Маржона Равшановна –
студентка 4 ступени историко-правового
факультета БухГУю*

Tayanch iboralar: Tasavvuf, Mutasaffuv, shayx, Yassi, xalifa, xurmo, Arslon bob, tariqat, Buxoro, murid.

Key words: Sufism, sheikh, Yassi, caliph, palm, Arslan bob, sect, Bukhara, murid.

Ключевые слова: Суфизм, шейх, Яси, Халиф, хурма, Арслан баб, секта, Бухара, студент.

Annotatsiya: Maqola Yassaviylik tariqati asoschisi bo`lmish Ahmad Yassaviyning bolalik chog`lari, umr yo`llari, uning Yassaviy taxallusini olishining tarixi, Yassaviyning piri hisoblanmish Arslon bob bilan uchrashuvi, undan olgan tarbiyasi haqidagi ma`lumotlarni yoritib beradi.

Anotation: The article is about the childhood, life path of Ahmed Yassavi, The founder of of the Yassavi sect, and the history of his nickname Yassavi. It sheds light on Yassavi`s meeting with Arslan Bob , who is considered an elder and the information he received from him

Аннотация: В статье рассказывается о детстве и жизни Ахмеда Яссави, основателя секты Яссави, и истории его прозвища яссави. Оно проливает свет на встречу Яссави с Арслоном Бобом, считающимся старейшиной, и информацию он получил от него.

Xo`ja Ahmad Yassaviy O`rta Osiyoning ham ijtimoiy, ham iqtisodiy-siyosiy, madaniy jihatdan muhim o`rin tutgan , hozirgi Turkistondagi Yassi yaqinidagi Sayram shahrida tavvalud topgan. Yassavining vafot etgan yilni tarixchi olimlar o`z asarlarida 1166-1167-deb qayd etganlar.

Yassaviy qachon tug`ulgan ? Qancha umr kechirgan ? Bu savollarga javob esa turli olimlar turlicha vaqtni ko`rsatadilar.

Shahobiddin Yassaviy asarlaridan birida Ahmad Yassaviyning tug`ilgan yili 1103-yil deb aytib o`tgan. Qozoq olimasi S. Taqiboyeva kitobida esa 1105-yil deb ko`rsatgan. Tilshunos Nematovning fikriga ko`ra Yassaviy milodiy 1197 yilda

dunyoga kelgan. Ba`zi olimlar Yassaviy 63 yil umr kechirgan deyishsa ,boshqa birlari 73 va 85 yil yashagan degan to`xtamga kelishgan.

Atoqli Yassaviyshunos Muhammad Fuod Kuprulizodaning aytishicha Yassaviy 120 yosh yashagan ekan . Rus olimi v.A.Gordilevskiy esa A. Yassaviyning yoshini 125 yosh deb ko`rsatadi. v.A.Gordilevskiy Ahmad Yassaviyning “Devoni hikmat”dagi:

Yoronlardan fayz va Futuh olomadim

Yuz yigirma beshga kirdim bilolmadim

Shu bayt sababli u Yassaviy aynan 125 yil yashagan deb taxmin qiladi. Agar Yassaviyning vafot tarixini 1166 yil o`laroq qabul qilib, uning “Yuz yigirma beshga kirdim bilolmadim” degan e`tirofi e`tiborga olinsa, unda Yassaviyning tug`ilgan sanasi milodiy 1041-yilga to`g`ri keladi. Tasavvuf tarixiga nazar tashlansa ko`p ulug` shayx va mutasavvuflarning ancha uzoq umr kechirganligiga guvoh bo`lishimiz mumkin. Shunga qaramasdan, Yassaviy hayotining 125 yil davom etganiga ishonish qiyin. Birinchidan, “Devoni hikmat”dagi “Yuz yigirma beshga kirdim bilolmadim” degan so`zlar tarixiy haqiqatdan ko`ra, manoqibiy mazmunga ega. Ikkinchidan, 125 yillik uzoq umrning yarmidan ko`pini “yer osti” da (Oltmish uchda yer ostiga kirdim mano”, deydi Yassaviy) o`tkazish aql bovar qilmas bir hodisadir. Bizningcha , Yassaviyning yashash muddatini 75-85 atrofida belgilagan olimlarning tahminlari haqiqatga yaqin kelsada, aniq hujjat va dalillarga asoslanmaguncha bunday tahminlar tahmin bo`lib qolaveradi. Bundan ko`rinib turadiki haligacha olimlar Ahmad yassaviyning qachon tug`ilganligi va qancha umr kechirganligi haqida aniq ma`lumot yo`q. Xoja Ahmad Yassaviy XI asrning ikkinchi yarmida, Sayramdagi eng nufuzli oilalardan biri Shayx Ibrohim oilasida tavallud topgan. Uning onasi otasi Shayx Ibrohimning xalifasi Muso Shayxning qizi Oyisha xotun edi. Yassaviyning Gavhar Shahnoz ismli opasi bo`ladi. Ahmad avval onasidan, 7 yoshga to`lganida otasidan ajralgach uning tarbiyasi bilan opasi Gavhar Shahnoz shug`ullanadi. Keyin ular Sayramdan Yassi shahriga ko`chib ketadilar. Yosh Ahmad Yassiga kelgach uning birinchi ustozini bo`lmish Arslon bob bilan yuzlashadi. Yassi shahrida undan dastlabki tahsilni oladi. Yassi Ahmadning ma`naviy-ruhoniylar kamoloti shakllanishida asos yaratib beradi, uning dastlabki kashfu karomatlariga guvoh bo`lgan va Sultonut tariqa, burhon`ul haqiqat, zubdatu`l orifin, shamsu`l avliyo sifatida butun musulmon olamiga shuhrat darvozasini ochgan muqaddas zamindir.

Xoja Ahmad Yassaviy taxallusini olishi haqida ikki xil qarash mavjuddir. Birinchisi, uning Yassida yashaganligi va shu yerda yangi bir tariqatga asos solishga tayanilgan qarash. Ikkinchisi, bir qadar rivoyat mazmuniga ega qarash. Sulton Ahmad Haziniyning “ Javohir ul-abror” asarida naql qilinishicha, Movarounnahrda Yassaviy nomli podshoh bo`lgan ekan. U qishni Samarqandda o`kazib, yoz oylarini Turkistonda o`tkazar ekan. Bir yoz oylarida shahanshoh Qorachuq tog`iga ovga chiqibdi. Lekin

ishi yurishmabdi. Shikordan quruq qaytishdan g`azablangan hukmdor tog`ni butunlay yo`qotishni niyat qilib, barcha mashhur Shayx va pirlarni huzuriga chorlabdi. Lekin ulardan hech biri bu ishni uddalay olmabdi. Shunda u yana kim nazardan qolganligini surishtiribdi. “Sayramda Ahmad otlig` bir bola bor ...”, -deyishibdi. .”Chorlang” debdi shoh. Ahmadga chopar borgach, u opasi bilan maslahatlashibdi. Gavhar Shahnoz unga debdi: “ padari buzrukvorimiz rixlat zamonida vasiyat qilib aytgan edilarki, farzandi arjumandimiz Ahmadning zuhuriga vaqt yetishsa, alomati uldurki, ma`badim ichida bir sufra bordir, u shu sufrani ochishga qodir bo`lar.

Xullas, sufra ochilibdi. Uni olib Ahmad anjumani avliyullohga qatnashish uchun Yassiga qarab ravona bo`libdi. Dasturxon yozib bir parcha nonni “to`qson to`qqiz ming avliyo va sipohu podshohga” tarqatganda, hammaning qorni to`yib, undan yana ortib qolibdi. Bu karomatu barakani ko`rib, hamma qoyil qolibdi. So`ng otasining xirqasini yopinib duo o`qiganda chor atrofga yomg`ir quyilibdi, yerdagi butun borliq selga g`arq bo`lar holga yetibdi. Nihoyat Ahmaddan yomg`irni to`xtatishni yolvorib so`rashibdi. U xirqadan boshini chiqargani zamon yomg`ir sel to`fonlari ham tinibdi. Qarashsa Qorachuq tog`idan ham nomi nishon ko`rinmasmish. Bu”holati g`ariba va karomati oliyani mushohada” etgan podshoh Xoja Ahmadga:”Olamda har kim bizni sevsa bundan so`ng sening nomingni qo`shib yod aylasin”,- debdi. Shu kundan boshlab Xoja Ahmad Yassaviy taxallusiga erishgan ekan. Bu rivoyat Ahmad Yassaviy hazratlarining bolalik chog`laridayoq kashfu karomat sohibi bo`lganligini isbotlash jihatidan ham ahamiyatli, albatta.

Yuqorida aytib o`tilganidek Yassaviyning birinchi ustoz Arslon bobning nomiga to`xtaladigan bo`lsak “Bob” arabcha “eshik” manosini ifodalaydigan so`z bo`lib, turkchada esa bu kalima islom dini targ`ibi uchun fidoiylik ko`rsatganlarga beriladigan laqab bo`lgan.

Alisher Navoiy Farg`onada “ulug` mashoyixni Bob derlar”,-deydi. Shuningdek, “bob” va “bobo” so`zi shayx, pir, valiylarga nisbatan ham qo`llanilgan.

Bilamizki, Arslon deganda insoniyat ongida kuch-qudrat, yengilmas jur`at va jasorat timsoli gavdalanadi. Ammo arslon nafaqat jismoniy kuch sohiblari uchun balki, ma`naviy-ruhoniyy kuch sohiblari uchun ham qo`llaniladigan so`z. Rivoyatlarga ko`ra, qadimgi turklarda din odamlariga hurmat –ehtimom ifodasi sifatida, ularga arslon surati tushirilgan oltin bir taxt yasab berilarkan. Bundan ko`rinib turadiki, Arslon bobning nomida ham shunga yaqin bir ishorat yashiringandir degan taxmin o`z-o`zidan paydo bo`ladi.

Ahmad Yassaviy ustoz Arslon bob bilan uchrashganida u yetti yoshda bo`lganligini aytib o`tadi:

Yetti yoshda Arslon bobom izlab topdi,
Har sir ko`rib parda birla bukib yopdi.

Arslon bobning yetti yoshda Yassaviyni izlab topishi haqida ham rivoyat keltirilgan.

Rivoyatga ko`ra, Hazrati payg`ambar sardorlik qilayotgan bir urush chog`ida ashobi kirom ul zotning yonlariga kelib, och qolganliklarini aytishibdi. Payg`ambarning duolari tufayli Jibrili amin Jannatdan bir lagan xurmo olib kelibdi. Shunda xurmoldardan bir donasi yerga tushibdi, Jabroil “Bu xurmo sizning ummatingizdan Ahmad yassaviy otlig` bir buyukning nasibasidir” debdi. Har omonatni o`z sohibiga yetkazishga qat`iy amal etuvchi Hazrati Payg`ambar asxoblardan kimdir bu vazifani zimmasiga olishini taklif qilibdilar. Ammo ularning hech biridan sado chiqmagach , Arslon bobo bu ishni zimmasiga olibdi. Payg`ambar (s.a.v) xurmo donasini Arslon bobning og`ziga irg`itgani zamon bir parda zohir bo`libdi. Va Hazrati payg`ambar unga Ahmad Yassaviy qanday kishi bo`lishini tariflab, uning tarbiyasi bilan mashg`ul bo`lishni amr aylabdi.

“Devoni hikmat” da buni haqiqatligini asoslovchi quyidagi so`zlarga e`tdor qaratsak:

Yetti yoshda Arslon bobom berdim salom,
Haq Mustafo omonatni qildi in`om.
O`shal vaqtda ming bir zikrin qildim tamom`
Nafsim o`lib lomakonga oshdim mano.
Xurmo berib, boshim silab, nazar qildi,
Bir fursatda uqbo sori safar qildi,
Alvido deb bu olamdan guzar qildi,
Maktab borib, qaynab, to`lib toshdim mano

Arslon bob vafotidan oldin Ahmad Yassaviyni Buxoroga borib, ilm olishni davom ettirishi kerakligini tayinlagan . Ustozinin vafotidan so`ng Yassaviy uning aytganini qilib, bilimni oshirish maqsadida Buxoroga keladi.

O`sha davrda ilm-fan, madaniyat va m`rifatning Movarounnahrda asosiy markazlaridan biri bo`lgan Buxoroda Turkistonning barcha tomonlaridan talabalar ilm olishga kelishgan. Ahmad Yassaviy Buxoroda, dastlab diniy va taavvufiy ilmlarini yanada mukammal egallashdan boshlaydi. Arab tili bilan birgalikda forsiy tilni ham o`zlashtirgan. M.F. Kuprulizoda ta`kidlab o`tganidek, “Ahmad yassaviy, hech bir jihatdan Islom ilmlari va Eron adabiyotiga begona emasdi. Tahsil va suluk hayotining katta bir qismini Islom- Ajam fikr markazlarida o`tkazganligi uchun qadimgi buyuk Ajam mutasavvif shoirlarning tasavvufiy asarlarini bag`oyat chuqur bilardi.”

Ahmad Yassaviyning Buxoroda o`sha davrning mashhur olimi va sufiysi Shayx Yusuf Hamadoniya murid bo`lgan.

Abduxoliq G`ijduvoniyni “Maqomoti Yusuf Hamadoniya” risolasidan anglashilishicha, Hamadoniyni ko`ngli butun mahluqotga muhabbat timsoli bo`lgan. U bag`oyat sobit zot, oriflikni juda ulug`lagan. Yassaviy qisqa zamonda shayxning

e'tiborini qozonib, undan olgan fayz ila kamol martabasiga yuksalgan va Hamadoniyning uchinchi halifaligiga erishgan. Shundan so'ng, ya'ni 'irshod va da'vat maqomi" qo'lga kiritilgach, "Xo'ja Ahmad Yassaviy Turkiston sori azimat"aylab yangi bir tariqatga asos soladi. Yassaviylik nomi bilan dong taratgan bu tariqat bir turk mashoyixi tomonidan turkiy xalqlar orasida bunyod etilgan ilk tasavvuf tariqati edi.

Ahmad Yassaviy yigirma yoshgacha Buxoro va boshqa shahar, viloyatlarda ilm-ma'rifat o'rgandi. O'zida barcha insonlarga xos xilma-xil illatlardan qutilishiga intildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibrohim Haqqul. "Ahmad Yassaviy" Adabiyot va san'at nashriyoti. T.: 2001;
2. Ahmad Yassaviy. "Devoni hikmat". T.: 1993;
3. Komilov. N. "Tasavvuf yoki komil inson axloqi. 1-2 kitob. T.: 1996,1998;
4. Xoja Ahmad Yassaviy. "Devoni Hikmat". T.: 2004;
5. Al-Buxoriy. Hadis, Al-Jome' as-sahih. T.:1991-1992 yillar, 1-2 kitoblar;
6. Komilov.N "Tasavvuf" . T.:1996;
7. Ahmadovna, J. N., & Axmatovna, J. N. (2024). BUXORO VOHASI DEHQONCHILIK MADANIYATI TARIXIDAN (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHLARI). *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(4), 5-10.
8. Жумаева, Н. А. (2022). БУХОРО ВОҲАСИДА ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР (XIX аср охири XXаср бошлари): <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.037> Жумаева Нилуфар Ахматовна, БухДУ Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (10), 30-39.
9. Ahmadovna, J. N. (2022). QUYI ZARAFSHON VOHASI AHOLISINING YER-SUVDAN FOYDALANISH BILAN BOGLIQ AN'ANALARI (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHLARI). *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(3), 23-31.
10. Жумаева, Н. А., & Утаева, Ф. Х. ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА. *ЎТМИШГА НАЗАР*, 49.
11. Джумаева, Н. А. (2023). Об Обычаях, Связанных Со Сбором Колосовых Культур В Бухарском Оазисе (Конец XIX Века, Начало XX Века). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 4(3), 10-13.
12. Akhmatovna, D. N., & Bahridinovna, T. G. (2020). Traditions related to harvesting grain crops in Bukhara region (The end of XIX century and the beginning of XX century). *Academy*, (6 (57)), 39-40.

13. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahriddinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. *Central asian journal of social sciences and history*, 2(2), 74-80.
14. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahriddinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. *Central asian journal of social sciences and history*, 2(2), 74-80.
15. Utayeva, F. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ИЛМИЙ ТАРИХИЙ МАТБУОТДА БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (*buxdu.uz*), 6(6).
16. Utayeva, F. (2021). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (*buxdu.uz*), 8(8).
17. Kholmamatovna, U. F. (2024). CREATION OF THE PLACE OF SPECIALISTS AND JOB IN THE TEXTILE INDUSTRY. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 20(4), 189-197.
18. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.

ABU NASR FAROBIYNING ILMIY MEROSI VA UNING JAHON TARIXIDA TUTGAN O'RNI

Nilufar Jumayeva Ahmadovna

BuxDU Buxoro tarixi kafedrasi kata o'qtuvchisi

Shahlo Ortiqova Salim qizi

BuxDU 4-kurs 5-11 Tarix-20 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abu Nasr Farobiy ilmiy merosi va uning asarlarining jahon tarixida tutgan o'rni haqida yozilgan asarlarni o'rganilish darajasi ko'rib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Abu Nasr Farobiy, yunon faylasuflari, buyuk olim, mantiq, Averroizm, taraqqiyparvar

Kirish: Abu Nasr Farobiy – o'rta asr sharqining mashhur mutafakkiri, qadimgi yunon falsafasining Sharqdagi eng yirik davomchisi va targ'ibotchisidir. U Sirdaryo bo'yidagi O'tror (Forob) shahrida 873 yilda tug'ilib, Shosh (Toshkent), Buxoro shaharlarida o'qidi, so'ng xalifligining markazi Bag'dod shahriga borib, u yerda ko'p yil istiqomat qildi. Yunon faylasuflarining asarlarini mutolaa qilish, turli tillarni o'rganish bilan shug'ullandi. Umrining so'nggi yillarida Damashqda yashadi. 950 yilda vafot etdi. U turli sohalarga oid ilmiy asarlar qoldirdi. U o'z davrining faylasufi, musiqachisi, shoiri, qomusiy olimi sifatida shuhrat qozondi. U "Aql haqidagi risola" "Falsafadan oldin nimani o'rganish kerak", "Falsafa manbalari", "Masalalar manbalari" kabi 160 dan ortiq risolalar yaratdi. Yaqin va O'rta Sharqda «Ikkinchi muallim» deb nom qozongan Markaziy Osiyolik mashhur olim Abu Nasr al-Forobiyning mantiq ilmiga qo'shgan hissasi beqiyosdir. Forobiy hali hech bir mutafakkir uddalay olmagan vazifani, ya'ni Arastuning va umuman qadimgi grek mantiq'ini keng tinglovchilar o'rganishi uchun eng oddiy, tushunarli vosita va uslublarini ishlab chiqishga muvaffaq bo'lgan. Mantiq tarixchilarining ta'kidlashicha, Forobiy bu tavsiyalari bilan Arastuning mantiq'iga o'zgacha [fayz kiritib](#), uning kitobxonlar orasidagi mavqeini yanada ko'tarilishiga erishdi.

Forobiy o'zining asarlarida mantiq ilmi, uning predmeti, tuzilishi, vazifalari, fikrlash jarayonining [bosqich va shakllari](#), mantiqiy qonunqoidalari, usul hamda amallari haqida keng ma'lumotlar bergan. Mutafakkirning ijodiy merosini o'rganish borasida olimlar samarali ijod qilmoqdalar. Farobiyning kitoblarini ro'yxatini tuzish va undagi ijtimoiy-falsafiy, siyosiy fikrlarni o'rganish borasida Bayxaki, Al-Nadima, ibn Usaybi, Dextuzo, Umar Tarrux, Xorten, Diteritsi, Shteynshneyder, Brokkel'man, Axmad Atin, M.M.Xayrullaev va boshqalar samarali mehnat

qilganlar. Farobiyning asarlari Leningrad, Moskva, Toshkent, Dushanbe, Baku, qozon, Kair, Bayrut, Damashq, Stambul, Leyden, London, Parij, Madrid, N'yu-York, Xaydarobod, Tehron va boshqa shaharlarning muzey va kutubxonalarida saqlanib kelinmoqda

Asosiy qisim:

Forobiy o'z davridayoq buyuk olim sifatida mashhur bo'lgan. Sharq xalqlarida u haqda turli hikoya, rivoyatlar vujudga kelgan. O'rta asr olimlaridan ibn Xallikon, ibn al-Qiftiy, ibn Abi Usabi'a, Bayhaqiylar o'z asarlarida Forobiy ijodini o'rganib, uning g'oyalarini rivojlantirganlar. Xususan, ibn Rushd Forobiy asarlarini o'rganibgina qolmay, ularga sharhlar ham yozdi. Averroizm nomi bilan mashhur bo'lgan uning falsafiy ta'limotining shakllanishi dastlab Forobiy va ibn Sino faoliyati bilan bog'liq. Averroizm ilmiy tendensiyalarni ifodalovchi ilg'or yo'nalish sifatida keng yoyilgan va Uyg'onishdavrining ko'p ilg'or mutafakkirlari dunyoqarashiga ta'sir ko'rsatgan.

Taraqqiyparvar insoniyat Forobiy ijodiga hurmat bilan qarab, uning merosini chuqur o'rganadi. Yevropo olimlaridan B. M. Shtrenshneyder, Karra de Vo, T. U. Buur, R. Xammond, R. de Erlanje, F. Deteritsi, G. Farmer, N. Rishar, G. Ley, Sharq olimlaridan Nafisiy, Umar Farrux, Turker, M. Maxdi va boshqalar Forobiy merosini o'rganishga muayyan hissa qo'shdilar. Keyingi yillarda uning ijodi va ta'limotiga bag'ishlangan bir qancha tadqiqotlar, asarlar yuzaga keldi.

Forobiyning ilmiy merosi, umuman, o'rta asr Sharqining madaniy-ma'naviy hayotidan, tabiiy-ilmiy, ijtimoiy-siyosiy masalalaridan juda boy ma'lumot beradi. Mutafakkir o'z asarlarini o'sha davrda Sharq mamlakatlarida ilmiy-adabiy til hisoblangan arab tilida yozadi. Forobiy shuningdek, arab va fors tillarida falsafiy mazmundagi she'rlar ham yozgan. Forobiy asarlari XII–XIII asrlardayoq lotin, qadimiy yahudiy, fors tillariga, keyinchalik boshqa tillarga tarjima qilinib, dunyoga keng tarqalgan. So'nggi asrlarda ko'chirilgan nusxalari ko'p mamlakatlarning qutubxona va muassasalarida saqlanadi.

Toshkentda Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida qadimgi Sharq faylasuflari asarlaridan jami 107 risolani, jumladan, Forobiyning 16 risolasini (arabcha) o'z ichiga olgan "Hakimlar risolalari to'plami" ("Majmuat rasoil al-hukamo", Qo'lyozmalar fondi, 2385-in.) bor. Bu noyob qo'lyozma Forobiy asarlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. To'plamdagi Forobiy risolalari 1975 yili qisman o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etildi.

Forobiy dunyoqarashining shakllanishiga asosan Sharqning qadimgi ilg'or madaniyati an'analari, arab xalifaligiga qarshi xalq harakatlari, o'rta asr tabiiy-ilmiy tafakkur yutuqlari, Yunonistonning falsafiy merosi ta'sir ko'rsatdi. Forobiy avvalambor Aristotel ta'limotini tiklash, asoslash va ilg'or tomonlarini so'nggi ilmiy yutuqlar asosida rivojlantirishga harakat qilib, Sharq aristotelizm oqimini vujudga keltirdi. Bu oqimning uslubi, muhim masalalari, kategoriyalarini ishlab chiqdi.

Хулоса:

Хулоса qilishimiz va aytishimiz mumkin: Arastu al-Forobiy tufayli Aristotel bo'ldi. Avvalgi Sharq falsafasida (Ibn Sino, Ibn Rushd) o'z asarlarida birinchi bo'lib masalalarni muhokama qilgan ko'targan edi. Qadimgi yunon falsafasi bilan o'rta asr Evropasi asarlari (to'g'ridan-to'g'ri yoki uning izdoshlari Ibn Sino, Ibn Rushd, Maymonidlar asarlari orqali). Forobiy falsafasi Sharqdagi izdoshlarining mehnati bilan boyidi va lotin Averroistlardan o'tib, Uyg'onish davri hissasini olgan holda, Spinozaning materialistik va ateistik falsafasida, keyinchalik fransuz ensiklopedistlari ta'limotida rivojlangan. Shuning uchun islom olamining eng buyuk olimi va faylasufi buyuk farzandimiz Abu Nosir Forobiy biz uchun azizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Djuraev R.Z. Abu Nasra al-Forobiy siyosiy falsafasi: dissertatsiya. Falsafa fanlari nomzodi. - Dushanbe, 2004. - 176b.
2. Xayrullaev M.M. Forobiy dunyoqarashi va uning falsafa tarixidagi ahamiyati. - T.: Fan, 1967; Uyg'onish davri va Sharq mutafakkirlari. - T.: O'zbekiston, 1971; Markaziy Osiyoda Uyg'onish davri madaniyati. - T.: Fan, 1994.
3. Qosimjonov A.X. Abu Nasr Forobiy. - Moskva: Misl, 1982,
4. Abu Nasr Forobiy. Fazilat, baxt va komillik haqida. - T.: 2002. - B. 17.
5. J.S.Ramatov, & M. Hasanov (2022). INSONNING DINY DUNYO QARASHINING SHAKLLANISHIDA FANNING AHAMIYATI. Ta'lim fanlari bo'yicha akademik tadqiqotlar, 3 (7), 35-39.
6. Boboshev, ZN, Hasanov, M.N., Nurullaev, EA (2022). ABU NASR FORABIY PEDAGOGIKA FANINING ASOSCHISI SIFATIDA.
7. Ahmadovna, J. N., & Axmatovna, J. N. (2024). BUXORO VOHASI DEHQONCHILIK MADANIYATI TARIXIDAN (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSH LARI). *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 2(4), 5-10.
8. Жумаева, Н. А. (2022). БУХОРО ВОҲАСИДА ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР (XIX аср охири XX аср бошлари): <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.037> Жумаева Нилуфар Ахматовна, БухДУ Археология ва Бухоро тарихи кафедраси катта ўқитувчиси. *Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал*, (10), 30-39.
9. Ahmadovna, J. N. (2022). QUYI ZARAFSHON VOHASI AHOLISINING YER-SUVDAN FOYDALANISH BILAN BOGLIQ AN'ANALARI (XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSH LARI). *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(3), 23-31.
10. Жумаева, Н. А., & Утаева, Ф. Х. ЗИРОАТЧИЛИК ҲОМИЙСИ-БОБОДЕҲҚОН БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА. *ЎТМИШГА НАЗАР*, 49.
11. Джумаева, Н. А. (2023). Об Обычаях, Связанных Со Сбором Колосовых Культур В Бухарском Оазисе (Конец XIX Века, Начало XX Века). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 4(3), 10-13.

12. Akhmatovna, D. N., & Bahriddinovna, T. G. (2020). Traditions related to harvesting grain crops in Bukhara region (The end of XIX century and the beginning of XX century). *Academy*, (6 (57)), 39-40.
13. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahriddinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. *Central asian journal of social sciences and history*, 2(2), 74-80.
14. Ahmadovna, J. N., Xolmamatovna, U. F., & Bahriddinovna, T. G. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis Of Lower Zarafshan. *Central asian journal of social sciences and history*, 2(2), 74-80.
15. Utayeva, F. (2023). TO'QIMACHILIK FABRIKASIDA AHOLINING ISH BILAN TA'MINLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
16. F Utayeva [BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI](#) *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 2023
17. Utayeva, F., & Muxamedjonova, M. (2024). TO 'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O 'RNI. *Farg'ona davlat universiteti*, (1), 49-49.
18. F Utayeva, B Safarov [ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА](#) *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, 2023
19. Utayeva, F. (2023). BUXORO TO'QIMACHILIK KOMBINATINI MALAKALI MUTAХASISLAR BILAN TA'MINLASH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
20. Utayeva, F. (2023). BUXORO IP-GAZLAMA KOMBINATINING QURILISH TARIXI VA ISHLAB CHIQRISH FAOLIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 41(41).
21. Utayeva, F., & Safarov, B. (2023). ИСТОРИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУХАРСКОГО ПРЯДИЛЬНОГО-ТЕКСТИЛЬНОГО КОМБИНАТА. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 303-307.
1. Utayeva, F., Sharipova, P., & G'ayratjon qizi Rahmatova, R. F. (2023). MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO TO 'QIMACHILIK SANOATIDA MODERNIZATSIYALASHUV JARAYONLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (6), 61-61.
2. Kholmamatovna, U. F. (2022). Bukhara Yarn and Fabric Factory (1970-1985). *Central Asian Journal of Social Sciences and History*, 3(6), 160-164.
3. Utayeva, F. (2022). Utayeva FX MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORODA TO'QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 18(18).

SUMMARY OF CONTENT DIRECTIONS OF HISTORY IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Quvondiqov Behzodjon Murotbay o'g'li

Mustafayev Jafar Shomirzayevich

The Samarkand Branch of the Tashkent University of

Information Technologies Telefon raqami: +998910977141

Elektron pochta manzili:

Behzodquvondiqov902@gmail.com

Abstract: This article is dedicated to the study and understanding of the unique importance of history in the development of society. The article describes the content and important trends of history, shows how history is used in the development of society, and in which areas it is important. The article analyzes the political, economic, cultural, religious and social histories related to the important aspects of the development of society.

Key word: Abu Nasr Farabi Amir Temur Abdullah Awlani

The essence of the concept of "society". Humanity has lived as a community since time immemorial. Planet Earth is his eternal space, common Homeland. It is customary to call the family of people living on this tiny planet in the solar system a society. So, in a universal sense, society represents all the changes and processes related to the life of a human being, all times, places and territories.

The concept of "society", its essence, structure, social laws, is an important factor in understanding the process of social development and reforms. In this regard, the essence of phenomena such as certain characteristics of society in Eastern and Western philosophies, common points, Western and Eastern values formed and established in it, individual freedom, harmony of individuality and collectivity are extremely important. In modern times, it is necessary to pay special attention to the importance of pluralism and synergistic views of society in the scientific organization of social processes by knowing the laws of its development. There are different definitions that society is a part of nature, that is, a social entity, a special form of human association, a set of many relationships between people. Society is a complex system that is constantly developing and improving. In each new era, there is a need to know the essence of society. Due to national independence, there was a need for a new perception of the essence of society. Society consists of a unity of material and spiritual factors. Until now, material and spiritual life were sharply distinguished from each other in

literature. However, the essence of society is inextricably linked with the essence of the people who make it up. It is illogical to separate the material and spiritual aspects of society and to put one over the other, just like the human body cannot be separated from the soul. That is why in the present period, great attention is being paid to raising the morale of the people, strengthening the foundations of the national idea and ideology. After all, people do not become uneducated because they are economically poor, but, on the contrary, they can become poor because they are uneducated. Therefore, in our country, great attention is paid to ensuring economic well-being by raising the morale of the people. Historical forms of organization of people - family, state, community (village, city) were created in the course of social relations. All moral, religious, scientific, philosophical, legal, economic, and ideological relations between people are, in a word, social relations 148. Social associations help to meet the material and spiritual needs of people.

They are essentially a necessary condition for the existence of man and society. For example, without values such as family, state, education, neighborhood, and Motherland, a person and society lose their essence.

Conclusion: The article focuses on the formation of the unique identity of society, the development of higher education and science, the formation and change of social structure and political systems, the development of cultural life and art, economic activity and financial systems. helps in covering learning. The article agrees that the study of history in the development of society is of great importance in determining the development and future directions of society.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/jamiyatning-tarixiy-shakllari-mohiyati-va-xususiyatlari>
2. <https://academy.uz/uz/news/tarix-falsafasi-konsepsiyalari-evolyutsiyasi>
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Tarix_falsafasi
4. Mustafayev J. Turkiston xalqlari tafakkur tarzida ma'naviy meros masalalari: falsafiy-sinergetik tahlil (XIX asr oxiri - XX asr boshi misolida) // Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. ISSN 2181-0427. -Namangan, 2023. -№8. -B. 298-306 (09.00.00; №24).
5. Mustafayev J. Yoshlarni uchinchi renessans ruhida tarbiyalashda ma'naviy merosning ahamiyati: sinergetik yondashuv // Tamaddun nuri. Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma'rifiy, adabiy-badiiy jurnal. Indeks – 960. ISSN 2181-8258. -Nukus, 2023. -№7. -B. 29-33 (09.00.00; №26).
6. Mustafayev J. Ma'naviy meros jamiyat taraqqiyotini harakatlantiruvchi kuch sifatida. // Ilm sarchashmalari. Urganch davlat universitetining ilmiy-nazariy, metodik jurnali. -Xorazm, 2023. - №9. -B. 36-39. Indeks 1072. (09.00.00; №17).
7. Mustafayev J. Islohotlarni amalga oshirishda ajdodlarimiz ma'naviy merosining o'rnini // Jadidlarning ma'rifiy faoliyati: g'oyalari, maqsadlari, vazifalari va sohaga

- oid zamonaviy tadqiqotlar mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani. - Toshkent, 2022, -B. 131-136.
8. Mustafayev J. The Spiritual Heritage of Thejadids: Philosophical And Synergetic Analysis // International Scientific Research Journal (WoS) of Web of Scientist. - Indoneziya, -April, 2023, -P. 888-902. -Volume 4, Issue 4, (ISSN: 2776-0979, -DOI: <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/ZPR5K>, -SJIF:5.949, -Impact Factor:7.565, <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/3810>).
  9. Mustafayev J. Mahmudxo‘ja Behbudiyning milliy kadrlar tayyorlashdagi xizmatlari // “Servis” ilmiy-amaliy jurnal. Samarqand iqtisodiyot va servis institutining 90 yillik yubileyiga bag‘ishlangan maxsus soni. -Samarqand. - Dekabr, 2021, II-qism, -B. 179-185.
  10. Mustafayev J. Ma’naviy barkamol insonni tarbiyalash g‘oyaviy-siyosiy madaniyat negizi // Inson, uning e’tiqodi, jamiyat, koinot: taraqqiyot muammolari va hozirgi zamon mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqotlar markazi. -Samarqand, -Yanvar, 2022, -B.437-441. (ISBN 978-9943-746-81-7).
  11. Mustafayev J. Behbudiy va Turkistonda jadidchilik harakati // Inson, uning e’tiqodi, jamiyat, koinot: taraqqiyot muammolari va hozirgi zamon mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqotlar markazi. - Samarqand, -Yanvar, 2022, -B.251-254, (ISBN 978-9943-746-81-7).

О‘ЗBEKISTON RESPUBLIKASIDA CHET EL VALYUTASINING EKSPORT MASALALARIDAGI AHAMIYATI

Ergashev Jasurbek Shuhrat O'g'li

Ilmiy rahbar: Rahimova Xavaxon Usmanjanovna

Bank va moliya akademiyasi. Bank ishi kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada valyuta siyosatining eksportni oshirishga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasida valyuta siyosatining eksportni rivojlantirishdagi rag'batlantiruvchi rolini oshirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: valyuta siyosati, devalvatsiya, valyuta kursi, eksport, import, savdo balansi, intervensiya, kapitallar harakati, oltin-valyuta zaxirlari.

KIRISH

Barchamizga ma'lumki, so'nggi yillarda respublikamiz iqtisodiyotini yanada liberallashtirish, xususan, valyuta siyosati erkinlashtirish va uning tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xo'jalik subyektlari eksport salohiyatini oshirishga ijobiy ta'sirini ta'minlashga qaratilgan qator ta'sirchan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 2 sentabrdagi «Valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5177-sonli Farmoniga muvofiq, yuridik va jismoniy shaxslarning chet el valyutasini erkin sotib olish va sotish hamda o'z mablag'larini o'zining xohishiga ko'ra erkin tasarruf etish huquqlarini ro'yobga chiqarishni to'liq ta'minlash; valyuta resurslaridan foydalanishda bozor instrumentlarining rolini oshirish, valyuta bozorida barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun teng raqobat sharoitlarini yaratish, valyuta siyosatining noan'anaviy tarmoqlarda eksportni rivojlantirishda, mintaqaviy va xalqaro iqtisodiy xamkorlikni mustahkamlashda rag'batlantiruvchi rolini oshirish; valyuta siyosatining yangi sharoitlarida tayanch tarmoqlar korxonalarini samarali faoliyat yuritishi uchun ularni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'rish kabilar respublikamizda valyuta bozorini yanada liberallashtirish sohasida davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlari sifatida qayd etildi.

Valyuta kursi siyosatini xo'jalik sub'ektlari manfaatlarini nuqtai-nazaridan baholashda yagona to'xtamga kelish mushkul. Chunonchi, xalqaro operatsiyalarni amalga oshiruvchi iqtisodiy agentlar valyuta kursi tebranishlari bilan bog'liq risklarga duch keladilar va shu boisdan ham barqaror valyuta kurslarini afzal biladilar. Boshqa tomondan, eksport tovarlarini ishlab chiqaruvchilar, xorijlik raqobatchilari bilan

kurashish imkoniyatini oshirishi bois, valyuta kursiegiluvchanligini ma'qul ko'radilar [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ayni paytda, korxonalar majburiyatlarining "dollarlashuvi" yoki xorijiy valyutadagi majburiyatlar ulushining yuqori bo'lishi va aktivlarning asosan milliy valyutada shakllanishi sharoitida devalvatsiya korxonalar balansiga salbiy ta'sir etadi, xususan qarzga xizmat ko'rsatish qimmatlashadi. Devalvatsiya oqibatida korxonalarining sof aktivlari qiymati tushadi, valyuta riski darajasi ortadi va kredit olish imkoniyati pasayadi. Boshqacha aytganda, majburiyatlarning dollarlashuvi va devalvatsiya darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, balansga salbiy ta'sir ham shunchalik yuqori bo'ladi.

Ayrim iqtisodchilar valyuta kursi o'zgarishining korxonalar balansi va qarz kapitali tuzilmasiga ta'sirini tadqiq qilgan holda, valyuta kursidagi keskin tebranishlar natijasida ko'riladigan zararlar miqdorini izohlashda firmaning katta-kichikligi va eksportga yo'naltirilganligi muhim ko'rsatkichlar bo'lib xizmat qilishini ta'kidlaydi [3].

Biroq "ijobiy raqobatbardoshlik samarasi" (a positive competitiveness effect) ham mavjudki, u valyuta kursining devalvatsiyalanishi natijasida korxonalar faoliyatining samaradorligi ortishi bilan izohlanadi. Chunki devalvatsiya eksport qilinadigan tovarlar va xizmatlar narxlarini pasayishiga olib keladi va shu asosda kompaniyalarning xalqaro savdodagi raqobatbardoshligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ayni paytda, valyuta bozorida kurs shakllanishining bozor mexanizmlari amal qilishiga monand tarzda almashuv kurslarida tebranishlarning ortishi ham tabiiy holdir. Bu esa milliy valyuta kursining keskin tebranishini oldini olish maqsadida Markaziy bankning intervensiyasini taqozo etadi. Bu jarayonda Markaziy bankning valyuta kursi o'rnatilishi jarayoniga aralashuvi talab vataklifga ta'sir etish orqali yuz beradi. Shu sababli Markaziy bankning intervensiyani samarali amalga oshirish salohiyati uning oltin-valyuta zaxirasihajmi bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki valyuta siyosati samaradorligini yanada oshirish maqsadida valyuta intervensiyasini amalga oshirish instrumentlari va bozorlarini rivojlantirish zarur. Xususan, respublikamiz banklararo valyuta bozorida spot va REPO bitimlaridan intervensiya instrumenti sifatida foydalanish, muddatli valyuta bozorida esa likvidlilik va kurs bo'yicha kutilmalarga ta'sir etish uchun svop va forvard bitimlari bilan operatsiyalarni amalga oshirish zarur.

XULOSA VA MUNOZARA

Umuman olganda, mamlakatimizda valyuta siyosatining eksportni rivojlantirishdagi rag'batlantiruvchi rolini oshirish maqsadida quyidagilarni amalga oshirishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz:

- O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari valyutalariga nisbatan so'mning

real almashuv kursi oshib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik, zaruriyat bo‘lganda jadallashtirilgan devalvatsiya siyosatini qo‘llash;

– almashuv kursi barqarorligini ta‘minlash maqsadida asosiy savdo hamkor hisoblanuvchi davlatlar markaziy banklari o‘rtasidagi valyuta likvidligini oshirishga qaratilgan valyuta svopi bitimlari liniyalarini ishga tushirish;

– kurs o‘rnatish mexanizmi shaffofligini oshirish va bu jarayonga Markaziy bank aralashuvini cheklash maqsadida birja savdolarida kurs o‘rnatishning oddiy fiksing usulidan voz kechish;

– Markaziy bankning muddatli valyuta bozoridagi valyutaviy svop va gold-svop operatsiyalarini rivojlantirish;

– respublika iqtisodiyotidagi dollarlashuv ko‘lamini qisqartirish maqsadida milliy oltin bozori rejimini belgilash va unda oltin narxi shakllanishining bozor mexanizmlarini joriy etish;

– tijorat banklari majburiyatlarining “dollarlashuvi”ni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish va bunda valyuta riskinixedjirlash choralari ko‘zda tutish;

– milliy iqtisodiyotga xorijiy kapitallar oqimini rag‘batlantirish maqsadida kapitallar harakatini tartibga solish tizimini bosqichma-bosqich erkinlashtirish;

“Valyutani tartibga solish” to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining yangi tahririda valyutaviy cheklovlarni qo‘llash zarur bo‘lgan holatlarni batafsil keltirish va bunda valyuta operatsiyalarini amalga oshiruvchi rezident va norezidentlarning iqtisodiy manfaatlariga zarar yetkazmaslikka ustuvorlik berilishini belgilab qo‘yish;

– respublikamiz tijorat banklarining mahalliy kompaniyalar tovar va xizmatlarini tashqi bozorlarda sotilishini rag‘batlantirish uchun eksport kreditlari hajmini oshirish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Fetene Bogale Hunegnaw. (2017) Valyuta kursi va ishlab chiqarish eksporti raqobatbardoshligi // Iqtisodiy integratsiya jurnali, Vol.32 №4, 2017 yil dekabr, 891~912 <http://dx.doi.org/10.11130/jei.2017.32.4.891>

2. Friden, Jeffri; Leblang, Devid; Valev, Neven. (2010) O‘tish davridagi iqtisodiyotlarda valyuta kursi rejimlarining siyosiy iqtisodi // Xalqaro tashkilotlar sharhi, 2010 yil mart. 21-35-betlar.

3. Xose M. Benavente, Kristian A. Jonson. (2003) Qarz tarkibi va balans-valyuta kursining ta'siri: Chili uchun firma darajasidagi tahlil // Rivojlanayotgan bozorlar sharhi, 4-jild, 4-son, 2003 yil dekabr, 397-416-betlar

4. Reif, T. (2011) Valyuta inqirozlarining haqiqiy tomoni. Kolumbiya universiteti ishchi hujjati. 2011. 27 P.

5. Takashi Xanagaki va Masahiro Hori. (2015) Valyuta kursi va yapon firmalarining faoliyati: firma darajasidagi panel ma'lumotlaridan foydalangan holda dastlabki tahlil// Iqtisodiy va ijtimoiy tadqiqotlar instituti, JAPON, 2015. 47 b.

6. Tilak Abeysinghe, Tan Lin Yeok. (1998) Valyuta kursining oshishi va eksport raqobatbardoshligi. Singapur ishi// Amaliy iqtisodiyot, 1998, 30, 51-55-betlar.

7. Bekmurodov A.Sh., Jumaev N.X. (2019). Valyuta siyosatini erkinlashtirish sharoitida to'lov balansini tartibga solishning konseptual jihatlari//“UzBridge” elektron jurnali, I – son may, 2019 yil 3 – 14 sahifalar.

KOSHI INTEGRAL FORMULASI ANALOGI.

Asrorova Charos Baxtiyor qizi.

“TIQXMMI” Milliy tadqiqotlar universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar insituti, “Matematika, jismoniy tarbiya va sport” kafedrasida stajyor-o‘qituvchi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ochiq chegaralangan to‘plamlar uchun Banax-Shteynxaus teoremasi, Koshi integral formulasi analogi, korrekt aniqlangan operatorlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Ochiq chegaralangan to‘plam, Stoks formulasi, X to‘plam, korrekt aniqlangan operator, Koshi integral formulasi analogi, Banax-Shteynxaus teoremasi.

Ω – tekislikdagi ochiq chegaralangan to‘plam bo‘lsin, uning chegarasi $\partial\Omega$ – chekli sondagi silliq Jordan egri chiziqlaridan iborat bo‘lsin.

Quyidagi differensial formani qaraymiz:

$$\varphi = u(z)dz + Au(z)d\bar{z} = (dz + Ad\bar{z})u$$

Bu yerda $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^m)$.

$d\varphi = \bar{\partial}_A u d\bar{z} \wedge dz$ bo‘lgani uchun Stoks formulasi $\int_{\partial\Omega} \varphi = \int_{\Omega} d\varphi$ quyidagi ayniyatga keladi: $\int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z})u(z) = \int_{\Omega} \bar{\partial}_A u d\bar{z} \wedge dz$ (1)

Bu formuladan quyidagi toerema kelib chiqadi.

2.3.1-teorema. $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^m) \cap A(\Omega, X^m)$ bo‘lsin. U holda

$$\int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z})u(z) = 0 \quad [17]$$

$\Omega_e = \{z: z \in \Omega, |z - \xi| > \varepsilon\}$ ni (bu yerda $0 < \varepsilon < \rho$, $\rho - \xi \in \Omega$ nuqtadan $\mathbb{C} \setminus \Omega$ gacha masofa) qo‘yamiz.

(1) formulani $v(z) = B(z - \xi)u(z)$ funksiyaga qo‘llaymiz, bunda B operator (*) formula orqali aniqlangan 2-namunaviy misoldan kelib chiqib, $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+2})$ bo‘lganda $v_{\bar{z}} - Av_z = B(z - \xi)(u_{\bar{z}} - Au(z))$ (2) bo‘ladi, bundan tashqari X^{m+2} ning X^{m+1} da zichligidan bu formula uzluksizlik bo‘yicha $\forall u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1})$ funksiya uchun o‘rinli bo‘ladi, u holda $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^m)$.

$$\begin{aligned} (2) \text{ va } \Omega_e \text{ ko‘ra } \int_{\Omega_e} (v_{\bar{z}} - Av_z) d\bar{z} \wedge dz &= \int_{\Omega_e} B(z - \xi)(u_{\bar{z}} - Au(z)) d\bar{z} \wedge dz = \\ \int_{\partial\Omega_e} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi)u(z) &= \\ &= \int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi)u(z) - \int_{|z-\xi|=e} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \\ \xi)u(z) & \quad (3). [17] \end{aligned}$$

Oxirgi integralni I_e deb belgilaymiz, uni hisoblash uchun $z = \xi + \varepsilon e^{i\theta}$, $\theta \in [0, 2\pi]$ belgilash kiritamiz.

U holda $dz = i\vartheta e^{i\theta} d\theta$, $d\bar{z} = -i\vartheta e^{i\theta} d\theta$,

$$B(z - \xi)|_{|z-\xi|=\vartheta} = \vartheta^{-1}(e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1},$$

va bundan

$$\begin{aligned} I_{\vartheta} &= i \int_0^{2\pi} (e^{i\theta} - e^{-i\theta} A) (e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1} u(\xi + \vartheta e^{i\theta}) d\theta \\ &= i \int_0^{2\pi} (e^{i\theta} - e^{-i\theta} A) (e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1} u(\xi) d\theta + \\ &+ i \int_0^{2\pi} (e^{i\theta} - e^{-i\theta} A) (e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1} [u(\xi + \vartheta e^{i\theta}) - u(\xi)] d\theta = I_1 + I_2 \end{aligned}$$

Ravshanki,

$$\|I_2\|_m \leq C(1 + \|A\|_{Z(X^m)}) \int_0^{2\pi} \|u(\xi + \vartheta e^{i\theta}) - u(\xi)\|_{m+1} d\theta \rightarrow 0$$

$c \rightarrow 0$ da $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1})$. bu yerda quyidagi faktdan foydalandik.

$R(\lambda) \in L(X^{m+1}, X^m)$, $|\lambda| = 1$ operatorlarning λ bo'yicha kuchli uzluksizlikka ega ekanligidan Banax-Shteynxaus teoremasiga ko'ra $\exists C = C_m$ konstanta mavjudki,

$$\|R(\lambda)u\|_m \leq C_m \|u\|_{m+1}, \forall u \in X^{m+1}.$$

I_1 ni hisoblash uchun, e'tibor bersak

$$\int_0^{2\pi} \frac{e^{i\theta} - e^{-i\theta} \lambda}{e^{i\theta} + e^{-i\theta} \lambda} d\theta = 2\pi, \lambda \in \mathbb{C}, |\lambda| < 1$$

$$\text{Demak, agar } \varphi_r(\lambda, \theta) = \frac{e^{i\theta} - e^{-i\theta} r}{e^{i\theta} + e^{-i\theta} r}, 0 \leq r \leq 1 \quad (4) \quad [17]$$

desak $\varphi_r(A, \theta) \in L(X)$ operator X da korrekt aniqlangani kelib chiqadi, shu bilan birga

$$\psi_r(A) = \int_0^{2\pi} \varphi_r(A, \theta) d\theta \text{ operator (4)ga ko'ra } 2\pi E \text{ ga teng.}$$

Demak, biz ko'rsatdikki

$$\psi_r(A)u = 2\pi u, \forall u \in X \quad (5). \Rightarrow r \rightarrow 1 \text{ da } X \text{ da kuchli limit mavjud:}$$

$$\psi(A)u = \lim \psi_r(A)u, \text{ va (5) ga ko'ra } \psi(A)u = 2\pi u \text{ bo'ladi.}$$

Shunday qilib, ko'rsatdikki

$$I_1 = 2\pi i u(\xi) \quad (6) \quad [17]$$

(3) formulada $\varepsilon \rightarrow 0$ ga limitga o'tib va (6) ni hisobga olgan holda quyidagi teoremani keltiramiz.

2.3.2-teorema.. *Biror $m \geq 0$ uchun $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1})$ bo'lsin. U holda $\forall \xi \in \Omega$ uchun*

$$u(\xi) = (2\pi i)^{-1} \left\{ \int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi) u(z) + \int_{\Omega} B(z - \xi) \bar{\partial}_A u d\bar{z} \wedge dz \right\}.$$

Bundan Koshi integralining analogi hosil bo'ladi.

2.3.3-teorema.. *$u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1}) \cap A(\Omega, X^m)$ va $\xi \in \Omega$ bo'lsin. U holda*

$$u(\xi) = (2\pi i)^{-1} \int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi) u(z). \quad [17]$$

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Садуллаев А. “Теория плюрипотенциала. Применения”, часть 1, часть 2, “Palmarium Academic Publishing” 2012г.
2. Xudoyberganov G., Varisov A., Mansurov N. Kompleks analiz, T. “Universitet”, 1998y.
3. Жабборов Н.М., Имомназаров Х.Х. Некоторые начально-краевые задачи механики двухскоростных сред, Т. “Университет”, 2012 г.
4. Жабборов Н.М., Отабоев Т.У. Теорема Коши для $A(z)$ -аналитических функций. Узбекский математический журнал, 2014 г.
5. Жабборов Н.М., Отабоев Т.У., Аналог интегральной формулы Коши для A -аналитических функций, Узбекский математический журнал, (нашрда).
6. Шабат Б.В. Введение в комплексный анализ, часть 1, М., “Наука”, 1985г.
7. W.K. Hayman and P.B. Kennedy, “Subharmonic functions”, Academic Press, 1976y.
8. Maciej Klimek. “Pluripotential theory”, Oxford science publications, 1991y.
9. Секефальви-Надь Б, Фояш Ч. Гармонический анализ операторов в гильбертовом пространстве. М.: Мир, 1970.
10. Лаврентьев М.М, Савельев Л.Я. “Линейные операторы и некорректные задачи”, М.Наука, 1992г.
11. Arbuzov E.V., Bukhgeim A.L. “Carleman’s formulas for A -analytic functions in a half-plane”, J.Inv.III-Posed Problems, 1997.

Koshi integral formulasi analogi.**Asrorova Charos Baxtiyor qizi.**

“TIQXMMI” Milliy tadqiqotlar universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar insituti, “Matematika, jismoniy tarbiya va sport” kafedrasida stajyor-o‘qituvchi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ochiq chegaralangan to‘plamlar uchun Banax-Shteynxaus teoremasi, Koshi integral formulasi analogi, korrekt aniqlangan operatorlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar. Ochiq chegaralangan to‘plam, Stoks formulasi, X to‘plam, korrekt aniqlangan operator, Koshi integral formulasi analogi, Banax-Shteynxaus teoremasi.

Ω – tekislikdagi ochiq chegaralangan to‘plam bo‘lsin, uning chegarasi $\partial\Omega$ - chekli sondagi silliq Jordan egri chiziqlaridan iborat bo‘lsin.

Quyidagi differensial formani qaraymiz:

$$\varphi = u(z)dz + Au(z)d\bar{z} = (dz + Ad\bar{z})u$$

Bu yerda $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^m)$.

$d\varphi = \bar{\partial}_A u d\bar{z} \wedge dz$ bo'lgani uchun Stoks formulasi $\int_{\partial\Omega} \varphi = \int_{\Omega} d\varphi$ quyidagi ayniyatga keladi: $\int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z})u(z) = \int_{\Omega} \bar{\partial}_A u d\bar{z} \wedge dz$ (1)

Bu formuladan quyidagi toerema kelib chiqadi.

2.3.1-teorema. $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^m) \cap A(\Omega, X^m)$ bo'lsin. U holda

$$\int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z})u(z) = 0 \quad [17]$$

$\Omega_e = \{z: z \in \Omega, |z - \xi| > \varepsilon\}$ ni (bu yerda $0 < \varepsilon < \rho$, $\rho - \xi \in \Omega$ nuqtadan $\mathbb{C} \setminus \Omega$ gacha masofa) qo'yamiz.

(1) formulani $v(z) = B(z - \xi)u(z)$ funksiyaga qo'llaymiz, bunda B operator (*) formula orqali aniqlangan 2-namunaviy misoldan kelib chiqib, $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+2})$ bo'lganda $v_{\bar{z}} - Av_z = B(z - \xi)(u_{\bar{z}} - Au(z))$ (2) bo'ladi, bundan tashqari X^{m+2} ning X^{m+1} da zichligidan bu formula uzluksizlik bo'yicha $\forall u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1})$ funksiya uchun o'rinli bo'ladi, u holda $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^m)$.

$$\begin{aligned} (2) \text{ va } \Omega_e \text{ ko'ra } \int_{\Omega_e} (v_{\bar{z}} - Av_z) d\bar{z} \wedge dz &= \int_{\Omega_e} B(z - \xi)(u_{\bar{z}} - Au(z)) d\bar{z} \wedge dz = \\ &= \int_{\partial\Omega_e} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi)u(z) = \\ &= \int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi)u(z) - \int_{|z-\xi|=\varepsilon} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \\ &\xi)u(z) \quad (3). [17] \end{aligned}$$

Oxirgi integralni I_e deb belgilaymiz, uni hisoblash uchun $z = \xi + \varepsilon e^{i\theta}$, $\theta \in [0, 2\pi]$ belgilash kiritamiz.

U holda $dz = i\varepsilon e^{i\theta} d\theta$, $d\bar{z} = -i\varepsilon e^{i\theta} d\theta$,

$$B(z - \xi)|_{|z-\xi|=\varepsilon} = \varepsilon^{-1}(e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1},$$

va bundan

$$\begin{aligned} I_{\varepsilon} &= i \int_0^{2\pi} (e^{i\theta} - e^{-i\theta} A) (e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1} u(\xi + \varepsilon e^{i\theta}) d\theta \\ &= i \int_0^{2\pi} (e^{i\theta} - e^{-i\theta} A) (e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1} u(\xi) d\theta + \\ &+ i \int_0^{2\pi} (e^{i\theta} - e^{-i\theta} A) (e^{i\theta} + e^{-i\theta} A)^{-1} [u(\xi + \varepsilon e^{i\theta}) - u(\xi)] d\theta = I_1 + I_2 \end{aligned}$$

Ravshanki,

$$\|I_2\|_m \leq C(1 + \|A\|_{Z(X^m)}) \int_0^{2\pi} \|u(\xi + \varepsilon e^{i\theta}) - u(\xi)\|_{m+1} d\theta \rightarrow 0$$

$\varepsilon \rightarrow 0$ da $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1})$. bu yerda quyidagi faktdan foydalandik.

$R(\lambda) \in L(X^{m+1}, X^m)$, $|\lambda| = 1$ operatorlarning λ bo'yicha kuchli uzluksizlikka ega ekanligidan Banax-Shteynxaus teoremasiga ko'ra $\exists C = C_m$ konstanta mavjudki,

$$\|R(\lambda)u\|_m \leq C_m \|u\|_{m+1}, \forall u \in X^{m+1}.$$

I_1 ni hisoblash uchun, e'tibor bersak

$$\int_0^{2\pi} \frac{e^{i\theta} - e^{-i\theta}\lambda}{e^{i\theta} + e^{-i\theta}\lambda} d\theta = 2\pi, \lambda \in \mathbb{C}, |\lambda| < 1$$

$$\text{Demak, agar } \varphi_r(\lambda, \theta) = \frac{e^{i\theta} - e^{-i\theta}r}{e^{i\theta} + e^{-i\theta}r}, 0 \leq r \leq 1 \quad (4) \quad [17]$$

desak $\varphi_r(A, \theta) \in L(X)$ operator X da korrekt aniqlangani kelib chiqadi, shu bilan birga

$$\psi_r(A) = \int_0^{2\pi} \varphi_r(A, \theta) d\theta \text{ operator (4)ga ko'ra } 2\pi E \text{ ga teng.}$$

Demak, biz ko'rsatdikki

$$\psi_r(A)u = 2\pi u, \forall u \in X \quad (5). \Rightarrow r \rightarrow 1 \text{ da } X \text{ da kuchli limit mavjud:}$$

$$\psi(A)u = \lim \psi_r(A)u, \text{ va (5) ga ko'ra } \psi(A)u = 2\pi u \text{ bo'ladi.}$$

Shunday qilib, ko'rsatdikki

$$I_1 = 2\pi i u(\xi) \quad (6) \quad [17]$$

(3) formulada $\varepsilon \rightarrow 0$ ga limitga o'tib va (6) ni hisobga olgan holda quyidagi teoremani keltiramiz.

2.3.2-teorema.. Biror $m \geq 0$ uchun $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1})$ bo'lsin. U holda $\forall \xi \in \Omega$ uchun

$$u(\xi) = (2\pi i)^{-1} \left\{ \int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi) u(z) + \int_{\Omega} B(z - \xi) \bar{\partial}_A u d\bar{z} \wedge dz \right\}.$$

Bundan Koshi integralining analogi hosil bo'ladi.

2.3.3-teorema.. $u \in \mathbb{C}'(\bar{\Omega}, X^{m+1}) \cap A(\Omega, X^m)$ va $\xi \in \Omega$ bo'lsin. U holda

$$u(\xi) = (2\pi i)^{-1} \int_{\partial\Omega} (dz + Ad\bar{z}) B(z - \xi) u(z). \quad [17]$$

Фойдаланилган адабиётлар рo'yxати

1. Садуллаев А. “Теория плюрипотенциала. Применения”, часть 1, часть 2, “Palmarium Academic Publishing” 2012г.
2. Худойберганов G., Varisov A., Mansurov H. Kompleks analiz, T. “Universitet”, 1998y.
3. Жабборов Н.М., Имомназаров Х.Х. Некоторые начально-краевые задачи механики двухскоростных сред, Т. “Университет”, 2012 г.
4. Жабборов Н.М., Отабоев Т.У. Теорема Коши для $A(z)$ -аналитических функций. Узбекский математический журнал, 2014 г.
5. Жабборов Н.М., Отабоев Т.У., Аналог интегральной формулы Коши для A -аналитических функций, Узбекский математический журнал, (нашрда).
6. Шабат Б.В. Введение в комплексный анализ, часть 1, М., “Наука”, 1985г.
7. W.K. Hayman and P.V. Kennedy, “Subharmonic functions”, Akademik Press, 1976y.
8. Maciej Klimek. “Pluripotential theory”, Oxford science publications, 1991y.
9. Секефальви-Надь Б, Фояш Ч. Гармонический анализ операторов в гильбертовом пространстве. М.: Мир, 1970.

10. Лаврентьев М.М, Савельев Л.Я. “Линейные операторы и некорректные задачи”, М.Наука,1992г.
11. Arbuzov E.V., Bukhgeim A.L. “Carleman’s formulas for A-analytic functions in a half-plane”, J.Inv.III-Posed Problems, 1997.

TIBBIYOT XODIMLARI ETIKA VA DEONTOLOGIYA

Boymirzayeva Xurshida Sobirovna
Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti
Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Tibbiy etika bu etikaning falsafiy intizomi bo'limi bo'lib, uning tadqiqot ob'ekti tibbiyotning axloqiy-axloqiy jihatlarini hisoblanadi. Tibbiy etika uchta asosiy yo'nalish bo'yicha shaxslararo munosabatlarni va ular orasidagi turli muammolarini hal qilishni o'rganadi: 1. tibbiy xodim-bemor, 2. tibbiy xodim-bemorning qarindoshlari, 3. Tibbiy xodim-tibbiy xodim. Tibbiyot sohasidagi har qanday ishchi shafqat, mehribonlik, sezgirlik va javobgarlik, bemorga g'amxo'rlik va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi kerak. Tibbiyot deontologiyasi tibbiyot xodimlaridan yuksak insoniy fazilatlar, sofdillik, ziyraklik, odamiylik va boshqalarga ega bo'lishni taqozo etadi.

Kalit so'zlar: tibbiy etika, axloq, tibbiy xodim, deontologiya, kasbiy etika, yaxshilik, adolat, qadr-qimmat, Hippokrat modeli, Paracelsus modeli, Biotibbiyot modeli.

ANNOTATION

Medical ethics is a branch of the philosophical discipline of ethics, the object of its research is the ethical and moral aspects of medicine. Medical ethics studies interpersonal relations and solving various problems between them in three main directions: 1. medical worker-patient, 2. medical worker-patient's relatives, 3. medical worker-medical worker. Any worker in the medical field should be treated with compassion, kindness, sensitivity and responsibility, care and attention to the patient. Medical deontology requires medical workers to have high human qualities, honesty, intelligence, humanity, etc.

Key words: medical ethics, morality, medical worker, deontology, professional ethics, goodness, justice, dignity, Hippocrates model, Paracelsus model, Biomedical model.

Tibbiy etika bu etikaning falsafiy intizomi bo'limi bo'lib, uning tadqiqot ob'ekti tibbiyotning axloqiy-axloqiy jihatlarini hisoblanadi. Hozirgi vaqtda bu ikki atama — «tibbiyot etikasi» va tibbiyot deontologiyasi» yonma-yon qo'llaniladi. Etika – hozirgi davrning dolzarb muammolaridan biri. Muammoni hal qilishda uni har tomonlama yoritish talab qilinmaydi, balki hozirgi etikaning asosiy muammolarini va prinsiplari haqida umumiy ma'lumot berishdan, bo'lg'usi yosh avlodga ijtimoiy va ma'naviy mas'uliyat, mehr-shavqat tuyg'ularini tarbiyalashni, insonparvarlikni shakllantirishga ko'maklashishdan iborat. Zamonaviy g'oyalarga ko'ra, tibbiy etika

quyidagi jihatlarni qamrab oladi. Ilmiy - tibbiyot xodimlarining axloqiy-ma'naviy jixatlarini o'rganadigan tibbiyot fanining sohasi, Kasbiy - amaliyotda axloq me'yorlari va qoidalarini shakllantirish va qo'llash masalalari bo'lgan tibbiy amaliyot sohasi. Tibbiy etika uchta asosiy yo'nalish bo'yicha shaxslararo munosabatlarni va ular orasidagi turli muammolarini hal qilishni o'rganadi: 1. tibbiy xodim- bemor, 2. tibbiy xodim - bemorning qarindoshlari, 3. tibbiy xodim - tibbiy xodim. Tibbiyot sohasidagi har qanday ishchi shafqat, mehribonlik, sezgirlik va javobgarlik, bemorga g'amxo'rlik va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi kerak. Ibn Sino bemorga alohida yondashuv haqida: "Siz har bir kishining shaxsan o'ziga xos tabiati borligini bilishingiz kerak. Hech kimga o'xshamaydigan noyob bemor sifatida qarash kerak". Bu so'z nafaqatnutq madaniyatini, balki hushmuomalalik hissi, bemorning kayfiyatini ko'tarish, uni ehtiyotkorona ifodalash bilan jarohatlamaslik ma'nosini anglatadigan so'zdir. Tibbiyot etikasi- bu amaliy tibbiyot etikasi, bioetikasining tarkibiy qismi bo'lib, u tibbiyotning xususiy etik muommolarini yechishga qaratilgan. Biomedikal etikada muammolarni hal qilishga yordam beradigan bir qancha printsiplar mavjud:

- Yaxshilik - amaliyotchi bemorning manfaati uchun harakat qilishi kerak.
- Xiyonat qilmaslik-"Birinchidan, zarar qilma"
- Avtonomiya - bemor davolanishdan bosh tortish yoki tanlash huquqiga ega.
- Adolat - sog'liqni saqlash resurslarining taqsimlanishi va kimga qanday davolanish kerakligini hal qilish.
- Qadr -qimmat - bemor (va bemorni davolayotgan odam) qadr -qimmatga ega bo'lish huquqiga ega.
- Rostgo'ylik va halollik - bemorni aldamaslik kerak va ular kasalliklari va davolanishi haqida butun haqiqatni bilishga loyiqdir

Deontologiyasida uzoq tarix davomida ko'plab axloqiy tamoyillar aniq shakllantirilgan qoidalar, shifokor uchun xulq-atvor normalari shakllangan. Tibbiyot deontologiyasi tibbiyot xodimlaridan yuksak insoniy fazilatlar, sofdillik, ziyraklik, odamiylik va boshqalarga ega bo'lishni taqozo etadi. Tibbiyot deontologiyasi xalqaro kodeksini Xalqaro vrachlar jamiyati tasdiqlangan (1949, Jeneva). O'zbekiston Respublikasida tibbiyot institutini bitiruvchilar „O'zbekiston shifokori“ning qasamyodini qabul qiladilar (1996-yildan).Shifokorning bemor bilan munosabati. Bu yerda tibbiy etika va tibbiy deontologiya eng katta ahamiyatga ega. Haqiqat shundaki, ularga rioya qilmasdan, bemor va shifokor o'rtasida ishonchli munosabatlar o'rnatilishi ehtimoldan yiroq emas va bu holda kasal odamni tiklash jarayoni sezilarli darajada kechiktiriladi.

Tarixiy nuqtayi nazardan tibbiyot etikasining to'rtta asosiy modeli mavjud:

1. Gippokrat modeli ("Qasam"."Qonun xalqida" va b.) "Zarar yetkazma" - Gippokrat ifodalab bergan bosh etik talab bo'lib, uning axloqiy mazmun mohiyati bu fundamental tibbiyotning inson hayotini qilishdagi kafolatidir.

2. Paratsels modeli shifokorning bemorga bo'lgan axloiy munosabatini "Yaxshilik qil" talabi nuqtayi nazaridan belgilaydi. Insonparvarlik, rahmdillik va muruvvat kabi etik prinsiplar birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lib oldinga chiqadi.

3. Tibbiyot etikasining deontologik modeli 18-asrning oxiri va 19-asrning boshlarida shakllangan bo'lib, bu model shifokorning fe'l-atvorida axloqiy benuqsonlikni talab qiladi.

4. Biotibbiyot modeli inson huquqlari va qadr-qimmatini hurmat qilish prinsiplariga ishlangan bo'lib, bemor avtonomiyasi, xabar berilgan rozilik, maxfiylik va haqqoniylik ushbu modelning bosh prinsiplari. Deontologiya, ya'ni kishining xulqi, odobi haqidagi tushuncha 16-asrning boshlarida ingliz faylasufi va iqtisodchisi I. Bentam tomonidan taomilga kiritilgan. Tibbiyot deontologiyasiga oid ma'lumotlar uzoq tarixga ega. Aslida, Tibbiyot deontologiyasi keng falsafiy mazmunga ega bo'lib, bir qancha yo'nalishlardan iborat: — shifokor bilan bemor o'rtasidagi; — shifokor bilan bemorning yaqin kishilari o'rtasidagi munosabat; — shifokorning hamkasblari bilan munosabati va h.k. Tibbiyot deontologiyasiga vrachning sir saklashi, bemorning hayoti va sog'lig'i uchun tibbiyot xodimining javobgarligi, tibbiyot xodimlarining o'zaro munosabati masalalari va boshqa kiradi.

Xulosa: Xulosa qilib shuni aytish mumkin: Shifokor va bemor o'rtasida o'zaro tushunishni o'rnatishning eng muhim shartlaridan biri bu tuyg'u qo'llab quvvatlash. Agar bemor shifokor yordam berishni emas, balki yordam berishni niyat qilganini tushunsa, u davolanish jarayonida faolroq ishtirok etishi mumkin.

3. Muxamedova Z.M., Umirzakova N.A. Bioetik atamalarning izohli lug'ati. Toshkent. 2020 y.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muxamedova Z.M., Umirzakova N.A. "BIOETIKA" o'quv qo'llanma. T.2020.
2. Юлдашев Н. М., Сайдалиходжаева О.З., Саидов А.Б. "Биоэтика", Учебник. Ташкент.2018.
3. Muhammedova Z.M., Rizayev J.A., Maxmudova A.N., "Bioetika" Tibbiyot oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik, Toshkent. 2021y.
4. Bioetika va inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (YUNESKO, 2005);
5. Мухамедова З.М. Актуальные проблемы развития биоэтической культуры населения. Сб.-к мат-в Меж. рег науч.практ.сем.тренинга "Биоэтическая [экспертиза в биологии](#), медицине и образовании." Душанбе: Азия Принт, 2010.317с. С.196- 202
6. Мухамедова З.М. Роль биоэтических комитетов в обеспечении гарантий социальной защиты и безопасности здоровья в Узбекистане. Бюллетень ассоциации врачей Узбекистана №2 2014 Т. С. 96-100
7. Биомедицинская этика: Практикум /Под общ. ред. С.Д.Денисова, Я.С.Яскевич – Мн.: БГМУ, 2011. Bioetika va inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (YUNESKO, 2005);

SUYAKLARNING CHIQISHI VA SINISHNING BELGILARI VA ULARNI MALHAM VA SURTMALAR YORDAMIDA DAVOLASH USULLARI HAQIDA (QOL,KAFT,BILAK,SON,TIZZA QOPQOG‘I MISOLODA)

Shaxriyev Zakariya Murodbek o‘g‘li

*Buxoro innovatsion Ta‘lim va Tibbiyot universiteti
Davolash ishi yo‘nalishi 1-kurs 5D23 guruh talabasi.*

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada tibbiy muassasalarda qo‘l, kaft, bilak, son, tizza qopqog‘i suyaklarning chiqishi va sinishning belgilarini aniqlash va ularni malham va surtmalar yordamida davolash usullari haqida so‘z yuritilgan. Shuningdek shifokor bemor bilan muloqot jarayonida qanday psixik yondashish kerakligi va o‘ziga xos xususiyatlari haqidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Muloqot, bemor, qo‘l, kaft, bilak, son, tizza qopqog‘i, suyaklar chiqishi, parvarish.

АННОТАЦИЯ. В статье описаны методы выявления признаков вывихов и переломов костей кисти, ладони, запястья, бедра, коленной чашечки в медицинских учреждениях и их лечение с помощью мазей и растираний. Также освещены мысли о том, какой психологический подход следует использовать в процессе общения врача и пациента и его особенности.

Ключевые слова: Общение, пациент, рука, ладонь, запястье, бедро, коленная чашечка, костная шпора, уход.

ABSTRACT. This article describes the methods of identifying the signs of dislocations and fractures of the bones of the hand, palm, wrist, hip, and knee cap in medical institutions and their treatment with the help of ointments and rubs. Also, the thoughts about what kind of psychological approach should be taken in the process of communication between the doctor and the patient and its features are highlighted.

Key words: Communication, patient, hand, palm, wrist, hip, knee cap, bone spur, care.

Kirish.

Chiqish suyakning o‘z joyidan va tabiiy vaziyatidan bir tomonga qarab butunlay chiqishidir va bu xolatni ushlab sezib bilib olish kerak bo‘ladi, agar bo‘g‘imga yetgan aziyat suyakni qo‘zg‘atmasa lekin uning atrofi ezilgan bo‘lsa buni pay chozilishi deyiladi lekin bog‘im chiqish darajasiga borib yetmasa ham chiqish oson bo‘lib qoladi. Ko‘pincha bu xolat bilak va sonda yuz beradi chunki bazi kishilarnig bog‘im suyaglarinig chuqurchasi yuza bo‘lib chuqurchalarga kirib turadigan suyak boshchalari yaxshi kirmay qoladi va bu suyak boshchalari bilan o‘rab turgan muskulli iplarni

bo'shashtirib ularni toraytirishga olib keladi va bu vaziyatda bemorlarda suyak boshchasi kirib turgan chuqurchasidan chiqish holatlariga ko'p duch kejamiz.

Bazi bo'g'imalarning joydan chiqishi oson bazilarniki esa qiyin, va bazilarniki o'rtacha bo'ladi. Chiqishi oson bo'lgan bo'g'imlar; son, tizza bo'g'imlaridir. Chunki ularning bog'lov bo'g'imlari va muskullari yumshoq va silliq bo'ladi shuning uchun ularni ushlab turuvchi tizza kosasi vazifani bajaradi. Oriq kishilarning yelka bo'g'imi va tizza bo'g'imining chiqishi semiz odamlarga qaraganda osonroq va ko'p uchraydi, ayniqsa yosh bolalarda ko'proq uchraydi chunki ularning suyaklarda o'suvchi qismi suyagdan emas balki to'g'aylardan tashkil topgan o'sha uchun yosh bolalarga ko'proq vaqt ajratish maqsadga muvofiqdir.

Chiqishi qiyin bo'lgan bo'g'imlarga barmoq bo'g'imlari misol bo'ladi, chunki barmoq bo'g'imlari deyarli chiqmaydi balki ular sinasini sinadiki ammo chiqmaydi, tirsak bo'g'imi ham shunday, shuning uchun ularni joyiga qaytarib kirgizish ham qiyin ishdir.

Chiqish va qaytishda o'rtacha bo'g'imlarga kelganda bunga son boshi bo'g'imi misol bo'ladi goxo chiqishi qiyin bo'lgan bo'g'im biror sababga ko'ra osonlik bilan chiqadi va uni joyiga qaytarish ham osonroq bo'ladi. Masalan; son boshi chuqurchasi rutubat bilan tursa, bo'g'im chiqishi osonlashadi shu bilan birga uni joyiga qaytib kirdizish ham oson bo'ladi. Irqunnos kasaligiga uchragan kishilarda shunday bo'lib, son boshi bo'g'im dam-badam chiqib turadi. Ozgina urinish bilan joyga qaytadi so'ngra tog'ay chiqib yana qaytadi bunday bo'g'imni bog'lashga muxtoj bo'lib boshqa narsa bilan tuzatib bo'lmaydi. Agar suyak chiqqanda suyakni suyakka biriktirib turgan mayda paylarning uchi ham uzilsa unday chiqishning joyga qatrarish juda qiyin bo'ladi. Bunday chiqish son boshi bo'g'imida so'ng yelka boshida va oyoq topiklarida ko'proq uchraydi. Agar chiqqan bo'g'im joyga qaytarilmasa, tuzatilmagan sinishdan ko'ra yomonroq hisoblanadi.

Suyak chiqqanligining umumiy belgilari:

Bo'g'imda odaddagidan tashqari puchayish va chuqur tushish yuz beradi. Masalan yelka suyagi va boqsa bo'g'imi chiqqanda bu holat ochiq oydin ko'rinib turadi, bo'yin bo'g'imi chiqqanda esa juda aniq ko'rinadi.

Solishtirib ko'rish buni yaxshi aniqlab beruvchi usullardir. Zararlangan bo'g'imni boshqa kishining bo'g'imi bilan emas balki osha bemorning boshqa shu kabi sog'lom bo'g'imi bilan solishtirib ko'riladi. Kasallangan bo'g'im agar harakat qilolmasa batamon chiqqanligiga xulosa qilinadi. Agar u turli tumanga qarab harakat qilib ilgari otadigan joylarga yeta olsa unda chiqishga aloqador kasallik bo'lmaydi.

Demak suyaklarning va bo'gimlarning chiqishi va suyaklarning sinishida ularni qayta o'z holiga kelishi ancha vaqt ketar ekan. Ammo bu vaqt ichida bemorning jaroxatini tuzalishiga bo'lgan vaqtini kamaytirish yoki ko'p vaqt ketganligi uchun

suyakning buzulishini oldinini olish maqsadda malhamlari yoki surtmalar va dorilardan foydalanish kerak bo'ladi.

Bu surtmalarning bazilari sishga to'sqinlik qilib qichishni to'xtatish uchun, bazilari esa qadoqni maxkam va kuchli qilish uchun, bazilari kattalashib ketgan qadoqni mutadillashtirish uchun, bazilari singan suyak tuzalgandan keyin bo'g'imda paydo bo'ladigan qattiqlikni ketkazish uchun, bazilari esa bo'g'implarda bo'shish yoki bo'lsa uni yo'qotish uchun ishlatiladi.

Suyak qadog'ini maxkamlash uchun ishlatiladigan surtmalar. Burishtiruvchi latif dorilarni quyish va shularga o'xshash quyuyq surtmalarni bog'lash bu jixatdan foydalidir. Masalan: mirta qaynatmasi, agar yog'larga extiyoj bo'lsa mirtaning yog'i, xina yog'i, mirta bargi va donining suvi bilan tayorlangan surtma, misr akatsiyasi daraxtinig qaynatmasi, qayrag'och ildizi va bargaining qatnatmasi esa bu keyingisi qadoqni bituruvchisi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda quyuyq surtma juda yaxshi natija beradi. Xurmo guluning qobig'i xam yaxshidir. Biz hech qachon shuni unutmashligimiz kerakki jaroxat olgan bemorni qayta tiklash va tuzatish uchun unga eng kerakli narsa bu vaqt, sabr, va oziq ovqatlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. T.O. Xudoynazarovich, E. A., & Ulug'bekovich, X. O. (2023). BEMORLARDAGI JARROHLIK OPERATSIYASIDAN OLDINGI VA KEYINGI PSIXOEMOTSIONAL HOLATLAR. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(1), 89-92shkent - 2003 y.
2. I.S. Razikova, M.A.Mirpayzieva, Z.S.Umarova "MULOQOT KO'NIKMALARI VA HAMSHIRANING SHAHSIY XUSUSIYATLARI" o'quv qo'llanma.
3. Gadoyev, I. N. (2022). TA'LIM MUASSASALARIDA TASVIRIY SAN'AT FANLARINI O'QITISH METODIKASI. *Innovative Development in Educational Activities*, 1(6), 203-210.
4. Niyazovish, G. I. (2021). WAYS OF USE OF MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN FINE ARTS CLASSES AND THROUGH THE IMPROVEMENT OF IDEAS OF NATIONAL INDEPENDENCE TO STUDENTS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 234-237.
5. Niyozovich, G. I. (2023). IQTISOSLASHGAN MADANIYAT MAKTABLARIDA TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA MANZARA JANIRINI O'QITISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Research and Publication*, 1(1), 4-9.

АХОЛИНИНГ TURMUSH DARAJASINI O'RGANISHNING ILMIY ASOSLARI

Toshimova Z.

Qarshi davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turmush darajasining tanlangan ko'rsatkichlarining tushuntirish kuchini baholashga, ularning farqlari va munosabatlarini ta'kidlashga va ilmiy mohiyatini asoslashga qaratilgan. Asosiy maqsadi - turmush darajasini baholashda ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillarni ilmiy va nazariy jihatdan o'rganishdir.

Kalit so'zlar: Turmush darajasi, ko'rsatkichlar, hayot sifati, aholi statistikasi, ijtimoiy hayot..

Aholining turmush darajasini oshirish ko'pchilik mamlakatlarning strategik rejalashtirish hujjatlarida mustahkamlab qo'yilgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yakuniy maqsadidir. Xalqaro tashkilotlar, milliy va mintaqaviy tadqiqot tashkilotlari, davlat hokimiyati va mahalliy hokimiyat organlari hayot sifati muammolarini o'rganmoqda.

“Aholi turmush darajasi” muhim iqtisodiy kategoriya bo'lib, murakkab, ko'pqirrali jarayonni aks ettiradi. Shuning uchun ham aholi turmush darajasini aks ettirish uchun ko'rsatkichlar tizimidan foydalaniladi. Bu ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

- aholining daromadlarini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar;
- aholining xarajatlarini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar;
- daromadlarini differensiyallash, kambag'allik darajasi va uning chegarasi singari ko'rsatkichlar kiradi.

“Turmush darajasi” tushunchasi va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimini rivojlantirishda Birlashgan millatlar tashkiloti sezilarli hissa qo'shdi. 1960 yilda BMTning ishchi guruhi global miqyosda turmush darajasini aniqlash va o'lchash tamoyillari haqida hisobot tayyorladi. Bu keng qamrovli tizimni yaratish yo'lidagi dastlabki qadam edi. BMTning xalqaro statistika sohasidagi turmush darajasi ko'rsatkichlarining oxirgi versiyasi 1978-yilda ishlab chiqilgan va 12 ta asosiy yo'nalishni qamrab olgan [1, 5]. Bugungi kunda ham mazkur xalqaro tashkilot tomonidan dunyo aholisi turmush darajasini oshirish va kambag'allikdan aziyat chekayotgan mamlakatlarga ko'maklashish maqsadida qator ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, BMTning Bosh assambleyasida 2000 yilda qabul qilingan “Ming yillik rivojlanish dasturi” hamda 2015 yilda tasdiqlangan “2030 yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlari dasturi” bevosita dunyo mamlakatlari

aholisini iqtisodiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ekologiya buzilishining oldini olgan holda, aholining salomatligini asrashga qaratilgan muhim tadbirlar sirasiga kiradi.

BMT Inson taraqqiyoti indeksi e'lon qilingan yillik hisobotlarni chiqarishni boshladi. Ushbu indeks ko'pincha aholining hayot sifatini baholashda qo'llaniladi. Inson taraqqiyoti indeksi bo'yicha 2022-yilda yetakchi o'rinlarni Norvegiya, Irlandiya, Shveysariya, Gonkong (Xitoy), Islandiya, Germaniya, Shvetsiya, Avstraliya, Niderlandiya va Daniya egallagan. Inson taraqqiyoti indeksi eng past bo'lgan davlatlar: Niger, Markaziy Afrika Respublikasi, Chad, Burundi, Janubiy Sudan, Mali, Burkina-Faso, Syerra-Leone, Mozambik, Eritreya. 2010 yildan BMT mutaxassislari insonlarning ayrim guruhlarini hayot sifati muammolarini o'rganishga qaratilgan ixtisoslashgan indekslardan – qashshoqlikning global ko'p o'lchovli indeksi, gender tengsizlik indeksi va boshqalardan foydalanishni boshladilar.

Bozor munosabatlari sharoitida turli qatlamdagi aholini ijtimoiy himoyalash muhim o'rin tutadi. Hozirgi iqtisodiyot va mulkchilikning turli-tumanligi sharoitida har bir jamiyat a'zosining ijtimoiy himoyalash va ularga yordam berish zaruriy holdir. Respublikamiz aholisi turmush farovonligini baholash uchun ularni ishlab chiqarishdagi ishtirok etish darajasi e'tiborga olinadi. Uy xo'jaligi byudjeti ham ana shu ishlab chiqarishdan olingan daromadlar bilan belgilanadi. Aholini ijtimoiy himoyalash maqsadida respublikamizda fuqorolarning jamg'arib boriladigan pensiya ta'minoti tizimi davlat pensiya ta'minoti tizimiga qo'shimcha sifatida joriy etilmoqda.

Turli tadqiqot va amaliy muammolarni hal qilishda turli mutaxassislar "turmush darajasi" atamasini turlicha tushinishlari va uning turli talqinlarini qo'llashlari ma'lum bo'ldi. Darhaqiqat, turmush darajasi tushunchasi juda murakkab, ko'p qirrali bo'lib, uning umumiy ma'nosida ham, individual talqinida ham tushuntirishni talab qiladi. "Turmush darajasi" tushunchasi mavjud va sinonimik va ma'noga yaqin bo'lgan atamalarning butun oilasi bilan birgalikda qo'llaniladi: "hayot sifati", "turmush sharoitlari", "turmush tarsi".

Millat (aholi) farovonligini tavsiflash uchun quyidagi tushunchalar ham qo'llaniladi: "milliy farovonlik", "hayot xavfsizligi", "mehnat hayoti sifati". Ba'zan turli atamalar bir xil mazmunni anglatadi, ba'zida farq asosiy va mazmuni sezilarli darajada farqlanadi (milliy xavfsizlik va mafkura tarkibiy qismlarini kiritishgacha). Shu bilan birga, yuqoridagi tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlash kerak. Ular ko'pincha jamiyatdagi maqsadlar yoki individual tadqiqotlarning maqsadlari bilan bog'liq [2, b. 12-13].

Bizning fikrimizcha, ushbu atamalarning eng ko'p qo'llaniladigan mazmunini ochib berish va ularning "aholi turmush darajasi" tushunchasidan farqini aniqlash kerak. Xalq farovonligi - bu ro'yxatdagi eng keng va eng keng qamrovli tushunchadir. Milliy farovonlik deganda aholining hayot darajasi, qiyofasi va sifatining

xususiyatlarini bir hil asosda birlashtirgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa tushunilgan, ularning har biri yagona, lekin ko'p qirrali jamiyatning faqat ma'lum bir kesimini ifodalaydi. va katta hajmli ijtimoiy organizm. Pirovardida, milliy farovonlik inson ehtiyojlarining rivojlanishini, ularni qondirishning holati va usullarini hayotning asosiy sohalari: mehnat, iste'mol, madaniyat, reproduktiv xulq-atvor, ijtimoiy-siyosiy hayot bilan bog'liqligini aks ettiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, "milliy farovonlik" atamasi mazmunida aholining mulkiy holatining xususiyatlari kabi o'ziga xos semantik element aniq ko'rinadi. Bugungi kunga kelib, "milliy farovonlik" atamasi, birinchidan, markazlashtirilgan rejalashtirilgan iqtisodiyotning eskirgan lug'ati bilan bog'liq bo'lgan atama bo'lib, ikkinchidan, hayot darajasi va sifati tushunchalarining tobora ortib borishi ta'siri ostida mashhurligini yo'qotdi, uchinchidan, ijobiy semantik ma'noga ega bo'lgan farovonlik atamasining ma'lum bir nomuvofiqligi, mamlakat aholisining turmush darajasining pasayishi munosabati bilan o'z ahamiyatini yo'qotdi [4, b. 6].

"Turmush darajasi" tushunchasi shaxs yoki odamlar guruhining jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonligini belgilovchi shartlar majmuini qamrab oladi. Bu yerda gap nafaqat hayot sifatini belgilovchi obyektiv omillar (oziq-ovqat, uy-joy, bandlik, ta'lim va boshqalar), balki insonning o'z farovonlik darajasini subyektiv idrok etishi va baxt, qoniqish kabi tushunchalar haqida bormoqda. Masalan, hayotdan qoniqishning zaruriy komponenti sog'liq, nikoh, oiladan qoniqish, ish, moliyaviy ahvol, yashash sharoitlari, ta'lim imkoniyatlari, yaratish qobiliyati va boshqalar.

"Turmush darajasi" atamasi (keng talqinda) aholining turli ehtiyoj va manfaatlar nuqtai nazaridan o'z hayotidan qoniqishini bildiradi. Ushbu konsepsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: iqtisodiy toifa sifatida turmush darajasining xususiyatlari va ko'rsatkichlari, mehnat va dam olish sharoitlari, uy-joy sharoitlari, ijtimoiy ta'minot va ijtimoiy kafolatlar, huquqni muhofaza qilish va inson huquqlarini hurmat qilish, tabiiy iqlim sharoitlari, atrof-muhitni muhofaza qilish ko'rsatkichlari, mavjud bo'sh vaqt va undan yaxshi foydalanish qobiliyati va nihoyat, tinchlik, qulaylik va barqarorlikning subyektiv hissiyotlari. "Turmush darajasi" atamasining ikkinchi tushunchasi yanada torroqdir: u o'zining iqtisodiy tushunchasida (daromad, yashash qiymati, iste'mol) haqiqiy turmush darajasiz sanab o'tilgan xususiyatlarni qamrab oladi [2, b. 12-13].

Yashash sharoitlarini keng ma'noda mehnat, yashash va dam olish sharoitlariga bo'lish mumkin. Mehnat sharoitlariga sanitariya-gigiyenik, psixofiziologik, estetik va ijtimoiy-psixologik sharoitlar kiradi. Turar-joy sharoitlari – aholini uy-joy bilan ta'minlash, uning sifati, maishiy xizmat ko'rsatish tarmog'ini rivojlantirish (hammom, kir yuvish, sartaroshxona, ta'mirlash ustaxonalari, ijaraga berish shaxobchalari va boshqalar), savdo va umumiy ovqatlanish, jamoat transporti holati; tibbiy yordam. Dam olish sharoitlari odamlarning bo'sh vaqtlaridan foydalanish bilan bog'liq. Bo'sh

vaqt - bu shaxsni rivojlantirish, uning ijtimoiy, ma'naviy va intellektual ehtiyojlarini to'liq qondirish uchun mo'ljallangan, ishlaymaydigan vaqtning bir qismidir [6, 73-b.].

“Turmush tarzi” atamasi alohida shaxslar, ijtimoiy guruhlar va umuman jamiyatni anglatishi mumkin. Hayot tarzi odamlar qanday va nima uchun yashashi, ularning hayoti nima bilan to'ldirilganligi, ular qanday qiziqishlarga ega ekanligi, hayot sifati, uslubi va darajasi qanday rivojlanishi haqida tasavvur beradi [3]. Ilmiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan turmush darajasining ta'riflari turli xil boshlang'ich tushunchalarga asoslanadi: ishlab chiqarishdan, iste'moldan, daromaddan, turmush narxidan, iste'molchi qoidalari va standartlaridan yoki murakkab, ko'p qirrali xususiyatga ega. Turmush darajasining iste'mol xususiyatlarining yig'indisi sifatida ta'rifi mahalliy tadqiqot va ishlanmalarda ham, xalqaro tashkilotlar faoliyatida va xalqaro statistik ma'lumotlarda ham keng qo'llaniladi.

Umuman olganda hudud aholisining turmush darajasi - bu hududda amalga oshirilayotgan davlat va mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning ijtimoiy oqibatlarini baholash imkonini beradigan hududiy rivojlanishning daromad-iste'mol xususiyatlari yig'indisidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Алаев, Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – С.189-190.
2. Гурьев, В.И. Основы социальной статистики / В.И. Гурьев. – М. : Финансы и статистика, 1991. – С. 65.
3. Жуков, В.И. Социальная доктрина Российской Федерации / В.И. Жуков // Уровень жизни населения регионов России. – 2005. – № 8/9. – С. 38-63.
4. Камалова П.М. Система показателей и экономико-математический метод оценки качества жизни населения на региональном уровне // Евразийский союз ученых. – 2015. – №10–5 (19). – С. 63–65.
5. Региональная экономика / А. П. Градов [и др.]. – СПб. : Питер, 2003. – С. 86-87.
6. Салимова, Т.А. Формирование стратегии и тактики управления качеством жизни в регионе / Т.А. Салимова // Региональная экономика: теория и практика. – 2006. – № 2. – С. 60-66.

YURAK GLIKOZIDLARI

Samarqand Davlat Tibbiyot Universitetining -kurs talabalari:

2 -son Davolash ishi 8 patok 433-guruh talabasi

Ismoilov Farrux Dilshodovich

2 -son Davolash ishi 2 patok 410-guruh talabasi

Razzoqov Olimjon Safar o'g'li

2 -son Davolash ishi 8 patok 433-guruh talabasi

Mamashukurova Munisa Botirjon qizi

Ilmiy raxbar: SamDTU Farmakologiya kafedrasida assistenti

Narmetova Sevara Yangiboyevna

Annotatsiya: Yurak glikozidlari — o‘simliklardan olinadigan tabiiy glikozidlar. Tarkibida Yu.g. bor o‘simliklar qadimiydan ma’lum, ular xalq va ilmiy tabobatda qo‘llanib kelingan. Yu.g.dan yurak xastaliklari va boshqalar kasalliklarni davolashda foydalanilgan. Qadimgi misrliklar dengiz piyozini, rimliklar va yunonlar erizimumni yurak kasalliklarida va peshob haydovchi sifatida ishlatishgan. 11-asrda Angliyada angishvonagul xalq tabobatida dori vositasi sifatida ma’lum bo‘lgan. Yurak glikozidlari - bu yurak etishmovchiligini davolash va ba'zi bir tartibsiz yurak urishlarini davolash uchun dorilar. Ular yurak va shu bilan bog'liq kasalliklarni davolash uchun ishlatiladigan bir nechta dorilar guruhidan biridir.

Kalit so'zlar: Glikon, aglikon, musbat inotrop, musbat tonotrop, manfiy xronotrop, manfiy dromotrop, musbat batmotrop, Beynbridj refleksi, Frank-Starling qonuni, kardio-kardial refleksi, nervus vagus, AV blokadada, ekstrasistola, Wolf-Parkinson-Vayt sindromi.

Glikozidlar yurak-qon tomir etishmovchiligini davolashda eng asosiy va keng qo‘llanadigan moddalar hisoblanadi. Yurak glikozidlari o‘simliklardan olinadigan, yurakka tanlab ta’sir ko‘rsatadigan murakkab organik moddalardir. Tarkibida glikozidlar saqlaydigan o‘simliklar qadim zamonlardan beri xalq tabobatida siydikni haydash, yurak, asab kasalliklarini davolash uchun qo‘llanib kelinishi kerak. Bu o‘simliklarni yurak xastaliklarida va boshqa kasalliklarda qo‘llash to‘g‘risidagi fikrlar XI asrda Abu Ali ibn Sinoning «Tib qonunlari», «Kitob al qalbiya», Abu Rayhon Beruniyning «Saydana» kitoblarida keltirilgan. Yurak glikozidlari digitalisning bir necha turlaridan (Digitalis purpureae, Digitalis lanata), adonis (Adonis vernalis), marvaridgul (Convallaria majalis), chitrang‘i (Erysimum canensens), strofant (Strophanthus Kombe), oleandr (Nerium oleandr), kendir (Apocinum cannabinum) va boshqa o‘simliklardan olingan.

Kimyoviy tuzilishi ikki qismdan iborat:

1. Qandli- glikon(eruvchanligiga, membranalaridan o'tishiga, biologik faollik, zaxarliligiga t/k)

Glikozidlarning glikon qismi har xil qandlar: d—glyukoza, d—digitoksoza, d—simaroza, L—ramnozalaridan iborat. Qandli qismi glikozidlarning eruvchanligiga, hujayra membranalaridan o'tishiga, biologik faollik va zaxarliligiga ta'sir ko'rsatadi. Glikon bir, ikki, uch, to'rt qandlardan iborat bo'lishi mumkin, bunda ular mono-, di-, tri-, tetraglikozidlar deb ataladi. Biologik faolligi bo'yicha glikozidlarni quyidagi qatorga qo'yish mumkin: monoglikozid>diglikozid>tetraglikozid<aglikon.

2. Qandsiz- aglikon(kardiotrop tasir kuchi siklopentanopergidrofen antrendan iborat)
Glikozidlar tanlab yurakka — kardial va yurakdan tashqari — ekstrakardial ta'sir ko'rsatadi.

KARDIAL TASIRLAR:

1. Musbat inotrop;

Musbat inotrop →[inos-tola, muskul; "stropos" - yo'nalish]

Tasir Mexanizmi:

a) Glikozidlar kardiomiotsitlar membranasiidagi Na/K-ATF azalarning SH-sulfidriil gruppalarini bag'lab ingibirleydi. Natijada ular oz funksiyasini bajarolmay qoladi.

b) Hujayra ichida Na⁺, tashqarida K⁺ to'plana boshlaydi. to'plangan Na⁺ Na/Ca pompalarini ishini bloklaydi.

c)Ca⁺ tashqariga chiqalmay, ichkarida to'plana boshlagach ichkarida Na⁺ to'planishi hisobiga hosil bo'lgan Volt L -tipdagi Ca⁺ kanallarini aktivlaydi.

2. Musbat tonotrop;

a)Musbat tonotrop [tonos- tonus].

Tonotrop effekt tufayli kardiomiotsit miofibrillalarining tonusi ortadi.

3. Manfiy xronotrop;

Manfiy Xronotrop→["chrones" - vagt]

→ Diastolit effekt ham deyiladi. Yurakning bo'shashish vaqti uzayadi. Natijada minutlik yurak urishlar soni kamayadi. (Bradikardiya)

Bu effek asosan 2-xil yo' bilan amalga oshadi:

A) kardio-kardial refleks. Glikozidlarning miokard va karotid sinus zonadagi baroretseptorlarga bevosita tasiri natijasida reflektor yo'l bilan Nervus Vagus tonusi ortadi bu M2 (Gi) retseptlarini qo'zg'atib bradikardiya chaqiradi.

B) Frank-Starling qonuni. Musbat inotrop to'sis tufayli qancha kuchli qisqarsa, diastola shuncha kuchli ravishda va uzoq amalga oshadi.

4. Manfiy dromotrop;

Manfiy dromotrop [dromos - yo'l]

Marfiy dromotrop effekt tufayli AV tugun va Giss tutamlarida o'tkazuvchanlik sekinlashadi, effektiv refraktor davr (ERD) uzayadi. Bu ta'sir o'tkazuvchi tizimga bevosita negativ tesir va n.vagus hisobiga amalga oshadi.

5.Musbat batmotrop;

Musbat Batmotrap ["batmas" - bo'sag'a]

Hayvanlarda o'tkazilgan tajribalarga ko'ra glikozidlarning kam miqdori miokardning qo'zg'aluvchanligini oshiradi. Ya'ni glikozidlari miokardga keladigan stimullarga nisbatan miokardni bo'sag'a kuchini kamaytirishi tufayli bu effekt yuzaga keladi.

Yuqori miqdori esa aksincha, qo'zg'aluvchanlikni oshirgan.

6.Moddalar almashinuviga ta'siri;

EKSTRAKARDIAL BELGILAR:

1.Gemodinamika;

- Zarb va minutlik hajm ortadi.
- Venoz bosim kamayadi Beynbridj refleksi yuzaga chiqmaydi.

Beynbridj refleksi - kovak venalarda venoz dimlanish tufayli yuqori kovaj vena va o'ng bo'lmacha sohasidagi kardial retseptorlar (baroretseptorlar) go'zg'aladi. Yurak urishlar soni oshadi (Taxikardiya).

- Periferiyada shishlar kamayadi [venoz bosim, hisobiga
- Buyrakda perfuziya yaxshilanadi diurez ortadi

2.Buyraklarda:

- Buyrat kanalchalarida $Na^+/Cl^-/H_2O$ ning reabsorbsiyasini kamaytiradi.
- Kanalchadagi $Na-K-ATP$ fazalarni ham bloklashi hisobiga Na^+ reabsorbsiyasi kamayadi.

3. KOAGULYATSIYAGA -Korglikon koagulyatsiyani kamaytiradi , Strofantin esa oshiradi.

4. MNS ga tinchlantiruvchi tasir ko'rsatdi ,qo'zg'alish va tormozlanishni normallashtadi.

Ishlatilishi:

- O'tkir yurak yetishmovchiligida:
Strofantin va Digoksin $NaCl$ eritmasida eritib intravenoz yuboriladi.
- Sururkali yurak yetishmovchiligida : Digitoksin
- Yurak yetishmovchiligi profilaktikasida:
- Paroksizmal taxikardiya, bo'lmachalar mertsaniyasi / trepetaniyasi;

Yurak yetishmovchiligida

- Sistola kuchsizlanganda ->
- Diastola qisqarganda ->.
- Yurak 'lchami kattalashganda->

Glikozidlari tasirida

kuchayadi, chuqurlashadi,
uzayadi,
normallashtadi (kichrayadi),

- Zarb hajmi kamaygan->. ortadi,
- Minutlik hajm kamaygan->. ortadi,
- Urishlar chastotasi ortgan->. kamayadi,
- Impuls o'tishi tezlashgan->. normallasadi,
- Venoz bosin ortgan->. kamayadi,
- Arterial bosin bazida bamaygan->. normallasadi yoki ortadi,
- Shishlar mavjud -> yo'qoladi,
- Diurez kamaygan->. ortadi yoki normallasadi.

NOJO'YA TA'SIRLARI

Kardiogen;

- AV blokada [Atropin berish kerak]
- Ekstrasistola Glukozidning yuqori miqdori purkine tolalarida automatizmni kuchaytirib Patologik o'choqlar paydo qiladi. [1B Antiaritmik-Lidokain, Difenin beriladi.]
- Wolf-Parkinson-Vayt sindromida qo'llamaymiz [bundan tashqari Ca-blokatorlar, B-blokator Adenozin ham bermaymiz. O'rniga 1A va II - Sinf antiaritmiklar qo'llaymiz]

Gastrointestinal trakt;

- Anoreksiya ,
- Qayt qilish, [n.vagas tonusi ortishi hisobiga],
- Diareya, kolika, [n.vagas tonusi ortishi hisobiga],
- Ko'ngil aynishi, [n.vagas tonusi ortishi hisobiga],

Nevrologik:

- Bosh og'rig'i,
- Depressiya, Nutq buzilishlar, Nevritlar;
- Ksantopsiya - buyumlar rangini yashil-sariq - rangda ko'rish;
- Giposomniya , diplopiya.

Xulosa: Yurak glikozidlardan foydalanishda ehtiyot bo'lish lozim chunki bu dorilardan zaharlanish holatlari ham uchrab turadi . Kardiyak glikozidning haddan tashqari dozasi, agar kimdir ushbu dorining normal yoki tavsiya etilgan miqdoridan ko'proq iste'mol qilsa paydo bo'ladi. Bu tasodifan yoki qasddan bo'lishi mumkin. Yurak glikozidlari bir nechta o'simliklarda, shu jumladan raqamli (foxglove) o'simlik barglarida uchraydi. Ushbu o'simlik ushbu dorining asl manbai hisoblanadi. Ushbu barglarning ko'pini iste'mol qiladigan odamlarda dozani oshirib yuborish alomatlari paydo bo'lishi mumkin.Uzoq muddatli (surunkali) zaharlanish har kuni yurak glikozidlarini qabul qiladigan odamlarda paydo bo'lishi mumkin. Agar kimdir buyrak muammosiga duch kelsa yoki suvsizlanib qolsa (ayniqsa, yozning issiq oylarida). Ushbu muammo odatda keksa odamlarda uchraydi.

Foydalanilgan adaviyotlar ro'yxati:

1. Farmakologiya (Xarkeyivich D.A. 2021) URL
2. Farmakologiya (Allayeva M.J. 2020)
3. Vizual farmakologiya (M.J. Neal 2018)
4. Farmakologiya bilan retseptura (Mayskiy V. V)
5. Farmakologiya. 1-qism (R. N. Alyautdin 2018)
6. Farmakologiya (D. A. Xarkevich 2017).

МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ МАСАЛАСИ ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ МУҲИМ ЙЎНАЛИШИ СИФАТИДА

*Ибрагимов Аброр Алимович,
Ўзбекистон Республикаси ИИВ
Академияси Тезкор-қидирув фаолияти
кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация: Мақолада миграция жараёнларини тартибга солиш масалалари, мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсати, миграциянинг салбий оқибати сифатида терроризм ва диний экстремизм, гиёҳвандлик, одам савдоси ва бошқа трансмиллий жиноятларни юзага келиш эҳтимоллари, шунингдек, миграциянинг мазмун-моҳияти ва кўринишлари таҳлил қилинган.

Калит сўлар: меҳнат бозори, ишсизлик, бандлик, миграция, меҳнат миграцияси, ижтимоий-иқтисодий тараққиёт, демографик вазият.

Бугунги кунда халқаро миқёсда шахс, жамият ва давлат хавфсизлигига таҳдидларнинг янги-янги кўринишлари вужудга келмоқда. Бу таҳдидлар халқаро майдонда миллатлар, динлар, ижтимоий табақалар ҳамда мамлакатлараро инсонларнинг ҳаёт даражаси, турмуш тарзида зиддиятлар ва тафовутлар билан қоришиб жиноятчиликни янада кучайтирмоқда. Бугун ер юзида ноқонуний миграция диний экстремизм, терроризм, гиёҳвандлик, одам савдоси, “оммавий маданият” хавфини тобора кучайиб боришини тақазо этаётганлиги барча мамлакатларни ташвишга солмоқда.

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг миграция ва қочоқлар масаласига оид таҳлилларига кўра келажакда дунё аҳолисининг сони ўсиб бориши натижасида 2050 йилга бориб 9,7 миллиард кишини ташкил этади. Агарда бутун дунё аҳолиси таркибида халқаро мигрантлар ҳиссасининг турғунлиги сақланса, 2050 йилга бориб дунёда мигрантлар сони 321 миллион кишини ташкил этади¹.

Бу кўрсаткичлар *биринчидан*, халқаро меҳнат бозорининг очиклиги ва шу билан бирга тўлиқ тартибга солинмаганлиги, *иккинчидан*, айрим давлатларда иқтисодий-сиёсий, ижтимоий ва табиий шарт-шароитлар оғирлашуви, бошқа бирларида эса барқарорликни таъминланганлиги билан боғлиқ. Бундай шароитлар инсонларда ҳаёт тарзининг сифати, яшаш учун шароитларни яхшилаш, манфаатли меҳнат ҳаққи тўланадиган иш излаш, атроф-муҳит ва

¹ БМТнинг собиқ Бош қотиби Пан Ги Муннинг миграция ва қочоқлар масалаларига бағишланган 2016 йил 19 сентябрь кунин Нью-Йоркда яъни – Бош Ассамблеянинг 71-сессияси очилишидаги маърузаси. <http://www.panarmenian.net/rus/news/212018/>

саломатликни сақлаб қолиш ва тиклаш мақсадида бошқа давлатларга чиқиш эҳтиёжини туғдиради. Миграция ривожланиш, камбағалчилик, инсон ҳуқуқлари каби бошқа глобал масалалар билан ҳам чамбарчас боғлиқдир. Мигрантлар кўпинча жамиятнинг ҳаракатчан аъзолари ҳисобланади.

Масалани иккинчи томонига эътибор қаратадиган бўлсак, миграция жараёнларининг салбий оқибатлари натижасида ноқонуний миграция, одам савдоси, терроризм ва экстремизм иллатларининг юзага келиш эҳтимоли юқорилигини инобатга олиб, баъзи мигрантлар эксплуатация қилинади ва уларнинг инсоний ҳуқуқлари поймол қилинади, шунингдек улар бориладиган мамлакатларда интеграция қийин бўлиши мумкин.

Миграция жараёнларини тартибга солиш масалалари мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсатининг мураккаб вазифаси эканлиги, унинг оқибатида терроризм ва диний экстремизм, гиёҳвандлик, одам савдоси ва бошқа трансмиллий жиноятларга қарши курашишда муҳим аҳамият касб этишини инобатга олиб, аввало, миграциянинг мазмун-моҳияти ва кўринишларини эътироф этсак: **“Миграция”** (лот. *migratio* – аҳолининг бир жойдан бошқа жойга кўчиши) аҳолининг мамлакат доирасида бир жойдан бошқа жойга ёки бир мамлакатдан бошқа мамлакатга кўчиши ёки кўчирилишидир².

Мустақилликнинг илк йилларидан бошлаб, миграция жараёнларни тартибга солиш масаласида Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг муҳим устувор йўналишига айланди. Жумладан икки ва кўп томонлама ҳукуматлараро битим (шартнома ва меморандум)лар Чехия, Азарбайжон, Литва, Польша, Тожикистон, Болгария, Туркия, Латвия, Покистон, Қирғизистон, Беларусия, Озарбайжон, Саудия Арабистон, Туркменистон, Қатар, Россия Жанубий Корея, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон давлатлари ўртасида имзоланди.

Миграциянинг салбий жиҳатлари мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида ҳиссаси салмоқлидир. Жумладан, ноқонуний миграция, одам савдоси, гиёҳвандлик, ОИТС касалликларига чалиниш, терроризм ва экстремизм, контрабанда каби трансмиллий жиноятларининг юзага келишида намоён бўлади. Аммо жараённи фақат мазкур иллатларнинг юзага келиши билан баҳолаб бўлмайди. Шу билан бирга инсоннинг таълим, билим ва ўз-ўзини англаш даражасини ошириш учун интилиш истагини кучайтириш билан бирга, давлат учун иқтисодий ўсиш, ишлаб чиқариш ва кишлоқ хўжалигини ривожлантиришига қаратилганлиги билан аҳамиятлидир³.

² Юридик энциклопедия. У.Таджиханов. –Т.: “Шарқ”, 2001. – 656 б

³ Якубов, Х., & Раҳмонжонов, Х. (2022). Diniy ekstremizm va terrorizm tahdidi. *Общество и инновации*, 3(2/S), 246-251.

Бу борада мамлакатнинг ташқи сиёсатида мигрантларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, шунингдек, ноқонуний миграция билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳамда профилактикасини таъминлаш масалаларини янада такомиллаштиришга қаратилган илмий тадқиқотлар олиб бориш объектив заруратига айланди.

Шу ўринда, Россия Федерацияси Миграция хизматининг статистик маълумотларини (2016.й.) таҳлил қиладиган бўлсак, Федерация ҳудудига Марказий Осиёдан борган меҳнат мигрантларининг 45,9 % Ўзбекистон Республикаси, 22,9 % Тожикистон Республикаси, 15,4 % Қозоғистон Республикаси, 15,0 % Қирғизистон Республикаси ва 0,7 % Туркменистон Республикасига тўғри келади⁴.

Шунинг учун ҳам, мамлакатимиз фуқароларининг республикага келиш ва ундан чиқиб кетиш каби конституциявий ҳуқуқларини таъминлашда миграция жараёнларини тартибга солиш долзарб аҳамиятга эга. Бугунги кунда миграция жараёнларини тартибга солиш қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш билан боғлиқ бўлган ҳуқуқбузарликларни олдини олишнинг энг самарали йўналишидир.

Жамият ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида амалга оширилаётган ислохотлар миграция жараёнини тартибга солиш имконини кенгайтирмоқда. Айниқса, ён-атрофимизда хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил кўшничилик муҳитини шакллантириш борасида мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар ҳам миграция жараёнларини тартибга солишга хизмат қилади.

Бу борадаги долзарб масалаларни ҳар томонлама ўрганиш, амалдаги қонунчилик, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва илғор хорижий тажрибанинг таҳлилидан келиб чиқиб, хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритиш йўналишида олиб борилаётган чора-тадбирлар бу борадаги ишларнинг амалий исботидир.

Ўзбекистоннинг Ташқи сиёсий фаолияти концепциясида хорижий айниқса кўшни мамлакатлар билан дўстлик муносабатлари устуворлигининг таъминланиши мазкур мамлакатларнинг савдо-иқтисодий, инвестициявий, технологик ва молиявий-техник ҳамкорлигини тубдан ривожлантириш билан бирга хавфсизликка таҳдид солаётган халқаро трансмиллий жиноятларни содир этишни тақозо этувчи, унинг сабаб ва шарт-шароитларни вужудга келтираётган иллат - ноқонуний миграцияни олдини олишга имкон яратиб бермоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Россия Федерацияси, Туркменистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Тожикистон Республикалари, хусусан Туркия Республикаларига амалга оширилган

⁴ <http://zagranfast.ru/news/2016-04-12/kolichestvo-trudovykh-migrantov-iz-tcentralnoy-azii-v-rossii-nes>

ташрифлари жараёнида миграцияни тартибга солиш масалаларининг муҳокама қилиниши бунинг амалий тасдиғидир.

Жумладан, Қирғизистон Республикасида ўтказилган музокаралар якунида Ўзбекистон — Қирғизистон давлат чегаралари тўғрисидаги шартнома имзолангани икки халқ ўртасидаги яқин қўшничилик муносабатларини янада тиклашга, шунингдек, миграция жараёнларини тартибга солишда ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Шунингдек, Президентимиз ташаббуси билан 2017 йилнинг 5 апрель куни Москва шаҳрида “Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ҳамда Россия Федерацияси Ҳукумати ўртасида Россия Федерацияси ҳудудида вақтинча меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикаси фуқароларини уюшқоқлик билан йиғиш ва жалб қилиш тўғрисида”ги Битимнинг имзоланиши Россия Федерациясида меҳнат қилаётган ва меҳнат қилиш истагида бўлган фуқароларимизнинг ҳуқуқ-эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилинишини янада мустаҳкамлади.

Бу эса меҳнат миграцияси жараёнларини қонуний тартибга солиш, мигрантларнинг чет элда ҳуқуқ ва эркинликларининг ҳимоя қилиниши, шунингдек, мигрантлар айнан қандай меҳнат фаолияти билан шуғулланиши, қанча маош олиши, қандай меҳнат шароитида яшаши каби ҳолатларни олдиндан билиш имкониятини берди.

Бундан ташқари томонларнинг иккала давлат ҳудудларида миграция соҳасида ваколатли органларнинг ваколатхоналари таъсис этилди. Мазкур ваколатхоналар томонидан миграция соҳасидаги халқаро шартномалар ва қонун ҳужжатларни ишлаб чиқиш, миграция соҳасида ахборотни тўплаш, ўрганиш ва таҳлил қилиш, ўз ваколатига оид масалалар юзасидан фуқаролар қабулини амалга ошириш ҳамда зарур ҳолларда ўз ваколатларига алоқадор масалалар бўйича ўз давлатлари фуқароларининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш каби функцияларни амалга оширади.

Мазкур халқаро қонун ҳужжатларнинг қабул қилиниши ва унинг ҳаётга жорий этилиши бевосита, миграция жараёнларини тартибга солиш ва унинг ғайриқонуний кўринишларини юзага келишига олиб келувчи сабаб ва шарт-шароитларни ўз вақтида аниқлаб ноқонуний миграция хавфини зарарсизлантиришга хизмат қилади. Чунки, бугунги кунда ён-атрофимизда одам савдоси ва ноқонуний миграция деган турли иллатларнинг хавфи тобора кучайиб бораётган бир пайтда мазкур чора-тадбирларнинг амалга оширилишини даврнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Агарда мазкур жараёнлар ўз ҳолига ташлаб қўйилса, халқаро майдонда миллатлар, турли дин вакиллари, ижтимоий табақалар, мамлакатлараро инсонларнинг ҳаёт даражаси, мигрантларнинг жамиятга суи мослашуви,

турмуш тарзининг тафовутлари билан қоришиб трансмиллий жинойтчиликни янада кучайтириб қатор муаммоларни туғдиришига олиб келади.

Мазкур муаммоларнинг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, ноқонуний миграциянинг шахс, жамият ва давлат хавфсизлигига таҳдидини қуйидагиларда кўришимиз мумкин:

биринчидан, меҳнат қонунчилигида белгиланган талабларини бузиши оқибатида меҳнат муносабатлари соҳасида ҳуқуқбузарликлар содир этилишида;

иккинчидан, инсон ҳуқуқлари, шунингдек халқаро стандартлар ва миллий қонун нормаларининг бузилишида;

учунчидан, одам савдоси, қурол-яроқ, наркотрафик ва психотроп моддаларнинг ноқонуний айланиши, терроризм, диний экстремизм билан боғлиқ бошқа жинойтларининг содир этилишида;

тўртинчидан, мигрантларнинг узоқ вақт давомида оила аъзолари билан бирга бўлмаслиги сабабли оилаларнинг бузилиши, энг ачинарлиси вояга етмаган ва ёшларнинг назоратсиз ва қаровсиз қолишида уларнинг ҳуқуқ ва эркинликларининг бузилишида;

бешинчидан, турли хавфли юқумли касалликлар билан зарарланиш ва санитар-гигиеник ҳолатни ёмонлашиш, инсон ҳаёти ва соғлиғига таҳдидлар кучайиши каби бир қанча омилларни келтириш мумкин.

Мазкур таҳдидларни олдини олиш, уларни юзага келиш сабаблари ва шарт-шароитларини чуқур таҳлил қилиш, аниқлаш ва бартараф этиш бўйича давлат органлари, шунингдек ички ишлар органларининг кенг жамоатчилик билан яқдил ҳамкорлигига асосланган тизимли ва самарали тезкор-профилактик чора-тадбирлар олиб борилмаса, чет элга турли хил мақсадларда чиқиб кетган шахсларнинг терроризм ва экстремизм билан боғлиқ бўлган турли хил оқимлар таъсирига тушиб қолишлари, энг ачинарлиси улар томонидан содир этиладиган қўпоровчилик ҳаракатларининг фақатгина оқибатларига қарши курашиш билан чекланиб қолиш мумкин.

Шунинг учун ички ишлар органлари доимий яшаш манзилдан турли мақсадларда узоқ муддатга чет элга чиқмоқчи бўлаётган, чиқиб кетган шахсларни, уларнинг чиқиб кетиш мақсадларини аниқлаш, ҳисобга қўйиш, бу тоифадаги шахслар, уларнинг яқинлари билан тушунтириш, огоҳликка чақириш, виктимологик ва тезкор-профилактик ишларни олиб бориш, улар орасидан одам савдоси, наркотрафик, терроризм ва экстремизм, ноқонуний миграция билан боғлиқ жинойтлар содир этишга ёки уларнинг қурбони бўлишга мойил бўлган шахсларни, уларнинг жинойий алоқаларини аниқлаш, шунингдек терроризм ва экстремизм билан боғлиқ жинойтга алоқадорлигини текшириш, уларнинг жинойий фаолиятини фoш этиш ва унга чек қўйиш мақсадида мунтазам равишда керакли чора-тадбирларни амалга ошириб боришлари лозим.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, миграция жараёнларини тартибга солиш мақсадида мамлакатимизнинг ташқи сиёсатда хорижий мамлакатлар билан икки ва кўп томонлама қонун ҳужжатларнинг қабул қилиниши ноқонуний миграцияни юзага келишига имкон берувчи сабаб ва шарт-шароитларни ўрганиш ва таҳлил қилишга, шунингдек терроризм ва экстремизмга қарши курашиш, аниқлаш ва бартараф этишга замин яратади.

MORFOLOGIK SHAKLLARNING MORFEMIKA OBYEKTI SIFATIDA O'RGANILISHI

Babadjanov Mansur Kurbanbayevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilning morfologik birliklari tahlili keltirilgan. Morfologik tahlil lingvistik usul bo'lib, so'zlarning tuzilishi va tarkibiy qismlarini, jumladan, old qo'shimchalar, qo'shimchalar, o'zak va fleksiyonlarni o'rganish bilan shug'ullanadi. U so'zlarning qanday hosil bo'lishini va uning tarkibiy qismlarining ma'noga qanday hissa qo'shishini tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: morfemika, asos, qo'shimcha, agglutinativ tillar, ildiz, affiks, prefiks, allomorf, morf, tub so'z, yasama so'z.

Аннотация: В данной статье представлен анализ морфологических единиц языка. Морфологический анализ — лингвистический метод, изучающий структуру и компоненты слов, включая приставки, суффиксы, основы и флексии. Основное внимание уделяется анализу того, как формируются слова и как их компоненты влияют на значение.

Ключевые слова: морфемика, основа, суффикс, агглютинативные языки, корень, аффикс, приставка, алломорф, морф, корневое слово, искусственное слово.

Abstract: This article presents an analysis of the morphological units of the language. Morphological analysis is a linguistic technique that studies the structure and components of words, including prefixes, suffixes, stems, and inflections. It focuses on analyzing how words are formed and how their components contribute to meaning.

Key words: morphemics, base, suffix, agglutinative languages, root, affix, prefix, allomorph, morph, root word, artificial word.

Tilni yaruslarga ajratishning asosiy shartlaridan biri, har bir yarusning o'z birligiga ega bo'lishidir. Ma'lumki, fonetik — fonologik yarusning birligi fon va fonema deb ataladi. Fon va fonema nutqdagi eng kichik ma'no anglatmaydigan, lekin ma'no anglatuvchi birliklarning ma'nosini o'zgartishga xizmat qiladigan birliklardir.

Morfologiyaning birligi esa — nutq faoliyatidagi eng kichik ma'no anglatuvchi elementdir. Bu elementning nutqdagi ko'rinishi morf va tildagi ko'rinishi morfema deyiladi. O'zbek tilidagi *gulchi* so'zi ikkita morfemadan tashkil topgan, chunki bu so'zning tarkibida ikkita eng kichik ma'no anglatuvchi birlik: *gul* va *chi* bor. *Gul* va *chi* elementlari boshqa kichikroq ma'nodor bo'laklarga bo'linmaydi. *Gul* so'zini *g-u-l* singari bo'laklarga bo'lish mumkin, lekin ular hech qanday ma'no anglatmaydi. *Gulchilarimizdan* degan so'zda esa, oltita eng kichik ma'no anglatuvchi bo'laklar bor: *Gul-chi-lar-im-iz-dan*. *Gul* so'zning o'zagi, *chi* — kasbni ko'rsatuvchi, *lar* — ko'plik

ma'nosini anglatuvchi, *im* — shaxs ma'nosini, *iz* — ko'plik ma'nosini va *dan* — chiqish ma'nosini anglatuvchi elementlardir. Shunga o'xshash misollarni ko'plab keltirish mumkin.

So'zlarning tarkibiy qismlari bilan shug'ullanadigan morfologik tahlil tabiiy tilni qayta ishlashning asosiy yo'nalishlaridan biridir. Ushbu tahlilni yanada samarali qilish uchun bir nechta turli usullar ishlab chiqilgan va joriy qilingan. Bir qarashda, leksikada barcha so'zning flektiv shakllarini saqlash va hech qanday morfologik tahlilsiz tilga ishlov berish mumkindek tuyuladi. Bu yondashuv morfologik jihatdan sodda tillar uchun mos bo'lishi mumkin, ammo affikslar birikkanidan keyin so'z yuzlab turli shakllarni olishi mumkin bo'lgan agglyutinativ tillar uchun qo'llash mumkin emas¹.

Bu sohada hozirgacha bajarilgan ishlarni ikki sinfga birlashtirish mumkin: ildizga asoslangan yondashuv va affiksni olib tashlash yondashuvi. Birinchi yondashuvda so'zning o'zagi dastlab topiladi, so'ngra affikslar aniqlanadi. Ikkinchi yondashuvda affikslarning aniqlanishi birinchisidan farqli ravishda birinchi bo'lib amalga oshadi. Affikslar olib tashlangandan so'ng, so'zning qolgan qismini o'zak deb hisoblash mumkin yoki bu taxminni tasdiqlash uchun leksikadan foydalanish mumkin.

Ildiz asosidagi morfologik yondashuv so'zlarni ildizga yoki asos shakllariga bo'lish orqali ularga qo'shilgan turli morfemalarning ma'no hosil qilish jarayonini tahlil qilishning lingvistik usulidir. Ushbu yondashuv ko'pincha arab yoki rus kabi murakkab flektiv tizimli tillarni o'rganishda qo'llaniladi, bu yerda so'zlar jumladagi vazifasiga qarab sezilarli darajada o'zgarishi mumkin.

Affikslarni olib tashlash usuli – so'zlarni tarkibiy qismlarga bo'lish orqali tahlil qilish va ma'nosini tushunish uchun ishlatiladigan usul. Bu so'zning ildiz yoki asosiy shaklini aniqlash uchun so'zdan prefiks va qo'shimchalarni aniqlash hamda olib tashlashni o'z ichiga oladi.

Morf va morfema hamma vaqt bir-biriga teng kelavermaydi. Til birligi bo'lmish morfema nutqda bitta morf orqali va ba'zi hollarda bir necha morf orqali ifodalanishi mumkin. O'zbek tilida otlarda ko'plik bitta – *lar* morfemasi bilan ifodalanadi. Bunday hollarda morf va morfema bir-biriga mos keladi. Yoki chiqish ma'nosi kelishik qo'shimchasi orqali, ya'ni – *da* ham xuddi shunday hodisaga misol bo'la oladi. Lekin jo'nalish ma'nosi o'zbek tilida turli qo'shimchalar bilan amalga oshiriladi: (-ga, -ka, -qa). Bunday hollarda bir morfema uchta morf orqali namoyon bo'ladi. Odatda bir morfemaga kiruvchi morflarni shu morfemaning variantlari yoki allomorflari deyiladi. Demak, allomorf deb turli formatga ega bo'lgan, lekin bir xil ma'no anglatadigan va bir morfemaga kiradigan morflarga aytiladi. Allomorflarga misollar hind-yevropa tillarida ko'plab uchraydi: [ы] [и] [а] [я] kabi rus tilidagi ko'plikni ko'rsatuvchi allomorflar shular jumlasidandir.

¹ D. Jurafsky & J.H. Martin, Speech and language processing : an introduction to natural language processing, computational linguistics, and speech recognition (Upper Saddle River, N.J. : Prentice Hall, 2000).

Morfema til ifoda sistemasida tovushdan keyin turadigan semantik-morfologik birlik bo‘lib, so‘zning eng kichik ma‘noli qismidir². Morfema tushunchasi hamma vaqt tilning bir semantik-morfologik birligini uning ikkinchi bir semantik-morfologik birligi bilan nisbatlaganda mavjud bo‘ladi. Masalan, *kitobxon* so‘zi ikki ma‘noli qismdan iborat bo‘lib, ular *kitob* va *xon* qismlaridir. Uning birinchi qismi alohida olinganda, so‘zdir. Biroq bu so‘zga – *xon* qo‘shimchasi qo‘shilar va undan yangi so‘z hosil qilinadi ekan (*kitobxon*), birinchi qism ikkinchi qismga nisbatan alohida emas, so‘zning qismi deb baholanadi. Shunga ko‘ra – *xon* elementi ham so‘zning qismi sifatida olinadi va u oldingi qismga nisbatan baholanadi – biri ikkinchisiga nisbatan alohida-alohida morfema hisoblanadi: o‘zak morfema; ergash. (affiks) morfema. Morfemikaga ana shu nuqtai nazardan yondashiladigan bo‘lsa, u morfemalar (so‘zning ma‘noli qismlari) haqidagi ta‘limotdir.

So‘z qismlardan (eng kamida ikki qismdan) tashkil topmagan bo‘lsa, u tub so‘z sifatida baholansa, bu o‘rinda morfema haqida fikr yuritib bo‘lmaydi. Shunga ko‘ra, «So‘z birgina morfemadan iboratdir»,— deb qarash maqsadga muvofiq emas. Demak, morfema tushunchasi so‘z qismlardan iborat bo‘lgandagina paydo bo‘ladi. Jumladan, *ko‘z, muz, kel, bir, ol, non, ish, ter, yur, tur, gul, tog‘, bog‘* va boshqalar alohida olinganda, morfemadan keyin turadigan yirik til birligi bo‘lib, ular so‘zlardir. Bu so‘zlar gapda ishtirok etganda, ma‘lumki, albatta, qandaydir bir grammatik formaga ega bo‘ladi. Bu forma nol forma ko‘rinishida bo‘lishi ham, ko‘rsatkich (alohida) ishtirok etgan ko‘rinishda ham bo‘lishi mumkin. Qiyoslang: 1. *Kuz kelishi bilan qishki-kuzgi ishlarga tayyorgarlik boshlab yuborildi*; 2. *Har yili kuzda bir dala aylanib kelaman*. Birinchi gapdagi *kuz* so‘zini grammatik ma‘no ifodalovchi nol ko‘rsatkichlariga nisbatan (bosh kelishik, birlik...) o‘zak morfema sifatida baholash mumkindek tuyulsa ham, u o‘zak morfema emas, balki asos – forma yasalish asosidir. Demak, gap tarkibidagi *kuz* so‘zi (so‘z-formasi) bilan alohida olingan, lug‘aviy birlik sifatida qaraladigan *kuz* so‘zi o‘rtasida farq bor (asos va so‘z sifatida farq qiladi).

Keyingi gapda *kuzda* so‘zi, ko‘rinib turibdiki, ikki qismdan iborat: *kuz* – o‘zak morfema; *da* – affiks morfema. Bu so‘zning morfem tahliliga ko‘radir. Morfologik tahlilga ko‘ra ham bu so‘z ikki qismdan iborat: *kuz* – forma yasalish asosi; *da* – grammatik ma‘no ifodalovchi vosita. Xullas, ikkinchi holatda so‘zning *kuz* – qismi morfem tahliliga ko‘ra o‘zak morfema, morfologik tahlilga ko‘ra forma yasalish asosidir.

Tub so‘zlar shaklan go‘yo so‘zlarga tengdek tuyuladi, ya‘ni tub so‘zni yasama so‘zga nisbatan baholaydigan bo‘lsak, haqiqatan ham, xuddi shunday holat ko‘zga tashlanadi: *kuz* — tub so‘z; *kuzgi* — yasama so‘z. Bu o‘rinda tub so‘z shaklan, ikkinchi — yasama so‘zning o‘zak qismiga tengdir. Biroq yuqorida ko‘rsatilganidek, ular

² Ёрмат Тожиев. Ўзбек тили морфемикаси. Тошкент — 1992, bet-5

mohiyat e'tibori bilan, semantik-grammatik xususiyatlariga ko'ra teng emas. Faqat amalda so'zning tub yoki yasama ekanligini to'g'ri belgilashda uning tub deb olingan qismi o'zakka qiyoslanadi.

Tilda ikki va undan ortiq morfemali so'zlar tub holda ham, yasama holda ham uchraydi. Jumladan, *gulli, guldon, gulkor, gulchilik* so'zlari asosan ikki morfemadan tashkil topgan va gul yasovchi negiziga yasovchi qo'shimchalarni qo'shish bilan yasalgan yasama so'zlardir. O'zbek tilidagi *gullarda, berishdi, borayaptilar, borsalar, kitoblarni, ukamlarga, tezroq, yozmoq* so'zlari uch, to'rt va ikki morfemali so'zlar-dir. Biroq bu so'zlarning hammasi ham yasama so'z sifatida baholanmaydi. Ular ko'p morfemali tub so'zlardir. Ko'p morfemali so'z yasama deb baholanar ekan, uning tarkibida yasovchi elementlarning ishtirok etishi shart bo'ladi.

So'z yaxlit olingan, universal til birligi hisoblansa, morfema ana shu so'z tarkibiga kiruvchi semantik-morfologik birlikdir. Shunga ko'ra, so'z va morfemani bir-biriga hech vaqt tenglashtirib bo'lmaydi. Morfemalar mustaqil holda olganda, leksik ma'no anglatma olish va anglatma olmaslik xususiyatlariga ega bo'lib, ana shu asosiy xususiyatlaridan kelib chiqib, ularni ikki turga ajratish mumkin: 1) o'zak morfemalar; 2) affiks morfemalar (ba'zi adabiyotlarda asosiy morfema va yordamchi morfema deyilsa, ba'zi adabiyotlarda yetakchi morfema va ko'makchi morfema deb atalgan).

Negizlarga qo'shib, uning leksik-grammatik xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan har xil ma'nolarni ifodalashga xizmat qiluvchi morfemalar **affiks morfemalar yoki morfologik shakllar** deyiladi. Ular mustaqil holda qo'llana olmaydi va ma'no ham anglatmaydi. O'zak morfemalar so'zda asosiy leksik ma'no tashuvchi qism bo'lgani sababli alohida mustaqil so'z sifatida qo'llana oladi va qarindosh so'zlar tarkibida ham o'zak morfema sifatida qatnasha oladi.

Morfologik shakllar (affiks morfemalar) o'zak morfemalarga nisbatan morfemalar sifatida baholanadi. Ular turli-tuman negizlarga (tub va yasama negizlarga, ot, fe'l, sifat, son, olmosh, ravish... so'z formasidagi negizlarga) ergashib keladi va shunga ko'ra ergash morfemalar deb ham ataladi. Ular har bir konkret holatda konkret bir negiz turiga qo'shib keladigan shu konkret negiz ma'nosi bilan bog'liq holda, har qo'llanishda konkret bir ma'no ifodalaydi: a) negizlardan konkret leksik ma'noli yangi so'zlar hosil qiladi: *ishla*; b) negizlarga qo'shib konkret bir grammatik ma'noni ifodalaydi: *kitobim*.

Turkiy tillar, jumladan, boshqird tilidagi affiksial morfemalarning tabiati hali to'liq aniqlanmagan, ammo shunga qaramay, affikslarni ma'no va vazifalariga ko'ra uch guruhga: so'z yasovchi, shakl yasovchi va flektivga ajratgan holda o'rganishni

maqsadga muvofiq deb bilamiz³. Tatar, qozoq, o'zbek, turkman, qorachay-bolqar va uyg'ur tilshunoslarining aksariyati ham shu tamoyilga amal qiladilar⁴.

Demak, boshqird tilidagi so'z o'zining morfemik tuzilishi bilan quyidagicha tavsiflanadi: a) so'z morfemalardan iborat bo'lib, uning tarkibiy elementlari morfema, allomorf va morfema variantlari; b) morfemalar ma'nosi, joylashishi va vazifasiga ko'ra o'zak va affiksga bo'linadi; v) o'zak morfema so'zning leksik ma'noni o'z ichiga olgan asosiy qismi; d) affiks - xizmat morfemasi; affikslar ma'no va vazifalariga ko'ra so'z yasovchi, shakl yasovchi va flektivga bo'linadi; e) boshqird tilida tegishli affikslardan tashqari chet tili affikslari (prefiks va qo'shimchalar) ham ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Jurafsky & J.H. Martin, Speech and language processing : an introduction to natural language processing, computational linguistics, and speech recognition (Upper Saddle River, N.J. : Prentice Hall, 2000).
2. Ёрмат Тожиев. Ўзбек тили морфемикаси. Тошкент — 1992, bet-5
3. Баскаков Н. А. Историко-типологическая морфология тюркских языков: Структура слова и механизм агглютинации. М.: Наука, 1979. 274 с.
4. Ганиев Ф. А. Словообразование в татарском языке. Казань: ИЯЛИ АН РТ, 2010. 728 с. Ишбаев К. Г. Башкирский язык: Морфемика. Словообразование. Уфа: Гилем, 2000. 247 с. Тенишев Э. Р. Введение // Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Морфология. М.: Наука, 1988. С. 8.

³ Баскаков Н. А. Историко-типологическая морфология тюркских языков: Структура слова и механизм агглютинации. М.: Наука, 1979. 274 с.

⁴ Ганиев Ф. А. Словообразование в татарском языке. Казань: ИЯЛИ АН РТ, 2010. 728 с. Ишбаев К. Г. Башкирский язык: Морфемика. Словообразование. Уфа: Гилем, 2000. 247 с. Тенишев Э. Р. Введение // Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Морфология. М.: Наука, 1988. С. 8.

TIBBIYOT VA FARMATSEVTIKADA NANOTEXNOLOGIK USULLARNI QO'LLANILISHI

Quyliyeva Maxbuba Uzoqovna

Farmakognoziya va farmasevtik texnologiya kafedra asisstanti

PHD Kodirov N.D

Farmakognoziya va farmatsevtik texnologiya kafedra mudiri

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya. Tibbiyotda nanotexnologiyaning mumkin bo'lgan xavflari va istiqbollari haqida gapirishdan oldin, bu nima ekanligini aytishimiz kerak? Ushbu kontseptsiyaning to'liq ta'rifi yo'q. «Nanotexnologiyalar» - bu texnologiyalar Nanometr darajasidagi miqdorlar bilan ishlaydi. Bu ko'rinadigan yorug'likning to'lqin uzunligidan yuzlab marta kichikroq va atomlarning o'lchami bilan taqqoslanadigan ahamiyatsiz qiymatdir. Nanotexnologiyani rivojlantirish 3 yo'nalishda amalga oshiriladi. «Nanomitibbiyot» - bu inson biologik tizimlarini kuzatish, tuzatish, loyihalash va boshqarish. Ishlab chiqilgan nanorobotlar va nanostrukturadan foydalangan holda molekulyar darajadagi texnologiya.

Kalit so'zlar. Nanotexnologiya, farmatsiya, tibbiyot, ishlab chiqarish, diagnostika, davolash

Aktuellik. "Nanotexnologiya" atamasi birinchi marta Tokio universiteti muhandisi Norio Taniguchi tomonidan 1974 yilda materiallarni qayta ishlash bo'yicha maqolasida ishlatilgan. Bu atama keng ilmiy muomalaga kiritilgunga qadar yana 20 yil o'tdi. Bugungi kunda nanotexnologiya turli sohalarda, jumladan, ilm-fanning eng tez rivojlanayotgan sohaslaridan biridir. tibbiyot va farmatsevtika sohasida. Bugungi kunda nafaqat yetakchi sanoat davlatlari, balki rivojlanayotgan davlatlar, xususan, Osiyo-Tinch okeani mintaqasi ham nanotexnologiyani rivojlantirishga intilmoqda. Nanotexnologiyalar sohasidagi eng yirik davlat tadqiqot dasturlari AQSH va Yaponiya tomonidan amalga oshirilmoqda, bu dasturlarga investitsiyalar yiliga 1 milliard dollardan ortiqni tashkil etadi. 1997 yildan buyon dunyoda ushbu texnologiyalarga kiritilgan investitsiyalar hajmi sezilarli darajada oshdi va 2004 yilda 4,6 milliard dollarni tashkil etdi.

Izlanishlar natijasi. So'nggi yillarda farmatsevtika va tibbiyot sanoatining nanotexnologiyaga bo'lgan qiziqishi sezilarli darajada oshdi va bu sohaga katta sarmoya kiritilishini kutish kerak. Yaqin kelajakda nanotexnologiya tibbiyotda innovatsiyalarning harakatlantiruvchi kuchi sifatida yetakchi rol o'ynaydi. 2004-yilning o'zidayoq global aylanmasi ekspertlar tomonidan 6 milliard dollarga baholangan. To'g'ri, bu hisob-kitoblarda ekspertlar nanomateryallar yoki nanotexnologiyalardan foydalanadigan har qanday tibbiy texnologiyalarni

nanomedikal deb tasniflaydi. Shunday qilib, ekspress diagnostikada oltin nanozarrachalaridan foydalanish diagnostik testning tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi, ammo ularning mavjudligi mutaxassislariga ushbu diagnostika usulini nanotexnologiya deb tasniflash uchun asos beradi. Nanomeditsina sohasida faol ish olib borayotgan farmatsevtika ishlab chiqaruvchi kompaniyalarning 50% dan ortig'i maqsadli organlar va to'qimalarga faol dori vositalarini etkazib berish tizimini ishlab chiqish uchun nanotexnologiyadan foydalanadi. Bu dorilar bugungi kunda global nanotibbiyot aylanmasining 80% ni tashkil qiladi. Bunday tizimlarni qo'llashning etakchi yo'nalishlaridan biri onkologiyadir. Etkazib berish tizimlaridan foydalanish dorilarning salbiy ta'sirini kamaytirishga qaratilgan. Proteinga asoslangan dorilar uchun etkazib berish tizimlari katta ahamiyatga ega, ularning ta'siri ko'pincha qonda yashash vaqtining cheklanganligi, kimyoviy labillik va immunitet reaksiyasini qo'zg'atish qobiliyati tufayli kamayadi. Yetkazib berish tizimlaridan foydalangan holda, olimlar protein preparatlarini qo'llash xususiyatlarini yaxshilashga harakat qilmoqdalar. Polimer zanjirini oqsilga biriktirish orqali nafaqat ularning qondagi yarimparchalanish davrini oshirish, balki samaradorligini oshirish ham mumkin.

Foresight institutining bir guruh nanotexnologlari nanotexnologiyaning jadal o'sishi nazoratdan chiqib ketayotganini aytdi, ammo ulardan farqli o'laroq. Bill Joya, bu borada tadqiqotni rivojlantirishni oddiy taqiqlash o'rniga mintaqada ular tadqiqot ustidan davlat nazoratini o'rnatishni taklif qilishdi. Bunday nazorat tasodifiy ofatlarning oldini oladi, masalan, nanobotlar o'zlarini yaratganda (ad infinitum), o'z yo'lidagi hamma narsani, jumladan fabrikalar, uy hayvonlari va odamlarni qurilish materiali sifatida iste'mol qiladi. Rey Kurtsveylning ta'kidlashicha, 2020 yilga borib, o'lchamdagi milliardlab nanorobotlarni joylashtirish mumkin bo'ladi. hujayra. Nanotibbiyot sohasidagi yetakchi olim Robert Freitasning fikricha, bu 2030-2035 yillarda sodir bo'ladi. Bu nanorobotlar qodir bo'ladi qarish jarayonini sekinlashtiradi, individual hujayralarni davolash va individual neyronlar bilan o'zaro ta'sir qilishni va ular amalda biz bilan birlashadilar.

Michiganlik olimlar nanotexnologiya yordamida qon hujayralariga mikroskopik datchiklarni joylashtirish mumkinligini aytishdi. radiatsiya belgilari yoki kasallikning rivojlanishi haqida ogohlantiradigan odamlar. AQShda NASA tashkiloti. Jeyms Beyner kosmik nurlanishga qarshi "nano-kurash"ni shunday tasavvur qiladi: uchirishdan oldin astronavi shpritsdan foydalanadi. teri ostiga in'ektsiya qiladi, qon oqimiga millionlab nanozarrachalar bilan to'yingan tiniq suyuqlik kiritadi va parvoz paytida qulog'iga kichik qurilma (eshitish vositasi kabi) kiritadi.

2004 yilda nanotexnologiyalarni rivojlantirishga jami sarmoya 2003 yilga nisbatan qariyb ikki baravar ko'paydi va 10 milliard dollarga yetdi. Xususi donorlar - korporatsiyalar va fondlar ulushiga taxminan 6,6 milliard dollar investitsiya to'g'ri keldi, davlat tuzilmalari - qariyb 3,3 mlrd. dollar. Umumiy investitsiyalar hajmi

bo'yicha jahon yetakchilari Yaponiya va AQSh bu sohada ishtirok etishdi. Yaponiya yangi nanotexnologiyalarni rivojlantirishga 2003 yilga nisbatan 126 foizga (umumiy investitsiyalar 4 milliard dollarni tashkil etdi), AQSh 122 foizga (3,4 milliard dollar) ko'paydi. Nanotexnologiyalardan foydalanish ko'plab yo'nalishlarda o'rganilmoqda, ammo insoniyat uchun eng istiqbolli tibbiyot bo'lib, u yerda nanomexanizmlar noyob operatsiyalarni amalga oshirishda qo'llaniladi, saraton kasalligini davolashda ham tadqiqotlar olib borilmoqda. AQShda Jon Xopkins tadqiqot instituti 13 mln. dollar Saratonga qarshi kurash nanotexnologiyalari markazini ishlab chiqish va yaratish uchun ajratilgan. Markaz turli olimlar, mutaxassislar, muhandislar, fiziklar va kimyogarlardan iborat jamoani saraton kasalligini tashxislash va davolashning eng yangi texnologiyalarini yaratish uchun birlashtirdi. Markazning o'ziga xos jihati tadqiqotchilar ishlanmalarini amaliyotga joriy etish va mutaxassislarni tayyorlashdir. Ushbu muassasaning ikkinchi xususiyati - amaliyotga kiritilgan ixtirolarning haqiqiylikni aniqlash bo'limining tashkil etilishi. Markaz to'rtta asosiy yo'nalish bo'yicha tadqiqot olib boradi:

- aniqlash uchun inson tana suyuqliklarini, qon yoki siydikni tekshirish
- tanadagi onkologik kasallik mavjudligini ko'rsatadigan ko'rsatkichlar. Ushbu yo'nalishni mashinasozlik professori Tsa-Hue Vang, tibbiyot professori Stiven Beylin va saraton biologiyasi professori Jon Xerman boshqaradi.
- Patologiya professori Anirban Maitra boshchiligidagi ikkinchi loyiha va
- Kimala saraton markazining onkologiyasi sirkumin moddasi bo'yicha tadqiqotlar bilan shug'ullanadi
- an'anaviy hind ziravorlari zerdeçalida topilgan. U saratonga qarshi xususiyatlari bilan mashhur, ammo qon oqimiga oz miqdorda kiradi.
- onkologiya professori Levitskiy boshchiligidagi yo'nalish
- saratonga qarshi mavjud vaktsinalarni tadqiq qilish va yangi vaktsinalarni yaratish.
- tibbiyot professorlari D. Heins va G. Peacock boshchiligidagi loyiha. Nanomexanizmlar yordamida olimlar saraton hujayralariga kirib, ularning to'planishini kuzatadilar kelajakda noyob vositalarni yaratishga imkon beradigan uch o'lchamda, yangi saraton hujayralari paydo bo'lishining oldini olish.

Xulosa. Shunday qilib, so'nggi paytlarda nanotexnologiyaga qiziqish keskin o'sdi turli mamlakatlar va Qozog'iston Respublikasi olimlari va hukumatlari tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar shular jumlasidandir. Barcha hududlar Nanotexnologiyalarni qo'llash istiqbolli fanni rivojlantirish va jamiyat farovonligi yo'nalishlari. Istalgan dastur effektlariga erishish diagnostika va davolashning nanotexnologik usullari tibbiyot uzoq umr ko'rishni sezilarli darajada oshiradi va saraton kabi og'ir davolab bo'lmaydigan kasalliklarga chalingan odamlarning hayot sifati darajasi; yurak etishmovchiligi, diabet va OIV / OITS

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
3. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
4. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
6. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlya-povysheniyarabotosposobnosti-organizma>.
7. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
8. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
9. Usmanova, M., & Toshpolatov, C. Endocrine gland system, humoral managementof the organizm. *Researchjet journal of analisis and inventions In Voiume, 1.*
- 10.Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум,(11), 90.*
- 11.Usmanova, M., & Yuldoshev, C. Importanse of lipids in the cell, simple and kompleks lipids, classification. *Researchjet journal of analisis and inventions.*
- 12.Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo‘Ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.

- 13.11. Усманова, М., Эрнazarова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
- 14.12. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.
- 15.13. Xasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. T. F. J. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqi-otining-foydali-jihatleri>.
- 16.14. Yakubova, Sarvinoz Raxmonqulovna, & Xasanova, Gulbaxor Raxmatullayevna (2022). КАМҚОНЛИК НАҚИДА ТУШУНЧА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, (Special Issue 4-2), 897-900.
- 17.15. Mirzoyeva, F. A., Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Medicinal plants and their properties. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 1140-1144.
- 18.16. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education*, 3(11), 213-220
- 19.17. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYA DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar*, 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.
- 20.18. Mirzoyeva, FA, Imamova, YA, & Meliqulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.
- 21.19. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
- 22.20. -Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
- 23.21. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
- 24.22. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгувчи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.

- 25.23.- Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.
- 26.24.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕЙСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
- 27.25.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
- 28.26. Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.
- 29.27.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
- 30.28. Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
- 31.29. Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(8), 150-153.
- 32.30. Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatskiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
- 33.31. Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
- 34.32. Курбонов, Х.У., Олимов, С.М., Жовлиев, Ф.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-fitolecheniya-onkologii>.
- 35.33. Курбонов, Х. У., Олимов, С. М., & Жовлиев, Ф. Б. (2022). НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 905-910.
- 36.34. СМ Олимов, Ш Салямova, НУ Абдухаликова - Известия ГГТУ. Медицина, фармация, 2020, 232-235 АССОРТИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЕПАТОПРОТЕХОРНЫХ ЛЕКАРСТВ.
- 37.35. O. S. Mustafoevich, X To'lqin, NT Xolliyeva - ... НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 2023 40-43 TIRNOQ GULI-FLORES CALENDULAE. Таркибида эфир мойлари булган доривор усимликлар ва махсулотлар 96-105. ЭС Баймурадов, СМ Олимов - *Science and Education*, 2022
38. Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА-ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.

- 39.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 40.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 41.Olimov, S. M., & Вахромова, В. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.
- 42.Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). КАМҚОНЛИК САБАБЛАРИ ВА УНИ ТАБИЙ YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
- 43.Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
- 44.Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
- 45.Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
- 46.Bakhromova, V., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
- 47.Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
- 48.Вахрамова, В., & Мо'minboyev, D. (2023). SHIFOVAXSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
- 49.Вахрамова, В., Xolbo'tayeva, K., & Mo'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
- 50.Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.

51. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
52. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
53. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTATATA BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.
54. Усманова, М., Эрнazarова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
55. Sh, A., Kuyliева, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
56. Куйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
57. Боймурадов, Э. С., & Койлиева, М. У. (2022). Фитотерапия при лечении сахарного диабета. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2).
58. Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). ANJIR O'SIMLIGI MEVASINING YO'TALGA QARSHI SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.
59. МахбубаУзоқовна, Q., & Quyliyeva, M. U. (2024). JISMONIY FAOLLIK VA UNING INSON SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI ANAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 7-14.
60. Абдуллаев, Ш., & Куйлиева, М. У. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНЕ. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(4), 181-183.
61. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJIYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOVATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.

DORIVOR GULXAYRI VA ISIRIQ O'SIMLIKLARINING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI HAMDA AMALIY AHAMIYATI

*Quyliyeva Maxbuba Uzoqovna –Samarqand davlat tibbiyot universiteti
Farmakognoziya va farmasevtik texnologiya kafedra asisstenti
O'sarova Ezoza Akram qizi Toshkent kimyo texnologiya universiteti Shaxrisabz
filiali 4 kurs talabasi*

Annotatsiya. O'simliklar dunyosi shu jumladan uning tarkibiga kiruvchi dorivor o'simliklari ham tabiat boyliklaridan biri hisoblanadi. Shifobaxsh o'simliklarning xosiyati qadim zamonlardan odamlarga ma'lum. Inson va hayvonlar organizmida ro'y beradigan turli kasalliklarni davolashda ishlatiladigan dori-darmonlar ichida shifobaxsh o'simliklardan tayyorlanayotgan dorilar katta ahamiyatga ega. Juda ko'pchilik dorivor o'simliklar dorixonalarda sotilmaydi, balki dori-darmonlar ishlab chiqarishdagi asosiy xomashyo manbai hisoblanadi.

Kalit so'zlar. Calendula officinalis, Antimikrobiyal ta'sir, mukaltin, ekzema,

Aktuellik. O'zbekistonda yovvoyi holda o'sadigan va o'stiriladigan o'simliklar soni 4150 ga yetadi. Shulardan 577 tasi shifobaxsh xususiyatga ega. Ilmiy tibbiyotda ishlatiladigan, dorivor preparatlarining qariyb 45 % i o'simliklardan ajratib olinadi yoki ulardan tayyorlanadi. Dorivor o'simliklar turli xil sistematik guruhlarga ega. Ular turli xil zonalarda tarqalgan. Dorivor o'simliklardan olinadigan mahsulotlar ularning tuli organlaridan olinadi. Chunki kerakli bo'lgan moddalar o'simlik turiga yashash sharoitiga qarab turli organlarida joylashadi. Dorivor o'simliklar juda ko'pgina kasalliklarga da'vo bo'ladi.

Izlanishlar natijasi. Gulxayri o'simligi, botanik nomi bilan Calendula officinalis, ko'p yillik dorivor o'simlik bo'lib, uning gullari turli xil tibbiy va kosmetik maqsadlarda ishlatiladi. Gulxayri o'simligi shifobaxsh xususiyatlariga ega bo'lib, asosan quyidagi foydali xususiyatlari tufayli tanilgan:

1. Yallig'lanishga qarshi xususiyat:

Gulxayri o'simligining gullari yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega, bu teri kasalliklarini, shu jumladan jarohatlarni va yaralarni davolashda foydalidir.

2. Antimikrobiyal ta'sir:

O'simlikning ekstraktlari bakteriyalarga va boshqa mikroorganizmlarga qarshi samarali bo'lishi mumkin.

3. Antiseptik ta'sir: Gulxayri yaralarni tashqi infeksiyalardan himoya qilish va ularni tezroq bitishi uchun ishlatiladi.

4. Teri holatini yaxshilash:

quritilgan gullaridan tayyorlangan ekstraktlar terini namlangan va yumshoq qilish uchun qo'llaniladi, shuningdek, yanada chiroyli teri rangini berishi mumkin.

5. Dorivor preparatlar ishlab chiqarish:

Misol uchun, "Mukaltin" dorivor preparati gulxayri o'simligining yer ustki qismidan ajratilgan uglevodlar aralashmasidan olinadi.

Gulxayri shuningdek, kosmetik mahsulotlarda, masalan krem va losyonda terini tinchlantiruvchi va yallig'lanishga qarshi sifatida qo'llaniladi. Agrobiznes sohasida ham gulxayrining gullari eksport qilinadi va ichki bozorda ham mashhur.

Gulxayri o'simligi qadim zamonlardan beri shifobaxsh o'simlik sifatida ishlatilgan va hozirgi kungacha uning dorivor xususiyatlari qadrlanib keladi. Biroq, har qanday o'simlikni dorivor maqsadlar uchun qo'llashdan oldin tibbiy maslahat olish muhimdir, chunki o'simliklar yon ta'siri bo'lishi mumkin.

Gulxayri o'simligi (*Calendula officinalis*) tibbiyotda turli dorilar tayyorlash uchun ishlatiladi. Gulxayri tarkibida yallig'lanishga qarshi va antimikrobiyal moddalar mavjud bo'lganligi sababli, quyidagi dorilarni tayyorlashda ishlatiladi:

Damlamalar: Gulxayri gullaridan damlama tayyorlanib, ich suruvchi, qon tupurish va nafas olish yo'llari kasalliklarini davolashda qo'llaniladi.

Qaynatmalar ve Ekstraktlar: Ildizidan va gullaridan qaynatma tayyorlanib, nafas olish yo'llari kasalliklarida va teri muammolarini davolashda ishlatiladi.

Sharbatlar: Gulxayrining sharbatlari sovuq ehtiyojlarida va immunitetni mustahkamlashda samarali deb hisoblanadi.

Kukun (Poroshok) Gulxayri kukuni teri kasalliklarini davolashda foydalanilishi mumkin.

Cream va Losyonlar: Terini tinchlantiruvchi va yallig'lanishga qarshi kosmetik mahsulotlarda qo'llaniladi.

E'tibor bering, har qanday dorivor preparatni ishlatish oldidan, doimo tegishli tibbiyot mutaxassislaridan maslahat olishingiz kerak, chunki har bir kishining tanasi o'ziga xos reaksiya ko'rsatishi mumkin.

Isiriq (*Plantago*) o'simligi, tibbiyotda uning yallig'lanishga qarshi, antimikrobiyal va ho'llikni kamaytirish xususiyatlari tufayli qadrlanadi. Isiriq o'simligidan foydalangan holda tayyorlangan dorilarga quyidagilar kiradi: Isiriq Yaproq Choyi:

Nafas yo'llari kasalliklari, xususan, bronxit va astma uchun isiriq yaproqlaridan damlama yoki choy issiq ichimlik sifatida damlab ichiladi.

Isiriq Yaproqdan Yasil Choy: Hazm qilish tizimini rag'batlantirish va yaxshilash uchun xalq tabobatida qo'llaniladi. Isiriq Yaproqlarining Sharbati yoki Siropi:

Voz kechish va og'iz bo'shlig'ida yallig'lanishni kamaytirish uchun ishlatiladi.

Isiriqdan Malham yoki Krem: Terining turli xil shikastlanishlari, shuningdek, charm kasalliklari, ekzema uchun qo'llaniladi. Antiseptik Vosita Sifatida:

Kichik yaralar, kesiklar va tirnash xususiyati uchun ishlatiladi.

Isiriq o'simligining xalq tabobatida qo'llanilishi ko'p asrlar davomida ma'lum, ammo uning ilmiy tadqiqotlari ham tibbiy foydalarini tasdiqlaydi. Isiriqa asoslangan turli xil bioaktiv komponentlar tufayli, o'simlik nafas olish yo'llarini tozalash, yallig'lanish va og'riqlarni kamaytirish uchun qo'llaniladi.

Isiriq o'simligi preparatlarini ishlatishdan oldin, zarurat tug'ilganda tibbiyot mutaxassisi maslahatiga ehtiyoj borligini unutmang, chunki ba'zi holatlar uchun o'simlikning yon ta'sirini hisobga olish kerak.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
3. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
4. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
6. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlya-povysheniyarabotosposobnosti-organizma>.
7. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
8. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
9. Usmanova, M., & Toshpolatov, C. Endocrine gland system, humoral management of the organizm. *Researchjet journal of analisis and inventions In Voiume, 1*.
10. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
11. Usmanova, M., & Yuldoshev, C. Importanse of lipids in the cell, simple and kompleks lipids, classification. *Researchjet journal of analisis and inventions*.

12. Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.
13. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
14. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.
15. Xasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. T. F. J. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqi-otining-foydali-jihatlari>.
16. Yakubova, Sarvinoz Raxmonqulovna, & Xasanova, Gulbaxor Raxmatullayevna (2022). КАМҚОНЛИК НАҚИДА ТУШУНЧА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, (Special Issue 4-2), 897-900.
17. Mirzoyeva, F. A., Imamova, Y. A., & Melikulov, O. J. (2022). Medicinal plants and their properties. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 1140-1144.
18. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education*, 3(11), 213-220
19. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYa DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar* , 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.
20. Mirzoyeva, FA, Imamova, YA, & Melikulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.
21. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
22. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
23. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
24. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгувчи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.
25. 23.- Imamova, Y. A., & Melikulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.

- 26.24.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕИСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
- 27.25.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
- 28.Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.
- 29.27.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
- 30.Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
- 31.Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(8), 150-153.
- 32.Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatskiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
- 33.Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
- 34.Курбонов, Х.У., Олимов, С.М., Жовлиев, Ф.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-fitolecheniya-onkologii>.
- 35.33.Курбонов, Х. У., Олимов, С. М., & Жовлиев, Ф. Б. (2022). НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 905-910.
- 36.34.СМ Олимов, Ш Салямова, НУ Абдухаликова - Известия ГГТУ. Медицина, фармация, 2020, 232-235 АССОРТИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЕПАТОПРОТЕХОРНЫХ ЛЕКАРСТВ.
- 37.О. S. Mustafievich, X To'lqin, NT Xolliyeva - ... НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 2023 40-43 TIRNOQ GULI-FLORES CALENDULAE. Таркибида эфир мойлари булган доривор усимликлар ва махсулотлар 96-105. ЭС Баймурадов, СМ Олимов - Science and Education, 2022
- 38.Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
- 39.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 40.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.

41. Olimov, S. M., & Baxromova, B. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.
42. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). KAMQONLIK SABABLARI VA UNI TABIIY YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
43. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
44. Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
45. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
46. Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
47. Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
48. Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). SHIFOBAXSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
49. Bakhromova, B., Holbo'tayeva, K., & Mo'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
50. Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.
51. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
52. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
53. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTATTA BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.
54. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).

55. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
56. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усмонова, М., & Имамова, Ю.*
57. Боймурадов, Э. С., & Койлиева, М. У. (2022). Фитотерапия при лечении сахарного диабета. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2).
58. Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). ANJIR O'SIMLIGI MEVASINING YO'TALGA QARSHI SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.
59. MaxbubaUzoqovna, Q., & Quyliyeva, M. U. (2024). JISMONIY FAOLLIK VA UNING INSON SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI ANAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 7-14.
60. Абдуллаев, Ш., & Куйлиева, М. У. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНЕ. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(4), 181-183.
61. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJIYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.

SURTMА DORILAR VA ULARNI TAYORLASH . SIFATINI BAHOLASH, YORLIQLASH, ULARDAN FOYDALANISH

*Quyliyeva Maxbuba Uzoqovna –Samarqand davlat tibbiyot universiteti
Farmakognoziya va farmasevtik texnologiya kafedra asisstanti
O'sarova Ezoza Akram qizi Toshkent kimyo texnologiya universiteti Shaxrisabz
filiali 4 kurs talabasi*

Annotatsiya: surtma dorilar, surtmalarning qo'llanilishi, surtmalarni tayyorlash qoidalari, texnologiyasi, ishlatiladigan asbob uskunalar.

Kalit so'zlar: surtmalar, patologik o'zgarish, insiktitsid, pigment dorilar, dispers sistema, chinni xovoncha, shpatel.

Umumiy ma'lumot: Surtmalar — qadimiy dori turlaridan biri bo'lib zamonaviy meditsinada ham ularning ahamiyati katta. Surtmalar qo'llanishi bo'yicha: 1. Zararlangan teri va shillik qavatlarni yomon gazlar, organik erituvchilar va chang bilan ifloslanishdan saqlash uchun. 2. Sovuq olganda va kuyganda yaraga dori moddalarni kuyish uchun. 3. Teri kasalliklarini davolashda dori moddalarni teriga surtish uchun yoki organlarda ketayotgan patologik o'zgarishlarni davolash uchun dori moddalar teriga surtiladi va u erdan kongga surilib butun tanaga ta'sir qiladi. 4. To'g'ri ichak kasalliklarini davolashda. 5. Kuz va burun shilliq qavati zararlanganda dori moddalarni kuyish uchun. 6. Sochni yuqotish va davolash uchun 7. Jun bilan qoplangan terilarga insektitsid vositalar kuyish uchun. 8. Kosmetikada (terini yumshatish, pigment doglarni yuqotish va boshqalar). Surtmalar dori modda va asosdan tashqil topadi.

Surtmalar, malhamlar, sham dorilar, xab dorilar tibbiyot qalamchalari yumshoq dori turlari deb aytiladi. Ular turli xil dispers sistemaga taallukli bo'lib, yumshoq konsistensiyaga (holatga) va umumiy uxshashlik belgilariga ega. Masalan: surtmalar, shamlar mayin yopishkok muxitga ega. Xab dorilar muloyim hamirlardan tayyorlanadi va faqat saqlanishi davridagina kurib qattiq konsistensiyaga aylanadi. Bu shu bilan tushuntiriladiki, ko'pgina surtmalar, shamlar sanoat korxonalarida tayyorlanadi. Plastirlar, gorchichniklar, meditsina kalamchalari, kapsulalar, kapsulaga uralgan dorilar faqat korxonalarda ishlab chiqariladigan dori turlaridir. Surtmalar — sirtga qo'llaniladigan dori turlari bo'lib, ular yuqori yopishqoqlik xususiyatiga ega bo'lgan suyuqliklardir. Teri yoki shillik qavatlar ustida tekis, okmaydigan yupka sirt hosil qilish xususiyatiga ega. Surtmalar xona haroratida o'zining yopishqoq holatini saqlaydi va harorat oshirilganda oquvchan suyuqlikka aylanadi.

Surtma tayyorlash qoidalari

Surtmalar texnologiyasida toza farmatsevtik substansiyalar qo'llash tavsiya etiladi. Tabletkalar ekinin eritmasini qo'llash tavsiya etilmaydi, chunki ular tarkibidagi yordamchi va bog'lovchi moddalar sifatli surtmalar tayyorlash uchun xalakit beradi. Surtmalar texnologiyasida qo'llaniladigan asbob uskunalari shisha va chinni plastinkalar, ularga asoslar o'tkaziladi va shpatel bilan aralashtiriladi. Xavonchalar, xavoncha dastalari ishlatiladi. Agar ko'p miqdorda surtmalar tayyorlansa mexanik aralashtirgichlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Xulosa: Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki surtma dorilar tibbiyot amaliyotida juda muhim ahamiyatga ega suyuq dori turi hisoblanar ekan. Sababi juda ko'pchilik teri kasalliklarini davolashda ular asosiy davolovchi periparatlarni singdiruvchisi bo'lib hisoblanadi. Ularning kamchiligi sifatida esa ular faqat sirtga qo'llash uchun ahamiyatli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
3. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
4. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
6. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlya-povysheniyarabotosposobnosti-organizma>.
7. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
8. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
9. Usmanova, M., & Toshpolatov, C. Endocrine gland system, humoral management of the organism. *Researchjet journal of analysis and inventions In Voiume, 1*.

10. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
11. Usmanova, M., & Yuldoshev, C. Importanse of lipids in the cell, simple and kompleks lipids, classification. *Researchjet journal of analisis and inventions*.
12. Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.
13. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
14. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.
15. Xasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. T. F. J. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqi-otining-foydali-jihatleri>.
16. Yakubova, Sarvinoz Raxmonqulovna, & Xasanova, Gulbaxor Raxmatullayevna (2022). КАМҚОНЛИК НАҚИДА ТУШУНЧА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, (Special Issue 4-2), 897-900.
17. 15. Mirzoyeva, F. A., Imamova, Y. A., & Melikulov, O. J. (2022). Medicinal plants and their properties. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 1140-1144.
18. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education*, 3(11), 213-220
19. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYa DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar* , 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.
20. Mirzoyeva, FA, Imamova, YA, & Melikulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.
21. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
22. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
23. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
24. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгучи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.

- 25.23.- Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.
- 26.24.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕИСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
- 27.25.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
- 28.Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.
- 29.27.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
- 30.Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
- 31.Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(8), 150-153.
- 32.Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatkiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
- 33.Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
- 34.Курбонов, Х.У., Олимов, С.М., Жовлиев, Ф.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-fitolecheniya-onkologii>.
- 35.33.Курбонов, Х. У., Олимов, С. М., & Жовлиев, Ф. Б. (2022). НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 905-910.
- 36.34.СМ Олимов, Ш Салямова, НУ Абдухаликова - Известия ГГТУ. Медицина, фармация, 2020, 232-235 АССОРТИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЕПАТОПРОТЕХОРНЫХ ЛЕКАРСТВ.
- 37.О. S. Mustafievich, X To'lqin, NT Xolliyeva - ... НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 2023 40-43 TIRNOQ GULI-FLORES CALENDULAE. Таркибида эфир мойлари булган доривор усимликлар ва махсулотлар 96-105. ЭС Баймурадов, СМ Олимов - *Science and Education*, 2022
- 38.Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
- 39.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.

40. Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
41. Olimov, S. M., & Vaxromova, B. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.
42. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). KAMQONLIK SABABLARI VA UNI TABIIY YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
43. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
44. Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
45. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
46. Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
47. Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
48. Vaxromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). SHIFOBAKSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
49. Vaxromova, B., Xolbo'tayeva, K., & Mo'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
50. Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.
51. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
52. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
53. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTATTA BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.

54. Усманова, М., Эрнazarова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
55. Sh, A., Kuyliyeva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
56. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
57. Боймурадов, Э. С., & Койлиева, М. У. (2022). Фитотерапия при лечении сахарного диабета. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2).
58. Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). ANJIR O'SIMLIGI MEVASINING YO'TALGA QARSHI SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.
59. MaxbubaUzoqovna, Q., & Quyliyeva, M. U. (2024). JISMONIY FAOLLIK VA UNING INSON SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI ANAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 7-14.
60. Абдуллаев, Ш., & Куйлиева, М. У. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНЕ. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(4), 181-183.
61. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJIYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.

БАКТЕРИТСИД ХУСУСИЯТИГА EGA O'SIMLIK LARDAN FOYDALANISH

Ilmiy rahbar: Olimov Sardor Mustaf o'g'li

"Farmakognosiya va farmatsevtik texnologiya" kafedrasi stajor assistenti

Talaba: Mo'minbayev Diyorbek Jasurbek o'gli

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Anatatsiya. O'simliklar insoniyat tarixi davomida ko'plab shifobaxsh xususiyatlarga ega bo'lgan tibbiyotning muhim manbai bo'lib kelgan. Bu xossalar orasida ayrim o'simliklarning bakteritsid ta'siri keng o'rganilgan. Antibiotiklarga qarshilik kuchayishi va muqobil davolash usullariga bo'lgan ehtiyoj tufayli bakteritsid xususiyatlariga ega o'simliklardan foydalanishni o'rganish juda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar. Antibiotik, bakterial infektsiya, alternativalar, terapevtik qo'llanilish, bakteritsid xususiyatlar, bioaktiv birikmalar, sarimsoq (*Allium sativum*), choy daraxti (*Melaleuca alternifolia*), terpenoidlar, o'simlik ekstraktlari.

Dolzarlighi. Biz bugungi kunda bakteratsid xususiyati bo'lgan o'simliklar o'rganish va mavjud bakteratsid ta'siri isbotlangan o'simlikarni tibbiyot sohasiga tadbiiq qilish va ular asnosida yangi dori preparatlarini ishlab chiqishdan iborat.

Maqsadi. Bizning bu maqolamizdagi maqsad shuki, yengil bakterial kassaliklarda ularni turini aniqlamasdan turib keng ta'sir doirasiga ega bo'lgan antibiotiklardan emas, ona diyorimizda mavjud bo'lgan tabiatimiz ko'rki hisoblangan o'simliklardan foidalanish usullarini tadbiiq qilishdan iborat.

Qo'llanilgan usullar va natijalar:

Antibiotiklarga qarshilik va muqobillarga bo'lgan ehtiyoj

Antibiotiklar bakterial infektsiyalarni samarali davolash orqali zamonaviy tibbiyotda inqilob qildi. Biroq, ulardan haddan tashqari foydalanish va noto'g'ri foydalanish antibiotiklarga chidamli bakteriyalarning paydo bo'lishiga olib keldi, bu esa global sog'liq uchun jiddiy xavf tug'diradi. Ushbu xavotirli vaziyat tadqiqotchilar, olimlar va sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislarini bakteriyalarga qarshi kurasha oladigan alternativalarini izlashga undadi. O'simliklar bakteriyalar o'sishini ingibirlashga qodir bo'lgan keng turdagi birikmalarni taklif qiladi.

An'anaviy tibbiyot bilimlari

Qadimgi sivilizatsiyalar tibbiyotning asosiy manbasi sifatida o'simliklarga tayangan, ular o'simlik xususiyatlari va ularning terapevtik qo'llanilishi haqidagi bilimlari bilan harakat qilgan. Mahalliy madaniyatlarning avlodlari orqali o'tadigan an'anaviy tibbiyot bilimlari bakteritsid xususiyatlariga ega bo'lgan ko'plab o'simliklarni

aniqladi. Ushbu qadimiy amaliyotlar o'simliklarning antibakterial salohiyatini ilmiy izlanishlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Bakteritsid xususiyatlariga ega o'simlik birikmalari

O'simliklarda kuchli mikroblarga qarshi ta'sir ko'rsatadigan turli xil bioaktiv birikmalar mavjud. Bunday misollardan biri sarimsoq (*Allium sativum*) va choy daraxti (*Melaleuca alternifolia*) kabi o'simliklardan olingan terpenoidlardir. Ushbu birikmalar bakterial hujayra devorlarini buzish qobiliyatini ko'rsatdi, bu ularni bir nechta shtammlarga qarshi samarali qiladi. Bundan tashqari, berberinga boy o'tlar kabi o'simliklarda topilgan alkaloidlar ham bakteritsid xususiyatlari bilan tanilgan.

Tadqiqotning qayta tiklanishi

Antibiotiklarga chidamlilik bilan bog'liq xavotirlar kuchayib borayotganligi sababli, ilmiy hamjamiyat o'simlikka asoslangan yechimlarga katta e'tibor qaratdi. Turli o'simliklar va ularning tarkibiy qismlarining samarali bakteritsid vositalari sifatidagi imkoniyatlarini o'rganish bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilmoqda. Tadqiqotning bu qayta tiklanishi an'anaviy bilimlar va zamonaviy ilmiy metodologiyalar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga, natijada dalillarga asoslangan muqobil davolash usullarini taqdim etishga qaratilgan.

Qiyinchiliklar va kelajak yo'nalishlari

Bakteritsid xususiyatlariga ega o'simliklar yangi davolash usullari uchun istiqbolli yo'llarni taklif qilsa-da, ularning salohiyatidan to'liq foydalanishda qiyinchiliklar mavjud. O'simlik ekstraktlarini standartlashtirish, faol birikmalarni aniqlash va ularning ta'sir qilish usullarini tushunish kabi masalalar bu bilimlarni klinik amaliyotga o'tkazishda to'siqlar keltirib chiqaradi. Bundan tashqari, ularning toksikligi, yon ta'siri va mavjud dorilar bilan o'zaro ta'siri kabi fikrlarni ham ko'rib chiqish kerak.

Xulosa. Bakteritsid xususiyatiga ega o'simliklardan foydalanish antibiotiklarga qarshilik bilan kurashish va bakterial infeksiyalarni muqobil davolash usullarini ta'minlashda katta imkoniyatlarga ega. An'anaviy tibbiyot bilimlaridan tortib hozirgi ilmiy tadqiqotlarga o'simliklar doimiy ravishda bakteriyalar o'sishini inhibe qilishda o'z samaradorligini ko'rsatdi. Qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, an'anaviy tabiblar va zamonaviy olimlar o'rtasidagi doimiy izlanish va hamkorlik dalillarga asoslangan o'simliklardan olingan terapevtiklarga yo'l ochishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (*phascolus*) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.

3. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
4. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
6. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlya-povysheniyarabotosposobnosti-organizma>.
7. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
8. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
9. Usmanova, M., & Toshpolatov, C. Endocrine gland system, humoral management of the organism. *Researchjet journal of analisis and inventions In Voiume, 1*.
10. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум, (11), 90*.
11. Usmanova, M., & Yuldoshev, C. Importanse of lipids in the cell, simple and kompleks lipids, classification. *Researchjet journal of analisis and inventions*.
12. Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'Ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.
13. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум, (11), 90(6)*.
14. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.

15. Xasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. T. F. J. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqi-otining-foydali-jihatlari>.
16. Yakubova, Sarvinoz Raxmonqulovna, & Xasanova, Gulbaxor Raxmatullayevna (2022). KAMQONLIK HAQIDA TUSHUNCHA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, (Special Issue 4-2), 897-900.
17. Mirzoyeva, F. A., Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Medicinal plants and their properties. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 1140-1144.
18. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education*, 3(11), 213-220
19. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYA DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar*, 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.
20. Mirzoyeva, FA, Imamova, YA, & Meliqulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.
21. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
22. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
23. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
24. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгувчи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.
25. 23.- Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.
26. 24.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕИСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
27. 25.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
28. Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.

- 29.27.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
- 30.Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
- 31.Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(8), 150-153.
- 32.Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatkiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
- 33.Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
- 34.Курбонов, Х.У., Олимов, С.М., Жовлиев, Ф.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-fitolecheniya-onkologii>.
- 35.33.Курбонов, Х. У., Олимов, С. М., & Жовлиев, Ф. Б. (2022). НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 905-910.
- 36.34.СМ Олимов, Ш Салямова, НУ Абдухаликова - Известия ГГТУ. Медицина, фармация, 2020, 232-235 АССОРТИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЕПАТОПРОТЕХОРНЫХ ЛЕКАРСТВ.
- 37.О. S. Mustafievich, X To'lqin, NT Xolliyeva - ... НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 2023 40-43 TIRNOQ GULI-FLORES CALENDULAE. Таркибида эфир мойлари булган доривор усимликлар ва махсулотлар 96-105. ЭС Баймурадов, СМ Олимов - Science and Education, 2022
- 38.Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
- 39.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 40.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 41.Olimov, S. M., & Vaxromova, B. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.

42. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). KAMQONLIK SABABLARI VA UNI TABIIY YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
43. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
44. Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
45. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
46. Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
47. Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
48. Вахрамова, В., & Мо'minboyev, D. (2023). SHIFOBAXSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
49. Вахрамова, В., Xolbo'tayeva, K., & Mo'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
50. Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.
51. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
52. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
53. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTATATA BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.

54. Усманова, М., Эрнazarова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
55. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. V. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
56. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
57. Боймуратов, Э. С., & Койлиева, М. У. (2022). Фитотерапия при лечении сахарного диабета. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2).
58. Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). ANJIR O'SIMLIGI MEVASINING YO'TALGA QARSHI SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.
59. MaxbubaUzoqovna, Q., & Quyliyeva, M. U. (2024). JISMONIY FAOLLIK VA UNING INSON SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI ANAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 7-14.
60. Абдуллаев, Ш., & Куйлиева, М. У. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНЕ. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(4), 181-183.
61. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJTYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1(90)), 476-480.

KIYIK O'TI FOYDASI SHIFOBAXSHLIGI QO'LLANILISHI

Ilmiy rahbar: Olimov Sardor Mustaf o'g'li

“Farmakognoziya va farmatsevtik texnologiya” kafedrası stajor assistenti

Talaba: Shaxriyev Sultonmurod Baxodir o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Samarqand, O'zbekiston.

Annotatsiya: Kiyik o'ti — yurtimizda tog' yonbag'iri, toshli joylarda o'sadi. U tomoq og'rig'i, me'da faoliyatining buzilishi, ko'ngil aynishi, yurak sanchishining oldini olishda yordam beradi. Ichburug', kolit (yo'g'on ichak yallig'lanishini) xastaliklarida foyda qiladi. Kiyik o'ti asosan Ugom, Chotqol, Pskom, Qurama va Qorjontog'da, Zarafshon, Turkiston, Nurota va Hisor tog' tizmalarida keng tarqalgan. Respublikamizning Toshkent, Namangan, Jizzax, Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining tog'li tumanlarida o'sadi. Jizzax viloyatining Zomin, Baxmal va Forish tumanlarida keng tarqalgan. Mazkur o'simlikning “Kiyik o'ti” deb atalishining asosiy sabablaridan biri, bu kiyiklarning, burama shoxli yovvoyi tog' echkilar “marxo'r”ning va yovvoyi tog' qo'ylari “alqor”ning sevimli ozuqasi ekanligidan bo'lsa kerak. Kiyik o'tining tarqalgan joylarda albatta kiyiklarni, burama shoxli yovvoyi tog' echkisi “marxo'r”ni va Seversov nomi bilan ataluvchi yovvoyi tog' qo'ylari “alqor”ni uchratish mumkin.

Kalit so'zlar Kiyik o'ti, Zizifora, labguldoshlar, ko'p yillik o'simlik, efir moylari, vitaminlar, makro va mikro elementlar, ichburug', kolit (yo'g'on ichak yallig'lanishini).

Mavzu dolzarbligi Uning shifobaxshlik xislatlari: Mahalliy aholi kiyik o'tini ziravor sifatida turli taomlarga qo'shishadi, chunki ularning tarkibida efir moylari, vitaminlar va odam organizmi uchun zarur bo'lgan turli makro va mikro elementlar mavjud. Xalq tabobatida kiyik o'tlaridan buyrak, yurak, jigar va oshqozon ichak hastaliklarini davolashda ishlatib kelinadi. Ilmiy tabobatda ularning damlamasi yurakning ish faoliyatini yaxshilashda, arterial qon bosimlarini pasaytirishda, hamda peshob haydovchi dori vositasi sifatida keng qo'llaniladi. O'simlikning yer ustki qismlari— poyasi, bargi va to'pgullari tarkibida 2.5 foizgacha efir moylari, C, E, A vitaminlari mavjud. Shuningdek, “Safro haydovchi Xojimarov yig'masi”ning asosiy tarkiblariga ham kiyik o'ti kiritilgan.

Izlanish maqsadi Kiyik o'ti tarkibida A, E vitaminlari, biologik faol moddalar, mentol, saponinlar kabi moddalar mavjud. Ana shu moddalar tufayli kiyik o'ti yurak faoliyatini yaxshilaydi, qon bosimini pasaytiradi, asab tizimiga ijobiy ta'sir etib, tinchlantiradi. Yaralarning tez bitishiga yordam beradi. O'simlik tarkibdagi

farmakologik hususyatga ega bo'lgan moddalarni o'rganib yangi yuqori samaradorlikka ega bo'lgan dori pereparati ishlab chiqish.

Material va izlanish metodlari Respublikamiz tabobat olamida shifobaxshligi jihatidan oldingi o'rinlarda turadigan o'simlik – bu kiyik o'tdir. Kiyik o'ti (Zizifora) tukumi labguldoshlar (Labiatae) oilasiga mansu ko'p yillik o'simlik bo'lib, respublikamizda bu turkumning 7 turi uchraydi. Tabobatda va oziq-ovqat sanoatida esa, asosan tabiatda keng tarqalgan uchta turi "kiyik o'ti" nomi bilan ishlatiladi. Mahalliy aholi kiyik o'tini "ko'k o'ti", "bo'yi non" kabi turli nomlar bilan ham atashadi. Kiyik o'ti balandligi 40cm gacha yeta digan o'simlik bo'lib, poyasi ko'p, asosi yog'ochlangan, biroz egilgan, ingichka, sernovdali, mayin tukchalar bilan qoplangan.

Bargi nashtarsimon, ponasimon, o'tkir uchli, tukli yoki momiq tukchalidir. Poya hamda novdachalari uchidagi gullari bandli, mayin tukchali bo'lib, to'pgul shaklida joylashgan. Gultojibargi 7-8 mm, och gunafsha rangli, xushbo'y, iyul va iyul oylarida gullaydi, urug'i iyul-sentyabr oylarida yetiladi. Kiyik o'ti tog'li rayonlarning asosan shimoliy va janubiy yon bag'rlaridagi shag'alli va toshli, soz va qo'ng'irsimon tuproqli joylarda, dengiz sathidan 2400m balandlikkacha bo'lgan joylarda tarqalgan. Ayniqsa u janubiy tog' yonbag'larida ko'p tarqalgan bo'lib, ba'zi joylarda keng maydonlarni egallaydi.

Natija Hozirgi vaqtda bu yig'ma tibbiyot amaliyotida jigar hastaliklarini davolashda, ayniqsa sariq kasalligi – gepatitni samarali davolashda ishlatilmoqda. Kiyik o't nafaqat tabobatda balki, oziq-ovqat sanoatida ham keng qo'llanilmoqda. Uning asosida, professor Q.Xojimatov tomonidan chanqoqbosti shifobaxsh alkogolsiz "Toshkent" ichimligi yaratilgan. Bundan tashqari kiyik o't turli "fitochoy"lar tarkibiga kiritilgan va muvaffaqiyatli rivishda ishlatilib kelinmoqda. Alohida ta'kidlash joizki, ayni paytda kiyik o'tidan sifati oshirilgan (boyitilgan) choylar tayyorlashda foydalanmoqda. Bunda asosan olimlarimiz xalqimizning ko'p yillik tajribalariga tayanib, turli "fitochoy"lar va "boyitilgan choylar" tayyorlashga va yaratishga muvofaqiyatli erishmoqdalar.

Xulosa Kiyiko'ti alohida g'amxo'rlikni talab qilmaydi. Unga munosib joy tayyorlash kifoya. Drenajlangan, qumli, yengil tuproq bo'lishi kerak, Katta toshlar va tog' yonbag'irlari bo'lgan joylar yaxshi. Qurg'oqchilikka chidamli bo'lgani uchun tabiiy yog'ingarchilik bilan to'yinishi mumkin. Kamdan-kam hollarda qo'shimcha sug'orishni talab qiladi. O'simlik o'g'itlarga muhtoj emas va har qanday tuproqda yaxshi o'sadi.

Biroq, ozuqa moddasi kam bo'lgan yerlarda o'stirganda tabiiy o'sgan tuproq struktura tarkibiga o'xshash bo'lgan murakkab mineral va organik o'g'itlash yordamida o'simliklar o'sishini va hosildorligini yaxshilash mumkin. Qishda kichik o'simliklar sovuqdan qo'rqmaydi, ammo qorning erishi paytida ortiqcha namlik halokatli bo'lishi mumkin. Bu paytda o'simlik ustini suv o'tkazmaydigan material bilan qoplash kerak. Barcha o'simliklar kabi parvarish talab qiladi Asosiy istagimiz turli xil kimyoviy ishlov berilgan iste'mol mahsulotlaridan ko'ra tabiiy vitaminlarga boy kiyiko ti o'simligining o'ziga xos noyob xususiyatlarini sizlarga andak bo'lsada tanishtirish va shu tariqa dorivor o'simliklarni ko'paytirish, asrab avaylashga da'vat etishdir

Adabiyotlar

1. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
3. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
4. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
6. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlya-povysheniyarabotosposobnosti-organizma>.
7. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
8. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
9. Usmanova, M., & Toshpolatov, C. Endocrine gland system, humoral management of the organism. *Researchjet journal of analysis and inventions In Voiume, 1.*
10. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.

11. Usmanova, M., & Yuldoshev, C. Importanse of lipids in the cell, simple and kompleks lipids, classification. *Researchjet journal of analisis and inventions*.
12. Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(8), 587-596.
13. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
14. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 333-336.
15. Xasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. T. F. J. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqi-otining-foydali-jihatleri>.
16. Yakubova, Sarvinoz Raxmonqulovna, & Xasanova, Gulbaxor Raxmatullayevna (2022). KAMQONLIK HAQIDA TUSHUNCHA. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, (Special Issue 4-2), 897-900.
17. Mirzoyeva, F. A., Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Medicinal plants and their properties. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(4), 1140-1144.
18. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education*, 3(11), 213-220
19. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYa DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar* , 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.
20. Mirzoyeva, FA, Imamova, YA, & Meliqulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.
21. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
22. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
23. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
24. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгучи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.
25. 23.- Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.

- 26.24.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕИСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
- 27.25.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
- 28.Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.
- 29.27.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
- 30.Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
- 31.Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(8), 150-153.
- 32.Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatskiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
- 33.Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
- 34.Курбонов, Х.У., Олимов, С.М., Жовлиев, Ф.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-fitolecheniya-onkologii>.
- 35.33.Курбонов, Х. У., Олимов, С. М., & Жовлиев, Ф. Б. (2022). НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 905-910.
- 36.34.СМ Олимов, Ш Салямова, НУ Абдухаликова - Известия ГГТУ. Медицина, фармация, 2020, 232-235 АССОРТИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЕПАТОПРОТЕХОРНЫХ ЛЕКАРСТВ.
- 37.О. S. Mustafievich, X To'lqin, NT Xolliyeva - ... НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 2023 40-43 TIRNOQ GULI-FLORES CALENDULAE. Таркибида эфир мойлари булган доривор усимликлар ва махсулотлар 96-105. ЭС Баймурадов, СМ Олимов - Science and Education, 2022
- 38.Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
- 39.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 40.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.

41. Olimov, S. M., & Baxromova, B. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.
42. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). KAMQONLIK SABABLARI VA UNI TABIIY YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
43. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
44. Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
45. Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
46. Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
47. Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
48. Baxromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). SHIFOBAKSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
49. Baxromova, B., Xolbo'tayeva, K., & Mo'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
50. Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.
51. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
52. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
53. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTAT BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.
54. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).

55. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
56. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усмонова, М., & Имамова, Ю.*
57. Боймурадов, Э. С., & Койлиева, М. У. (2022). Фитотерапия при лечении сахарного диабета. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2).
58. Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). ANJIR O'SIMLIGI MEVASINING YO'TALGA QARSHI SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.
59. MaxbubaUzoqovna, Q., & Quyliyeva, M. U. (2024). JISMONIY FAOLLIK VA UNING INSON SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI ANAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 7-14.
60. Абдуллаев, Ш., & Куйлиева, М. У. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНЕ. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(4), 181-183.
61. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJIYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.

JENSHENNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI

Ilmiy rahbar: Olimov Sardor Mustafo o'g'li

“Farmakognoziya va farmatsevtik texnologiya” kafedrası stajor assistenti

Talaba: Bektosheva Mubinaxon Baxtiyor qizi

Annotatsiya. Jenshen-Panax ginseng. (xitoycha (“Hayot ildizi”) — ko‘p yillik bo‘yi 30-70 sm ga etadigan o‘t o‘simlik, araliyadoshlar oilasiga kiradi. Osiyo va Shimoliy Amerikada o‘sadi. Jenshenni 12 turni o‘z ichiga oladi. jenshen ildizi sershox, o‘q ildiz bo‘lib, tashqi ko‘rinishi odam tanasiga o‘xshaydi.

Koreya va Xitoyda jensen ildizi ovqat pishirishda ham ishlatiladi. An'anaviy xitoy tibbiyoti jenseng preparatlari umrni va yoshlikni uzaytirishiga davo qilishda da'vo qiladi

Kalit so‘zlar: jenshen, tibbiyot, davolash, gipertoniya, profilaktika.

Mavzuning dolzarbligi. Jenshen tarqalishi: uning asosiy qismi Osiyoning sharqida (Uzoq Sharq, Xitoy, Tibet, Oltoy) joylashgan va Shimoliy Amerikaning sharqida bir turi (besh bargli jenshen) o'sadi. Vetnam jensheni Vetnamning markaziy tog'larini o'sadi. Poyasi bitta, ingichka, tik o'suvchi. Bargi 2-5 ta bo'lib, yuqori qismiga to'p holda joylashgan. Bargi bandli, panjasimon murakkab bo'lib, 5 ta bargchadan iborat. Bargchalari ellipssimon, o'tkir uchli, mayda tishsimon qirrali, tuksiz, pastki 2 tasi kalta bandli va kichkina, yuqoriga 3 tasi bandli va katta. Jenshen ildizi ildizpoyali, shoxlangan, ildiz uzunligi 25 sm gacha, qalinligi 0,7-2,5 sm, 2-5 ta yirik shoxli. Ildizning "tanasi" qalinlashgan, deyarli silindrsimon, tepada aniq belgilangan halqa qalinlashuvlari bilan. Yuqori qismida toraygan ko'ndalang ajin ildizpoyasi - "bo'yin" mavjud. Ildizpoyasi qisqa, tushgan poyalarining bir nechta chandiqlari bilan, tepasida u cho'zilgan poya qoldig'i va kurtak (ba'zan 2 yoki 3 kurtak) bo'lgan “bosh”ni hosil qiladi. Bir yoki bir nechta tasodifiy ildizlar ba'zan "bo'yin" dan chiqib ketadi. "Bo'yin" va "bosh" yo'q bo'lishi mumkin.

Yuzaki va kesilgan ildizlarning rangi sarg'ish-oq, yangi singanida - oq.

Tadqiqot natijalari. Yulduzlarga o'xshash mayda och yashil gullar soyabonda barg aylanasing o'rtasidan boshlanadigan gul o'qi ustida yig'iladi. Jenshen mevasi 2 yassi urug'li yorqin qizil urug'.

Jenshen ildizi quyidagilarni o'z ichiga oladi: saponinlar: ginsenozydilar (panaksozydilar) - triterpen glikozidlar; bu glikozidlarning geninlari dammaran qatorining tetratsiklik triterpenlariga, protopanaksatriol va protopanaksadiolga tegishlidir; ksatriollar - glikozidlar guruhi, ularda oleanolik kislota aglikon vazifasini bajaradi; biologik faol poliasetilenlar: falkarinol, falkarintriol, panaxinol (qizil jenshen kukuni tarkibi 250 mkg/g), panaksidol (tarkibi 297 mkg/g), panaxitriol (tarkib 320 mkg/g), heptadeka-1-en-4,6- -3,9-diol; peptidlar - past molekulyar og'irlikdagi N-

glutamil oligopeptidlar, bir nechta aminokislotalar qoldiqlaridan iborat; polisaxaridlar (suvda eriydigan polisaxaridlar miqdori 38,7% ga etadi, ishqorda eruvchan - taxminan 7,8-10%) va efir moylari (efir moylarining 80% gacha sesquiterpenlar, ulardan eng katta ulushi (5-6% gacha)) bu farnezol)); vitaminlar (C, B guruhi: pantoten, nikotin, foliy kislotalari), shilimshiq, qatronlar, pektin, aminokislotalar, efir moyi; makroelementlar: kaliy, kaltsiy, fosfor, magniy; mikroelementlar: temir, mis, kobalt, marganets, molibden, sink, xrom, titan; Jenshen ildizlarida beshta mikroelementning (mis, temir, molibden, marganets va sink) tarqalishini o'rganish vegetatsiya davrining oxiriga kelib ularning tarkibining aniq o'sishini ko'rsatdi.

Xitoyning Yunnan provinsiyasida o'sadigan *Panax zingiberensis* (Xitoy) Xalqaro Qizil kitobga kiritilgan, boshqa turlar ham mintaqaviy darajada himoyalangan, chunki nazoratsiz foydalanish populyatsiyalarning yo'q bo'lib ketishiga tahdid soladi. Biroq, jenshen keng tarqalgan. Madaniy jenshen, koreyscha jenshen nomidan kelib chiqqan bo'lib, "insam" deb ataladi. Koreya jensheni ommaviy ishlab chiqargan birinchi davlatdir. Jenshen Rossiyada (Primorsk o'lkasi), Shimoliy va Janubiy Koreyada, Xitoyda, Yaponiyada, AQShda, Kanadada, Vetnamda etishtiriladi. Xitoyda jenshenning 15 turi mavjud. Madaniy jenshenning asosiy ishlab chiqaruvchisi Janubiy Koreya, keyin Avstraliya va AQSh. Jenshen adaptogen, qusishga qarshi, umumiy tonik ta'sirga ega, ishtahani rag'batlantiradi.

Jenshen tuproqni juda zaiflashtiradi, shuning uchun uni o'n yildan kechiktirmasdan qayta ekish mumkin. Bu juda soyani yaxshi ko'radigan o'simlik bo'lganligi sababli, barcha plantatsiyalar quyosh nurlarining 20-30 foizidan ko'p bo'lmagan soyabonlar bilan qoplangan. O'simlik to'rt yoki olti yoshgacha o'stiriladi, chunki saponinlarning miqdori 6 yoshda maksimal darajaga etadi. Keyin jenshen bir nechta mezonlarga ko'ra saralanadi, jumladan, ildizning og'irligi va hajmi, teshiklarning mavjudligi yoki yo'qligi, yorug'likning ko'rinishi va hatto inson qiyofasi bilan o'xshashligi. An'anaga ko'ra, ginseng sifatining to'rtta darajasi ajralib turadi: "samoviy" (inglizcha osmon), "er" (inglizcha yer), "yaxshi" (inglizcha yaxshi) va "kesilgan" (inglizcha kesish). Bir yoki boshqa guruhga tanlash ko'plab parametrlarga ko'ra sodir bo'ladi, masalan, "samoviy" ildizning vazni kamida 68 gramm bo'lishi kerak, teshiklari bo'lmasligi, odamga o'xshashligi, yorug'lik uchun shaffof bo'lishi va hokazo. Ildizning narxi. uning sinfiga qarab juda katta farq qiladi: "samoviy" ga qanchalik yaqin bo'lsa, shuncha qimmatroq.

Keyin ildizlar yuviladi, bug'lanadi va quritiladi. Bu so'rilish uchun ildizning foydali moddalarini yaxshiroq tayyorlashga imkon beradi. Odatda ildizning massasi ikki-to'rt marta kamayadi. Ushbu usul bo'yicha tayyorlangan ildiz qizil ginseng deb ataladi.

Farmakologik faolligi saponin glikozidlari-ginsenozydlar (panaksozydlar A va B, panakilon, panaxin), efir va yog'li moylar, sterollar, peptidlar, vitaminlar va minerallar

tarkibiga bog'liq. Markaziy asab tizimini rag'batlantiradi, qon bosimini, aqliy va jismoniy ish faoliyatini oshiradi. Qondagi xolesterin va glyukoza miqdorini kamaytiradi, buyrak usti bezlarining faoliyatini faollashtiradi. Ko'rsatkichlar Jenshen kattalar uchun aqliy va jismoniy stress, arterial gipotenziya, nevroz, nevrasteniya, gipotonik tipdagi neyrosirkulyator distoniyasi (NCD), turli xil etiologiyali asteniya, o'tmishdagi kasalliklardan keyin tiklanish uchun ogohlantiruvchi vosita sifatida ishlatiladi.

Jenshen preparatlari uning komponentlariga yuqori sezuvchanlikda, arterial gipertenziyada, sezuvchanlik ortganda, uyqusizlikda, qon ketishida, o'tkir infeksiyon kasalliklardan keyin qo'llash mumkin emas. Yosh bolalarga, homiladorlikda, laktatsiya davrida foydalanish cheklanadi. Bunday hollarda shifokor bilan maslahatlashish kerak.

Xulosa. Jenshen ildizlari asosan quyidagi shakllarda ishlab chiqariladi: O'simlik mahsuloti - uzunligi 10 sm gacha, kengligi 0,2-1,8 sm, qalinligi 0,2-0,8 sm gacha bo'lgan kesmadagi to'rtburchaklar yoki uchburchaklar shaklidagi plitalar, ingichka ipga o'xshash ildiz qismlari mavjud. Rangi sarg'ish-oq, hidi o'ziga xos, ta'mi shirin va o'tkir, keyin achchiq. Damlamasi, choy, alkogolsiz ichimlik. Kapsulalar, tabletkalar. Qizil jenshen- konservalangan, iste'mol qilishga tayyor ildizlar qog'ozga o'ralgan va yog'och qutiga joylashtirilgan. Rangi va tayyorlash usuli tufayli qizil deb ataladi. Qizil jenshen ekstrakti, yopishqoq quyuq suyuqlikdir.

Jenshen ildizlari- bug'da pishirilgan iste'mol qilishga tayyor jenshen ildizlari.

Maydalangan jenshen ildizlaridan tayyorlangan kukundir.

Adabiyotlar

1. Yuldashev, S., Halimbetov, Y., Usmanova, M., Naimova, Z. S., & Khamraeva, M. (2021). National Processes In Uzbekistan And The Formation Of The Internationalist Maturity Of The Younger Generation. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 3(06), 167-175.
2. Хасанова, Г. Р., & Усмонова, М. Б. (2022). Применение фасоли (phascolus) в медицине. *Science and Education*, 3(11), 117-125.
3. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
4. Sh, A., Kuylieva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 466-470.
5. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.

6. Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodioly-rozovaya-dlya-povysheniyarabotosposobnosti-organizma>.
7. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ– ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
8. Қўйлиева МУ, Э. М., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю.*
9. Usmanova, M., & Toshpolatov, C. Endocrine gland system, humoral management of the organism. *Researchjet journal of analysis and inventions In Voiume, 1.*
10. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум, (11), 90.*
11. Usmanova, M., & Yuldoshev, C. Importanse of lipids in the cell, simple and kompleks lipids, classification. *Researchjet journal of analysis and inventions.*
12. Imomova, Y., Usmonova, M. B., Yo'ldoshev, S., & Ahmadov, J. (2021). DORI VOSITALARINING ZAMONAVIY TAHLIL USULLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(8), 587-596.*
13. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум, (11), 90(6).*
14. Хасанова, Г. Р., Усманова, М. Б., & Нажмитдинов, Х. Б. (2022). ВИТАМИНГА БОЙ ЛОВИЯ (PHASCOLUS) ЎСИМЛИГИНИНГ УМУМИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(9), 333-336.*
15. Xasanova, G. R., Ernazarova, M. E., & SHIFOBASH, Q. O. T. F. J. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shifobash-qoqi-otining-foydali-jihatleri>.
16. Yakubova, Sarvinoz Raxmonqulovna, & Xasanova, Gulbaxor Raxmatullayevna (2022). КАМҚОНЛИК НАҚИДА ТУШУНЧА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, (Special Issue 4-2), 897-900.*
17. Mirzoyeva, F. A., Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Medicinal plants and their properties. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 1140-1144.*
18. Usmanova, M. B. (2022). Geksikon shamchasini tayorlashda uning asosni almashtirish. *Science and Education, 3(11), 213-220*
19. Imomova, Yu. A., & Usmonova, M. B. (2022). RODIOLY ROZOVAYa DLYA POVYSHENIYA RABOTOSPOSOBNOSTI ORGANIZMA. *Sharq uyg'onishi: Innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar , 2 (Maxsus nashr 4-2), 901-904.*
20. Mirzoyeva, FA, Imamova, YA, & Meliqulov, OJ (2022). Dorivor o'simliklar va ularning xususiyatlari.

21. Усманова, М. Б., & Имамова, Ю. А. (2022). ЛУК РЕПЧАТЫЙ – ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 914-917.
22. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Private technology of powders Preparation of powders with abrasives, dyes and hard powders, extracts and essential oils. *Экономика и социум*, (11), 90.
23. Имамова, Ю. А., & Усманова, М. Б. (2022). РОДИОЛЫ РОЗОВАЯ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗМА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 901-904.
24. Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамова, Ю. (2021). Порошоларинг хусусий тухнологияси тузгувчи, буёвчи ва кийин майдаланувчи моддалар, экстрактлар ва эфир мойлари билан порошоклар таййорлаш. *Экономика и социум*, 11, 90.
- 25.23.- Imamova, Y. A., & Meliqulov, O. J. (2022). Dori vositasiga shakl berish va dori vositadagi ta'sir etuvchi moddalarning ajralib chiqishi haqida tushuncha. *Science and Education*, 3(11), 126-134.
- 26.24.- Имамова, Ю. А. (2023). НЕПРОИЗВОЛЬНОЕ НОЧНОЕ МОЧЕИСПУСКАНИЕ (ЛЕЧЕНИЕ ТРАВАМИ). *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(5), 26-29.
- 27.25.- Imamova, Y. A., & Olimjonov, Q. O. (2023). BRONXIAL ASTMA. *Journal of new century innovations*, 25(1), 54-56.
28. Imamova, Y. A. (2023). BOLALARNI DORIVOR O'SIMLIKLAR BILAN DAVOLASH. *Journal of new century innovations*, 26(4), 98-101.
- 29.27.- Имамова, Ю. А., Усманова, М. Б., & РОДИОЛЫ, Р. ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rodiolyrozovaya-dlya-povysheniya-rabotosposobnosti-organizma>.
30. Imamova, Y. A. (2023). MIYAGA QON QUYILISHI SABABI, BELGILARI VA DAVOLASH USULLARI. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, 1(6), 17-24.
31. Imamova, Y. A. (2023). Brain Hemorrhage Causes, Symptoms and Treatment Methods. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(8), 150-153.
32. Imamova, YA, Hamidov, SF, & Shukurullayeva, VS (2023). KAPSULALARNING SAMARADORLIGI. *Tsentrarnoaziatkiy jurnal obrazovaniya i innovatsiy*, 2 (9 2-qism), 98-103.
33. Meliqulov, O. J., & Imamova, Y. A. (2022). DORI MODDALAR TARKIBIDAGI UMUMIY YOT ARALASHAMALARNI ANIQLASH. *Ta'lim fidoyilari*, 22(7), 256-259.
34. Курбонов, Х.У., Олимов, С.М., Жовлиев, Ф.Б. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ // ORIENSS. 2022. № Special Issue 4-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-fitolecheniya-onkologii>.
- 35.33. Курбонов, Х. У., Олимов, С. М., & Жовлиев, Ф. Б. (2022). НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИТОЛЕЧЕНИЯ ОНКОЛОГИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 905-910.

- 36.34.СМ Олимов, Ш Салямова, НУ Абдухаликова - Известия ГГТУ. Медицина, фармация, 2020, 232-235 АССОРТИМЕНТАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ГЕПАТОПРОТЕХОРНЫХ ЛЕКАРСТВ.
- 37.О. S. Mustafoevich, X To'lqin, NT Xolliyeva - ... НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 2023 40-43 TIRNOQ GULI-FLORES CALENDULAE. Таркибида эфир мойлари булган доривор усимликлар ва махсулотлар 96-105. ЭС Баймурадов, СМ Олимов - Science and Education, 2022
- 38.Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
- 39.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 40.Эрназарова, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
- 41.Olimov, S. M., & Vaxromova, B. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.
- 42.Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). KAMQONLIK SABABLARI VA UNI TAVIY YO'L BILAN DAVOLASH CHORALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 160-165.
- 43.Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 15(1), 169-172.
- 44.Shernazarovna, E. M., Zokirovna, B. B., & Shuxrat o'g'li, D. B. (2023). RAYHON O'SIMLIGIGA UMUMIY TAVSIF. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 15(1), 166-168.
- 45.Shernazarovna, E. M., & Zokirovna, B. B. (2023). QANDLI DIABET KASALLIGI VA UNING ASORATLARI. *Journal of new century innovations*, 26(4), 116-121.
- 46.Bakhromova, B., & Mo'minboyev, D. (2023). THE LIFE OF ABU ALI IBN SINA AND HIS CONTRIBUTION TO THE FIELD OF PHARMACY. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 1(9), 39-42.
- 47.Бахрамова, Б., & Муминбоев, Д. (2023, September). ОТНОШЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА К ПРИРОДЕ И ОТНОШЕНИЕ ПРИРОДЫ К ЧЕЛОВЕКУ. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 9, pp. 9-13).
- 48.Вахрамова, В., & Мо'minboyev, D. (2023). SHIFOBAXSH ZANJABILNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(9), 86-89.
- 49.Вахрамова, В., Холбо'tayeva, K., & Мо'minboyev, D. (2023). BIOLOGIK FAOL MODDALARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. *Инновационные исследования в науке*, 2(9), 5-8.
- 50.Zokirovna, B. B., & Khusan, K. (2023). VALERIAN ROOT IN THE TREATMENT OF SLEEP PROBLEMS AND RELATED DISORDERS-A

SYSTEMATIC REVIEW AND METAANALYSIS. *Journal of Modern Educational Achievements*, 10(1), 21-27.

51. ZOKIROVNA, B. B., RAHMANOVNA, A. Y., & OGLU, M. D. J. (2024). DRUG ALLERGIC REACTIONS: CURRENT VIEWS. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 56-70.
52. ZOKIROVNA, B. B., OGLU, K. K. U., OGLU, M. D. J., & OGLU, D. B. S. (2024). PHARMACOEPIDEMOLOGY AND BIOINFORMATICS: EVOLUTION AND INTEGRATION OF ANALYTICAL WAYS ON PRECISION THERAPEUTICS ON CARDIOVASCULAR RISK. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 78-90.
53. Zokirovna, B. B. (2024). PROSTATIT KASSALIGI VA PROSTATTA BEZI EKSTRAKTIDAN DORI TAYYORLASHNING ZAMONAVIY USULLARI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 71-77.
54. Усманова, М., Эрназарова, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).
55. Sh, A., Kuyliyeva, M. U., & Usmanova, M. B. (2022). Application of phytotherapy in the treatment of chronic prostatitis.
56. Қўйлиева МУ, Э. М., Усмонова, М., & Имамova, Ю. (2021). General information on the age of Chilonjtyda, its composition, application in folk medicine, its features and their different types, conditions for cultivation. *Шкурова, Д., Усманова, М., & Имамova, Ю.*
57. Боймурaдов, Э. С., & Койлиева, М. У. (2022). Фитотерапия при лечении сахарного диабета. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2).
58. Sh, E. M., & Qo'yliyeva, M. U. (2022). ANJIR O'SIMLIGI MEVASINING YO'TALGA QARSHI SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.
59. MaxbubaUzoqovna, Q., & Quyliyeva, M. U. (2024). JISMONIY FAOLLIK VA UNING INSON SALOMATLIGINI MUSTAHKAMLASHDAGI ANAMIYATI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 18(5), 7-14.
60. Абдуллаев, Ш., & Куйлиева, М. У. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЫ В МЕДИЦИНЕ. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 15(4), 181-183.
61. Qo'Yliyeva, M. U., Ernazarova, M., Usmonova, M., & Yu, I. (2021). CHILONJIYDA HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT, TARKIBI, XALQ TABOVATIDA QO'LLANILISHI, XUSUSIYATLARI VA ULARNING HAR XIL TURLARI, O'STIRISH UCHUN SHAROIT. *Экономика и социум*, (11-1 (90)), 476-480.

IDENTIFY CURRENT CYBER SECURITY THREATS ACCORDING TO THE OWASP TOP-10 CLASSIFICATION

Abduvositov Khumoyun Fakhridin oqli
Student of Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khorazmi of the Fergana branch

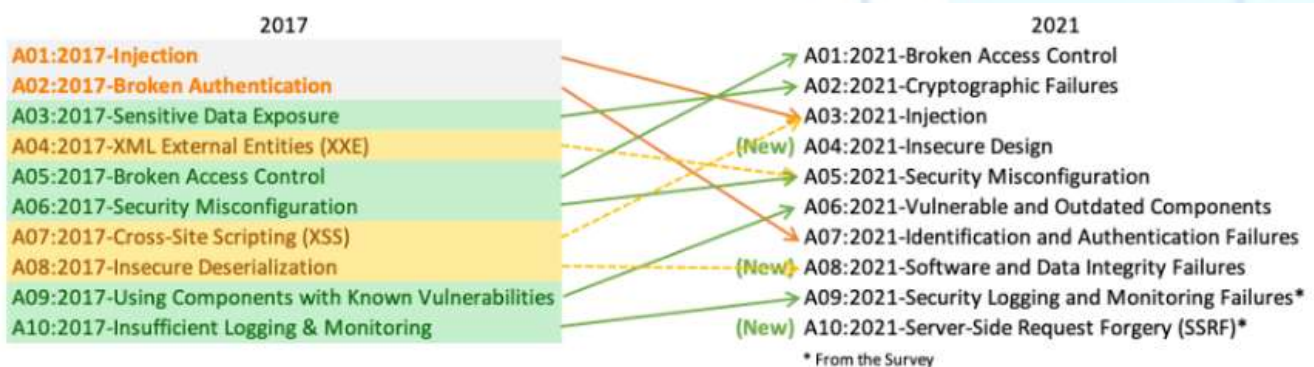
khumoyunabduvositov@gmail.com

Foziljonov Nodirjon Odiljon oqli
Student of Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers, National Research University

foziljonovnodirjon222@gmail.com

Abstract: There are three new categories, four categories with naming and scoping changes, and some consolidation in the Top 10 for 2021. We've changed names when necessary to focus on the root cause over the symptom.

Key words: Air gap, black hat hacking, botnet, catfishing, identity check, nsa, zero-trust security.

- **A01:2021-Broken Access Control** moves up from the fifth position to the category with the most serious web application security risk; the contributed data indicates that on average, 3.81% of applications tested had one or more Common Weakness Enumerations (CWEs) with more than 318k occurrences of CWEs in this risk category. The 34 CWEs mapped to Broken Access Control had more occurrences in applications than any other category.
- **A02:2021-Cryptographic Failures** shifts up one position to #2, previously known as **A3:2017-Sensitive Data Exposure**, which was broad symptom rather than a root cause. The renewed name focuses on failures related to cryptography as it has been implicitly before. This category often leads to sensitive data exposure or system compromise.
- **A03:2021-Injection** slides down to the third position. 94% of the applications were tested for some form of injection with a max incidence rate of 19%, an

average incidence rate of 3.37%, and the 33 CWEs mapped into this category have the second most occurrences in applications with 274k occurrences. Cross-site Scripting is now part of this category in this edition.

- **A04:2021-Insecure Design** is a new category for 2021, with a focus on risks related to design flaws. If we genuinely want to "move left" as an industry, we need more threat modeling, secure design patterns and principles, and reference architectures. An insecure design cannot be fixed by a perfect implementation as by definition, needed security controls were never created to defend against specific attacks.
- **A05:2021-Security Misconfiguration** moves up from #6 in the previous edition; 90% of applications were tested for some form of misconfiguration, with an average incidence rate of 4.5%, and over 208k occurrences of CWEs mapped to this risk category. With more shifts into highly configurable software, it's not surprising to see this category move up. The former category for **A4:2017-XML External Entities (XXE)** is now part of this risk category.
- **A06:2021-Vulnerable and Outdated Components** was previously titled Using Components with Known Vulnerabilities and is #2 in the Top 10 community survey, but also had enough data to make the Top 10 via data analysis. This category moves up from #9 in 2017 and is a known issue that we struggle to test and assess risk. It is the only category not to have any Common Vulnerability and Exposures (CVEs) mapped to the included CWEs, so a default exploit and impact weights of 5.0 are factored into their scores.
- **A07:2021-Identification and Authentication Failures** was previously Broken Authentication and is sliding down from the second position, and now includes CWEs that are more related to identification failures. This category is still an integral part of the Top 10, but the increased availability of standardized frameworks seems to be helping.
- **A08:2021-Software and Data Integrity Failures** is a new category for 2021, focusing on making assumptions related to software updates, critical data, and CI/CD pipelines without verifying integrity. One of the highest weighted impacts from Common Vulnerability and Exposures/Common Vulnerability Scoring System (CVE/CVSS) data mapped to the 10 CWEs in this category. **A8:2017-Insecure Deserialization** is now a part of this larger category.
- **A09:2021-Security Logging and Monitoring Failures** was previously **A10:2017-Insufficient Logging & Monitoring** and is added from the Top 10 community survey (#3), moving up from #10 previously. This category is expanded to include more types of failures, is challenging to test for, and isn't well represented in the CVE/CVSS data. However, failures in this category can directly impact visibility, incident alerting, and forensics.

- **A10:2021-Server-Side Request Forgery** is added from the Top 10 community survey (#1). The data shows a relatively low incidence rate with above average testing coverage, along with above-average ratings for Exploit and Impact potential. This category represents the scenario where the security community members are telling us this is important, even though it's not illustrated in the data at this time.

METHODOLOGY

This installment of the Top 10 is more data-driven than ever but not blindly data-driven. We selected eight of the ten categories from contributed data and two categories from the Top 10 community survey at a high level. We do this for a fundamental reason, looking at the contributed data is looking into the past. AppSec researchers take time to find new vulnerabilities and new ways to test for them. It takes time to integrate these tests into tools and processes. By the time we can reliably test a weakness at scale, years have likely passed. To balance that view, we use a community survey to ask application security and development experts on the front lines what they see as essential weaknesses that the data may not show yet.

A few categories have changed from the previous installment of the OWASP Top Ten. Here is a high-level summary of the category changes.

Previous data collection efforts were focused on a prescribed subset of approximately 30 CWEs with a field asking for additional findings. We learned that organizations would primarily focus on just those 30 CWEs and rarely add additional CWEs that they saw. In this iteration, we opened it up and just asked for data, with no restriction on CWEs. We asked for the number of applications tested for a given year (starting in 2017), and the number of applications with at least one instance of a CWE found in testing. This format allows us to track how prevalent each CWE is within the population of applications. We ignore frequency for our purposes; while it may be necessary for other situations, it only hides the actual prevalence in the application population. Whether an application has four instances of a CWE or 4,000 instances is not part of the calculation for the Top 10. We went from approximately 30 CWEs to almost 400 CWEs to analyze in the dataset. We plan to do additional data analysis as a supplement in the future. This significant increase in the number of CWEs necessitates changes to how the categories are structured.

We spent several months grouping and categorizing CWEs and could have continued for additional months. We had to stop at some point. There are both root cause and symptom types of CWEs, where root cause types are like "Cryptographic Failure" and "Misconfiguration" contrasted to symptom types like "Sensitive Data Exposure" and "Denial of Service." We decided to focus on the root cause whenever possible as it's more logical for providing identification and remediation guidance. Focusing on the root cause over the symptom isn't a new concept; the Top Ten has

been a mix of symptom and root cause. CWEs are also a mix of symptom and root cause; we are simply being more deliberate about it and calling it out. There is an average of 19.6 CWEs per category in this installment, with the lower bounds at 1 CWE for A10:2021-Server-Side Request Forgery (SSRF) to 40 CWEs in A04:2021-Insecure Design. This updated category structure offers additional training benefits as companies can focus on CWEs that make sense for a language/framework.

In 2017, we selected categories by incidence rate to determine likelihood, then ranked them by team discussion based on decades of experience for Exploitability, Detectability (also likelihood), and Technical Impact. For 2021, we want to use data for Exploitability and (Technical) Impact if possible.

We downloaded OWASP Dependency Check and extracted the CVSS Exploit, and Impact scores grouped by related CWEs. It took a fair bit of research and effort as all the CVEs have CVSSv2 scores, but there are flaws in CVSSv2 that CVSSv3 should address. After a certain point in time, all CVEs are assigned a CVSSv3 score as well. Additionally, the scoring ranges and formulas were updated between CVSSv2 and CVSSv3.

In CVSSv2, both Exploit and (Technical) Impact could be up to 10.0, but the formula would knock them down to 60% for Exploit and 40% for Impact. In CVSSv3, the theoretical max was limited to 6.0 for Exploit and 4.0 for Impact. With the weighting considered, the Impact scoring shifted higher, almost a point and a half on average in CVSSv3, and exploitability moved nearly half a point lower on average.

There are 125k records of a CVE mapped to a CWE in the National Vulnerability Database (NVD) data extracted from OWASP Dependency Check, and there are 241 unique CWEs mapped to a CVE. 62k CWE maps have a CVSSv3 score, which is approximately half of the population in the data set.

For the Top Ten 2021, we calculated average exploit and impact scores in the following manner. We grouped all the CVEs with CVSS scores by CWE and weighted both exploit and impact scored by the percentage of the population that had CVSSv3 + the remaining population of CVSSv2 scores to get an overall average. We mapped these averages to the CWEs in the dataset to use as Exploit and (Technical) Impact scoring for the other half of the risk equation.

The results in the data are primarily limited to what we can test for in an automated fashion. Talk to a seasoned AppSec professional, and they will tell you about stuff they find and trends they see that aren't yet in the data. It takes time for people to develop testing methodologies for certain vulnerability types and then more time for those tests to be automated and run against a large population of applications. Everything we find is looking back in the past and might be missing trends from the last year, which are not present in the data.

Therefore, we only pick eight of ten categories from the data because it's incomplete. The other two categories are from the Top 10 community survey. It allows the practitioners on the front lines to vote for what they see as the highest risks that might not be in the data (and may never be expressed in data).

There are three primary sources of data. We identify them as Human-assisted Tooling (HaT), Tool-assisted Human (TaH), and raw Tooling.

Tooling and HaT are high-frequency finding generators. Tools will look for specific vulnerabilities and tirelessly attempt to find every instance of that vulnerability and will generate high finding counts for some vulnerability types. Look at Cross-Site Scripting, which is typically one of two flavors: it's either a more minor, isolated mistake or a systemic issue. When it's a systemic issue, the finding counts can be in the thousands for a single application. This high frequency drowns out most other vulnerabilities found in reports or data.

TaH, on the other hand, will find a broader range of vulnerability types but at a much lower frequency due to time constraints. When humans test an application and see something like Cross-Site Scripting, they will typically find three or four instances and stop. They can determine a systemic finding and write it up with a recommendation to fix on an application-wide scale. There is no need (or time) to find every instance.

Suppose we take these two distinct data sets and try to merge them on frequency. In that case, the Tooling and HaT data will drown the more accurate (but broad) TaH data and is a good part of why something like Cross-Site Scripting has been so highly ranked in many lists when the impact is generally low to moderate. It's because of the sheer volume of findings. (Cross-Site Scripting is also reasonably easy to test for, so there are many more tests for it as well).

In 2017, we introduced using incidence rate instead to take a fresh look at the data and cleanly merge Tooling and HaT data with TaH data. The incidence rate asks what percentage of the application population had at least one instance of a vulnerability type. We don't care if it was one-off or systemic. That's irrelevant for our purposes; we just need to know how many applications had at least one instance, which helps provide a clearer view of the testing is findings across multiple testing types without drowning the data in high-frequency results. This corresponds to a risk related view as an attacker needs only one instance to attack an application successfully via the category.

The OWASP Top 10 data collection process at the Open Security Summit in 2017. OWASP Top 10 leaders and the community spent two days working out formalizing a transparent data collection process. The 2021 edition is the second time we have used this methodology. Call for data through social media channels available to us, both project and OWASP. On the OWASP Project page, we list the data elements and structure we are looking for and how to submit them. In the GitHub project, we

have example files that serve as templates. We work with organizations as needed to help figure out the structure and mapping to CWEs. Data from organizations that are testing vendors by trade, bug bounty vendors, and organizations that contribute internal testing data. Once we have the data, we load it together and run a fundamental analysis of what CWEs map to risk categories. There is overlap between some CWEs, and others are very closely related (ex. Cryptographic vulnerabilities). Any decisions related to the raw data submitted are documented and published to be open and transparent with how we normalized the data.

Eight categories with the highest incidence rates for inclusion in the Top 10. We also look at the Top 10 community survey results to see which ones may already be present in the data. The top two votes that aren't already present in the data will be selected for the other two places in the Top 10. Once all ten were selected, we applied generalized factors for exploitability and impact; to help rank the Top 10 2021 in a risk based order.

DATA FACTORS

There are data factors that are listed for each of the Top 10 Categories, here is what they mean:

- **CWEs Mapped:** The number of CWEs mapped to a category by the Top 10 team.
- **Incidence Rate:** Incidence rate is the percentage of applications vulnerable to that CWE from the population tested by that org for that year.
- **(Testing) Coverage:** The percentage of applications tested by all organizations for a given CWE.
- **Weighted Exploit:** The Exploit sub-score from CVSSv2 and CVSSv3 scores assigned to CVEs mapped to CWEs, normalized, and placed on a 10pt scale.
- **Weighted Impact:** The Impact sub-score from CVSSv2 and CVSSv3 scores assigned to CVEs mapped to CWEs, normalized, and placed on a 10pt scale.
- **Total Occurrences:** Total number of applications found to have the CWEs mapped to a category.
- **Total CVEs:** Total number of CVEs in the NVD DB that were mapped to the CWEs mapped to a category.

REFERENCES

1. Ibodullayevich, I. O. (2024). DIGITAL DATA SECURITY IN BLOCKCHAIN NETWORKS. *Miasto Przyszłości*, 47, 274-278.
2. Saminjonova, Z. I. Q., & Abduvositov, X. F. O. G. L. (2022). YOLG 'IZLIK HODISASINING NAZARIY TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 368-375.
3. ogli Abduvasitov, K. F. INFORMATION THREATS IN THE MODERN WORLD.

4. Toxirova, S. (2023). MA'LUMOTLAR TUZILMASI VA ALGORITMLAR TUSHUNCHASI. Engineering problems and innovations.
5. TURANBAYEVNA, K. N., & XUSENOVNA, T. S. (2020). Development of Communicative Didactic Competence of High School Students. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 7(12), 45-47.
6. Toxirova, S. (2023, November). Python dasturida lug'atlar bilan ishlash. In Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions".

SPORTCHILARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH.

Yulduz Aliyeva Kamiljanovna

*Urganch olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazi
amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz sportdagi psixologik tayyorgarlikning nozik tomonlarini ko'rib chiqamiz, uning sportchilarning samaradorligini oshirish, stress va tashvishlarni boshqarish va g'alaba qozonish tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o'ynashini ko'rib chiqamiz. Aqliy tasavvur va maqsadni belgilashdan hissiy tartibga solish va kognitiv qayta qurishgacha, biz sportchilarning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishga va maydonda, trekda, kortda yoki boshqa har qanday sport maydonchasida muvaffaqiyatga erishishga yordam beradigan psixologik tayyorgarlikning turli jihatlarini ko'rib chiqamiz. Sportdagi psixologik tayyorgarlikning ahamiyatiga oydinlik kiritib, biz uning sport mahorati va raqobatdosh yutuqlarga chuqur ta'sirini ta'kidlashni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: sport, jismoniy faollik, g'alaba, psixologik tayyorgarlik, raqobat.

Millisekundlar va mikrometrlar ko'pincha g'alabani mag'lubiyatdan ajratib turadigan sport sohasida psixologik tayyorgarlikning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Sprint va gimnastika kabi individual sport turlaridan basketbol va futbol kabi jamoaviy sport turlarigacha bo'lgan barcha yo'nalishlardagi sportchilar bosim ostida yuqori natijalarga erishish va eng yuqori natijalarga erishish uchun nafaqat jismoniy qobiliyatlariga, balki ruhiy mustahkamligiga ham tayanadilar. Psixologik tayyorgarlik sport muvaffaqiyatining asosi bo'lib xizmat qiladi, sportchilarni murakkab sport manzarasida harakat qilish uchun zarur bo'lgan aqliy vositalar, strategiyalar va chidamlilik bilan jihozlaydi. Sport sohasi nafaqat jismoniy jasorat va texnik mahorat, shuningdek, aqliy kuchga, diqqatni jamlashga va chidamlilikka juda bog'liq. Muvaffaqiyat cho'qqisini zabt etishga intilgan sportchilar nafaqat tanalarini nozik sozlashlari, balki aqlarini ham charxlashlari kerak. Psixologik tayyorgarlik sportni rivojlantirishning muhim jihati hisoblanadi, chunki u sportchilarni raqobat muhitida harakat qilish, ishlash tashvishlarini boshqarish va aqliy to'siqlarni engish uchun zarur bo'lgan vositalar va usullar bilan jihozlaydi. Ushbu maqolada biz sportchilar uchun psixologik tayyorgarlikning ahamiyatini ko'rib chiqamiz va ularning faoliyatini optimallashtirish va eng yuqori natijalarga erishishga yordam beradigan samarali strategiyalarni o'rganamiz. Psixologik tayyorgarlik sportdagi ko'rsatkichlarni oshirish va sportda uzoq muddatli muvaffaqiyatlarni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Jismoniy tarbiya mukammallikka zamin yaratsa-da, aqliy tayyorgarlik elita sportchilarni boshqalardan ajratib turadigan narsadir. Qiyinchiliklar,

muvaqqiyatsizliklar va bosimlarga duch kelganda, ruhiy chidamlilik sportchilarga qat'iyatli bo'lishga va o'z maqsadlariga diqqatni jamlashga imkon beradi. Psixologik tayyorgarlik sportchilarga qiyinchiliklarni samarali hal qilish uchun kurashish mexanizmlarini, ijobiy o'z-o'zini gapirish va stressni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi. Aql va tana aloqasi sport ko'rsatkichlarida kuchli kuchdir. Psixologik mashg'ulotlar orqali sportchilar diqqatni jamlash, ishonch va motivatsiyani oshirish uchun o'zlarining aqliy resurslaridan foydalanishni o'rganishlari mumkin, natijada natijalar yaxshilanadi. Hissiyotlar sport ko'rsatkichlarida muhim rol o'ynaydi, qaror qabul qilish, xavf-xatarni qabul qilish va umumiy psixologik farovonlikka ta'sir qiladi. Psixologik tayyorgarlik sportchilarga his-tuyg'ularini tartibga solishga, bosim ostida xotirjam bo'lishga va musobaqa davomida muvozanatli ruhiy holatni saqlashga yordam beradi. Aniq erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni qo'yish sportchilar uchun motivatsiyani saqlab qolish va o'z maqsadlariga diqqatni jamlash uchun juda muhimdir. Psixologik tayyorgarlik sportchilarga o'z maqsadlarini aniqlashga, ularni kichikroq bosqichlarga ajratishga va ularga erishish uchun harakat rejalarini ishlab chiqishga yordam beradi. Vizualizatsiya usullari ishonch va motivatsiyani oshirish uchun muvaqqiyatli chiqishlar, stsenariylar va natijalarni aqliy takrorlashni o'z ichiga oladi. Aqliy tasavvurlar orqali sportchilar muvaqqiyat uchun kuchli aqliy rejani yaratishlari va ularning ongida eng yuqori samaradorlikni taqlid qilishlari mumkin. Stress va tashvish sport natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi va sportchining eng yaxshi natijaga erishishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Psixologik tayyorgarlik sportchilarni stressni samarali boshqarish va bosim ostida xotirjam bo'lish uchun dam olish texnikasi, nafas olish mashqlari va ongni saqlash amaliyotlari bilan jihozlaydi. Salbiy fikrlar, o'ziga ishonmaslik va muvaqqiyatsizlikdan qo'rqish sportchining muvaqqiyati va ishonchini buzishi mumkin. Psixologik tayyorgarlik sportchilarga nomaqbul e'tiqodlarga qarshi kurashishga va ularni qayta tiklashga, o'sish tafakkurini rivojlantirishga va to'siqlar va muvaqqiyatsizliklarni engib o'tish uchun aqliy mustahkamlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa:

Raqobatbardosh sport dunyosida psixologik tayyorgarlik shunchaki qimmatli boylik emas; Bu o'z salohiyatini to'liq ochishga va eng yuqori natijalarga erishishga intilayotgan sportchilar uchun zaruratdir. O'zlarining ruhiy farovonligiga sarmoya kiritib, sportchilar yuqori bosimli muhitda muvaqqiyat qozonish, qiyinchiliklarni engish va raqobatbardosh ustunlikni saqlab qolish uchun zarur bo'lgan aqliy ko'nikmalar, chidamlilik va fikrlashni rivojlantirishi mumkin. Oxir oqibat, psixologik tayyorgarlik sportchilarga eng yaxshi natijalarni ko'rsatishga, yangi rekordlar o'rnatishga va jismoniy cheklovlardan tashqari sport intilishlarini amalga oshirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. В. Р. Малкин, Л. Н. Рогалева Психотехнологии в спорте : учеб.пособие;науч. ред. В. Н. Люберцев. - Екатеринбург.
2. Gapparov Z. G. Sport psixologiyasi. Jismoniy tarbiya instituti talabalari uchun darslik. -T.: Mehridaryo, 2011. 346 b.
3. Сопов В. Ф. Методы измерения психического состояния в спортивной деятельности / В. Ф. Сопов. - Самара, 2004.
4. Мельзиддинов, Р. "УЗБЕКИСТОН "СУПЕРЛИГАСИ" ФУТБОЛЧИЛАРИНИНГ ДАРАКАТЛАНИШ ФАОЛЛИГИ КУРСАТКИЧЛАРИ БУЙИЧА МАХСУС ТАЙЁРГАРЛИК ДАРАЖАСИ ТАДЛИЛИ." Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS) 2.3 (2022): 527-534.
5. Umarov, Xurshid. "About prognostic value of indicators of motor abilities in young gymnastes." Физическое воспитание, спорт и здоровье 5.5 (2021).

ELEKTRON POLIKLINIKA AXBOROT TIZIMIDAN FOYDALANISH

*Buxoro davlat tibbiyot instituti assistenti
Xoliqov Abdullo Oynazarovich*

Annotatsiya: Ushbu maqola elektron poliklinika axborot xizmatlarini qabul qilish va tibbiy yordam ko'rsatishga ta'sirini o'rganadi. Elektron poliklinika tizimlari klinik ish jarayonlarini soddalashtirish va bemorlarga yordam ko'rsatishni yaxshilashga qaratilgan bemorlarning qaydlarini, uchrashuvlarni rejalashtirishni va diagnostika ma'lumotlarini birlashtiradi. Tadqiqot zamonaviy poliklinikalarda Elektron poliklinika axborot tizimini amalga oshirish bilan bog'liq samaradorlik, bemorlarning qoniqishi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni o'rganadi. Turli poliklinikalardan olingan ma'lumotlar xizmatlar ko'rsatishni yaxshilash, muammolarni kamaytirish va foydalanuvchilarning umumiy tajribasini baholash uchun tahlil qilinadi. Topilmalar sog'liqni saqlash infratuzilmasini modernizatsiya qilishda elektron poliklinika axborot tizimidan foydalanishning muhim rolini ta'kidlab, elektron sog'liqni saqlash xizmatlarida doimiy innovatsiyalar va moslashuv zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Sog'liqni saqlash vazirligi, xizmat ko'rsatish, aholi salomatligini mustahkamlash, elektron poliklinika axborot tizimidan foydalanishning afzalliklari.

Elektron poliklinika axborot xizmatlarining paydo bo'lishi sog'liqni saqlash sohasidagi muhim texnologik taraqqiyotni anglatadi. Sog'liqni saqlashga bo'lgan talablar o'sib borar ekan, raqamli yechimlarning integratsiyasi bemorlarni parvarish qilishning yuqori standartlari va operatsion samaradorlikni saqlash uchun zarur bo'lib qoladi.

Mamlakatimizda sog'liqni saqlash sohasini tubdan isloh qilish, xususan, aholi salomatligini mustahkamlash, tibbiyot muassasalari infratuzilmasini yaxshilash, tizimning birlamchi bo'g'iniga zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish borasida keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Zero, Prezidentimiz tashabbusi bilan 2021-yilni "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" deb e'lon qilinishi zamirida ham ana shunday ezgu maqsad mujassam.

Davlatimiz rahbari raisligida 2020-yil 6-noyabrda sog'liqni saqlash tizimining birlamchi bo'g'inini takomillashtirish hamda aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish chora-tadbirlariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi. Unda ilg'or xorijiy tajriba asosida umumiy amaliyot shifokorini haqiqiy oilaviy shifokorga aylantirish, ularga yordam berish maqsadida tibbiyot brigadalari tashkil etish, oilalar kesimida "tibbiy xarita"larni shakllantirish, aholi bilan manzilli ish olib borish, ular salomatligi holatini baholash va elektron bazasini yaratish, tibbiyot

muassasalarini xodimlar va diagnostika vositalari bilan ta'minlash borasida qator vazifalar belgilandi.

Ana shunday vazifalardan kelib chiqqan holda, aholi ayni paytda chuqurlashtirilgan tibbiy ko'rikdan o'tkazilmoqda, ular orasida tibbiy madaniyat va sog'lom turmush tarzi keng targ'ib qilinmoqda. Poytaxtimizning Olmazor tumanida joylashgan 15-oilaviy poliklinika 9 ta mahalla fuqarolar yig'iniga xizmat ko'rsatadi. Mahallalarda istiqomat qilayotgan 40 mingga yaqin aholining 38 ming 958 nafari xatlovdan o'tkazildi. 26 ming 412 nafar katta yoshdagilar, 12 ming 546 nafar bolalar salomatligi mufassal tekshirildi.

Buning uchun 24 ta tibbiyot brigadasi tashkil etildi. Oila shifokori, hamshira va tor soha mutaxassislaridan iborat brigadalar har bir uyga kirib, unda yashovchilarning bo'yi, vazni, bel aylanasi, pulsi, bosimi, saturatsiyasini o'lchadi, salomatlik holatini belgiladi. 5 yoshgacha bo'lgan bolalar, homilador, tug'ish yoshidagi va 35 yoshdan oshgan ayollar, 40 yoshdan oshgan shaxslar skrining tekshiruvidan o'tkazildi. Kasallikka moyillar individual patronajga olindi. Kasalliklarning oldini olish, erta bosqichda aniqlash, kasallanish darajasini pasaytirish va profilaktik tadbirlar vositasida aholi salomatligi ko'rsatkichi yana-da yaxshilandi.

— Aholi orasida xavf guruhlarini baholashdan asosiy maqsad — kasallikni erta aniqlash va oldini olish, profilaktik ishlarni yo'lga qo'yish, ular uchun dispanser nazoratini belgilashdan iborat, — deydi 15-oilaviy poliklinika bosh shifokori Gulnoz Mamatqulova. — "G'alaba" mahalla fuqarolar yig'inida 40 yoshdan oshganlar orasida yurak qon-tomir kasalliklari 55,5 foizni tashkil etayotgani aniqlandi. Shu bois, joriy yilning 6-yanvarida mahalla fuqarolar yig'ini idorasida maqsadli tibbiy ko'rik o'tkazildi.

Xavf guruhiga kiruvchilar kardiogramma qilindi, ulardan laboratoriya tahlillari olindi. Aniqlangan kasalliklarga davo choralari tavsiya qilindi. Bunday tadbirlarni kelgusida barcha mahallada o'tkazish ko'zda tutilgan. Muassasada "Elektron poliklinika" tizimi yo'lga qo'yilgan. Ushbu tizim ro'yxat va ma'lumotlarni avtomatlashtirish, yagona elektron ambulatoriya tibbiy kartasini yuritish kabi afzalliklarga ega. Bemorlar masofadan turib, o'zi uchun qulay vaqtda shifokor ko'rigiga navbat olishi mumkin.

— Aholining to'g'ri ovqatlanishi, ommaviy sport bilan shug'ullanishi hamda sog'lom turmush tarziga rioya qilishi kasalliklarning oldini olish va umrni uzaytirishda muhim omil sanaladi, — deydi oilaviy poliklinika bo'lim boshlig'i Ma'mura Xidirova. — Oilaviy shifokor qabuliga kelgan har bir bemor bilan to'g'ri ovqatlanish, badantarbiya, piyoda yurish, ochiq havoda sayr qilishning ahamiyati xususida suhbat o'tkaziladi. Bu, albatta, bejiz emas. Chunki millat salomatligini mustahkamlash, xalq genofondini saqlashga sog'lom turmush tarzi orqali erishiladi.

Sog'liqni saqlash vazirligi mutasaddi xodimlaridan iborat ishchi guruh poliklinikada mehnat qilayotgan shifokor va hamshiralar malakasini oshirish, ularning zamonaviy tibbiy texnologiyalarni o'zlashtirishiga ko'maklashish maqsadida o'quv-seminarlar tashkil etdi. Bunday mashg'ulotlar, tibbiyot xodimlarini sohadagi eng so'nggi yutuqlar bilan tanishish, tajriba almashish, bilim va malakasini oshirishga xizmat qiladi.

Elektron poliklinika axborot xizmatlarini integratsiyalashgani tibbiy xizmat ko'rsatishni modernizatsiya qilish yo'lidagi muhim qadamdir. O'tish muayyan qiyinchiliklarni o'z ichiga olgan bo'lsa-da, samaradorlik, bemorlarni parvarish qilish va qoniqish nuqtai nazaridan uzoq muddatli foyda sezilarli. Texnologiyalar

rivojlanishda davom etar ekan, sog'liqni saqlash infratuzilmasini yaxshilashda elektron poliklinika axborot tizimining salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish uchun davom etayotgan innovatsiyalar va moslashuv muhim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Agha, L. (2014). "Sog'liqni saqlash axborot texnologiyalarining tibbiy yordamning narxi va sifatiga ta'siri". *Journal of Health Economics*, 34, 19-30. - Ushbu Mazola sog'liqni saqlash axborot texnologiyalarining (HIT) sog'liqni saqlash xarajatlari va sifatiga ta'sirini o'rganadi.
2. <https://yuz.uz/uz/news/muassasada-elektron-poliklinika-tizimi-yolga-qoyildi>
3. Protti, D., Green, M., & Johansen, I. (2009). "Yangi Zelandiya va Daniyadagi birlamchi tibbiy yordam shifokorlari idoralarida axborot texnologiyalarini qo'llash, 2-qism: Tarixiy taqqoslashlar." *Birlamchi tibbiy yordamda informatika*, 17(1), 17-23.

TEACHING GRAMMAR THROUGH CONTEXT

Nilufar Mamatkulova, PhD

Scientific Advisor, Uzbekistan State World Languages University

Sugdiyona Turgunboeva

3rd year student of Uzbekistan State World Languages University

Abstract

This research article explores the importance of teaching grammar through context in language education. It discusses the significance of grammar instruction, the advantages of teaching grammar in context, and its impact on language learning outcomes. The article concludes by highlighting the effectiveness of this approach and its implications for language educators.

Key words: grammar, grammar instruction, context, communicative competence.

Introduction

Grammar forms the foundation of any language, providing the structure and rules necessary for effective communication. Traditionally, grammar has been taught through explicit instruction, focusing on memorization and rule-based learning. However, recent research suggests that teaching grammar in context can enhance language acquisition and improve learners' communicative competence. This article aims to investigate the benefits of teaching grammar through context and its implications for language education.

Why We Need to Teach Grammar:

Grammar instruction plays a vital role in language learning, as it helps learners understand the rules and conventions governing a language. It provides a framework for organizing and expressing thoughts, ideas, and emotions effectively. According to Clark and Graves (2005), grammar instruction facilitates comprehension of text and enables learners to construct meaning from written materials. Without a solid understanding of grammar, learners may struggle to convey their intended meaning or may unintentionally communicate inaccurately.

Researchers have found several reasons why teaching grammar is essential:

1. **Enhancing Communication Skills:** Grammar provides learners with the tools to express themselves accurately and appropriately in a given language. As Ellis (2006) suggests, without a solid foundation in grammar, learners may encounter difficulties in conveying their ideas effectively. By teaching grammar, language educators enable learners to develop their communication skills and become more proficient language users.

2. Facilitating Language Acquisition: Grammar instruction helps learners internalize the structures and patterns of a language. Fotos (2004) argues that through explicit grammar teaching, learners become familiar with the rules and conventions of the target language. This familiarity enables them to comprehend and produce language more effectively, facilitating the overall language acquisition process.

3. Promoting Accuracy and Fluency: Teaching grammar allows learners to use the language more accurately and fluently. Larsen-Freeman (2003) emphasizes that grammar instruction helps learners understand the correct usage of various language structures, enabling them to communicate more precisely. This accuracy in language use enhances learners' confidence and fluency in communication.

Why We Need to Teach Grammar in Context:

Teaching grammar in context involves embedding grammar instruction within meaningful and authentic language tasks or situations. This approach aims to connect grammar concepts to real-world language use, allowing learners to understand how grammar functions in communicative contexts. There are several reasons why teaching grammar in context is advantageous:

1. Promoting Meaningful Learning: By integrating grammar instruction into meaningful contexts, learners can see the relevance of grammar rules to actual language use. Ellis (2006) suggests that meaningful learning leads to better retention and application of grammar knowledge. Learners are more likely to understand and apply grammar rules purposefully when they can relate them to authentic language situations.

2. Enhancing Language Acquisition: Contextualized grammar instruction provides learners with opportunities to encounter grammar naturally. As Fotos (2004) proposes, exposure to authentic language use facilitates the internalization of grammar rules and structures, leading to more accurate and fluent language production. By engaging in contextualized tasks, learners become more proficient in using grammar structures in real-life communication.

3. Fostering Communication Skills: Teaching grammar in context encourages learners to focus on the communicative aspects of language rather than solely on form. Long and Robinson (1998) argue that by engaging in meaningful language tasks, learners develop their ability to express ideas and interact effectively, improving their overall communication skills. This approach promotes the integration of grammar into the broader context of language use.

4. Increasing Motivation and Engagement: Contextualized grammar instruction makes learning more engaging and motivating for learners. Nassaji and Fotos (2011) suggest that connecting grammar concepts to real-life situations helps learners understand the practical value of grammar in their language development. When learners can see the

relevance of grammar to their communication needs, they are more motivated to learn and apply grammar rules.

Conclusion

Teaching grammar through context offers numerous advantages over traditional, rule-based approaches. By integrating grammar instruction into meaningful language tasks, learners can develop a deeper understanding of grammar and its application in communicative contexts. This approach promotes meaningful learning, enhances language acquisition, fosters communication skills, and increases learner motivation and engagement. Language educators should consider incorporating contextualized grammar instruction into their teaching practices to optimize language learning outcomes.

REFERENCES:

1. Clark, J. L., & Graves, M. F. (2005). Scaffolding Students' Comprehension of Text. *The Reading Teacher*, 59(3), 268-277.
2. Ellis, R. (2006). Current Issues in the Teaching of Grammar: An SLA Perspective. *TESOL Quarterly*, 40(1), 83-107.
3. Fotos, S. (2004). Integrating Grammar Instruction and Communicative Language Use through Grammar Consciousness-Raising Tasks. *TESOL Quarterly*, 38(4), 631-656.
4. Larsen-Freeman, D. (2003). *Teaching Language: From Grammar to Gramming*. Cengage Learning.
5. Long, M. H., & Robinson, P. (1998). *Focus on Form: Theory, Research, and Practice*. Cambridge University Press.
6. Nassaji, H., & Fotos, S. (2011). *Teaching Grammar in Second Language Classrooms: Integrating Form-Focused Instruction in Communicative Context*. Routledge.

ISAJON SULTONNING “ALISHER NAVOIY” ROMANI MISOLIDA ALISHER NAVOIYNING HAYOTI VA IJODINING O‘RGANILISHI

Muxanova Maftuna Ergash qizi
Urganch davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Bu maqolada Isajon Sulton qalamiga mansub "Alisher Navoiy" romani haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Uning Navoiy haqidagi boshqa badiiy asarlar bilan ba'zi farqlari haqida aytib o'tiladi.

Annotation: This article contains thoughts and comments about the novel "Alisher Navoi" written by Isajon Sultan. Some of its differences with other works of art about Navoi are mentioned.

Аннотация: В данной статье собраны мысли и комментарии по поводу романа Исаджона Султана «Алишер Навои». Упоминаются некоторые его отличия от других художественных произведений о Навои.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, roman, tarixiy asar, hayoti va ijodi.

Key words: Alisher Navoi, novel, historical work, life and work.

Ключевые слова: Алишер Навои, роман, историческое произведение, жизнь и творчество.

G'azal mulkinging sultoni deya e'tirof etiladigan hazrat Alisher Navoiyning hayoti va ijodini o'rganish bu zotning tiriklik davrlaridayoq boshlangan. Xususan, o'z davrining mashhur tarixnavisi Xondamir ham o'zining "Makorim ul-axloq" asarida ul zotning hayoti va ijodi, xarakter xususiyatlari haqida ko'plab hikoyatlarni va misollarni keltirib o'tadi. Buyuk shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur Nvaoiyga ta'rif berayotib shunday deydi: "Alisherbek naziri yo'q kishi erdi. Turkey til bila to she'r aytubturlar, hech kim oncha ko'p va xo'b aytqon ermas". Shuni ta'kidlash joizki, Navoiy hayoti va ijodiga oid asarlar va tadqiqotlar faqatgina o'z davri bilan, "Makorim ul-axloq" yoki "Boburnoma" bilan cheklanib qolmadi va qolmaydi ham.

Keying davrlarda maktab darsliklarimizda Mirkarim Osimning "Zulmat ichra nur" va Oybek qalamiga mansub "Navoiy" romanlari ulug' mutafakkirning hayot yo'lini o'rganish uchun badiiy manba bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Va bugun ana shu badiiy salmoqdor asarlar soni yana bittaga ortdi va tom ma'noda Navoiy hayotining to'rt faslini o'zida mujassam qilgan muazzam bir asar yaratildi deyish mumkin. Ha, to'g'ri tushunganingizdek, gap asrimizning faylasuf yozuvchilaridan biri Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" romani xususida. Asarni ilk qo'lga olganimdayoq shuni angladimki, muallif Navoiyga bugungi kun nazari bilan emas, uning o'z zamondoshiday, har bir xatti-harakatning tirik guvohi bo'lganday, har bir jumlaning qahramonlar tilidan o'zi eshitganday yondashgani asar tilidan yaqqol sezilib turibdi.

Eng avvalo, asarning anchadan buyon unutilib yuborilgan an'ana Allohga hamd qismi bilan boshlanishining o'ziyoq asarning "avvalg'ilarg'a o'xshamas"ligini aytib turibdi. Isajon sulton buyuk mutafakkir hayotiga faqat shu taraflama boshqacha nigoh tashlabgina qolmaydi, balki ul zotni ko'z oldimizda yangidan kashf etadi. Eng oldingi boblardan tortib to asarning oxirigacha ana shu kashfiyot asta-sekin ochila boshlaydi. Yozuvchi shoir hayotiga o'z nigohi bilan qaragan holda uning ilk bolalik davrlarini "G'aroyib us-sig'ar" ya'ni "Bolalik g'aroyibotlari" deb nomlaydi. Juda kichik yoshda bo'lishiga qaramasdan Alisherga Alloh taolo tomonidan cheksiz zakovat va aql-idrok berilganligi uning tog'asi Mirsaidga bergan savollari fonida dastlabki boblardayoq ochila boshlaydi. Alisherning atrofdagi har bir narsani diqqat bilan kuzatishi va har bir narsaga teran nazar solishini uning tog'asidan suv shunchalik sovuq bo'lishiga qaramasdan baliqlarning muzlab qolmaganining sababini so'rganida ayon bo'la boshlaydi. Yoinki, kurash tomoshalari uyushtirilayotgan maydondagi rangli qandlar sahnasiga to'xtalsak. Tog'asi uni oddiy bolalar singari shirinlik ko'rgani uchun yegisi keldi deb hisoblayotgan bir paytda yosh Alisher qandlarning mohiyatiga nazar solidi va har biri turli rangda bo'lganiga qaraganda ular turli ta'mga ega deya taxmin qiladi, taxminida yanglishmaydi ham.

Nazarimda, yozuvchi ilk boblardan oq bizni kelajakdagi ulug' mutasavvuf bilan asta-sekin tanishtira boradi. Yana barchamiz biladigan voqealardan biriga to'xtalsak: Alisherning buyuk tarixnavis Sharafiddin Ali Yazdiy bilan tanishuvi va uni qay tariqa hayratda qoldirishi. "Zulmat ichra nur" qissasida Navoiy buyuk tarixchini temuriyzodalarga bog'liq fikri bilan lol qoldiradi. "Alisher Navoiy" romanida esa Isajon Sulton bu voqeani butunlay boshqacha tasvirlaydi. Sharafiddin Ali Yazdiyning Navoiyning so'zlar mohiyatini anglash qobiliyati bilan lol qoldiradi:

- Nega Abu Lahab tirik chog'idayoq "halok bo'ldi" deb aytili?
- Endi uning o'lik-tirikligining ahamiyati yo'q, chunki hukmi qiyomatga qolmasdanoq o'qib bo'lindi.

Hali juda kichik bo'lishiga qaramasdan Alisher Qur'oni Karimni faqat ko'r-ko'rona yodlamaydi, balki uning har bir kalomini qalbining tub-tubiga joylab boradi. Muallif aynan shu tasvir orqali ham Navoiyning eng kichik paytlaridan boshlab so'zga qanchalar mas'uliyatli va teran nazar bilan boqqanligini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, "Alisher Navoiy" romani so'z mulkining sultonining hayoti va ijod yo'llarini chuqurroq anglash uchun yangi bir qadam, salmoqli bir yurush bo'ldi, deyish mumkin. Butun asarni o'qish davomida Isajon Sulton ko'plab tarixiy manbalarni quruqdan quruq o'rganib qolmasdan, har bir voqeani va suhbatni qalbidan o'tkazib yozganligini anglaydi kitobxon. Roman barcha tarixiy asarlarga qo'yiladigan ana shunday sodda, nihoyatda og'ir talabga javob bera oladi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Isajon Sulton. Alisher Navoiy (roman). -[Matn] / - T.: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2022. -476 bet.
2. Davronova Surayyo. Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" romanida syujet va kompozitsiya (maqola). Ilmiy-amaliy anjuman. 2023. -6 bet.

DURRONIYLAR IMPERIYASI SIYOSIY QURILISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Shoxob Shoabdurasulov Shokir o'g'li
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy
Universiteti Tarix fakulteti 4 bosqich talabasi

Annotatsiya: XVIII asr oxirida Ahmadshoh Durroney boshchiligida paydo bo'lgan muhim siyosiy tuzilma bo'lgan Durrone imperiyasi hozirgi Afg'oniston hududidagi siyosiy qurilishning murakkab gobelenlaridan dalolat beradi. Markazlashtirilgan hokimiyat, qabila ittifoqlari, ma'muriy tuzilmalar va diplomatik nafosatning o'ziga xos aralashmasi bilan belgilab qo'yilgan Durrone imperiyasi mintaqa tarixida o'chmas iz qoldirgan dinamik va mustahkam siyosiy asosni namoyish etdi. Durrone imperiyasining siyosiy qurilishining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishda biz ushbu nufuzli imperiyaga xos bo'lgan asosiy tamoyillarni, boshqaruv dinamikasini va strategik asoslarini o'rganamiz. Uning siyosiy arxitekturasining murakkabliklarini ochib berish orqali biz Durrone imperiyasining barqaror merosi va Afg'oniston va undan tashqaridagi siyosiy manzaraga ta'sirini yoritishni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: Durrone imperiyasi, arxitektura, siyosat, tarix, hokimiyat, urf-odatlar.

XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarini o'z ichiga olgan Durrone imperiyasi hozirgi Afg'oniston mintaqasida muhim siyosiy birlik sifatida paydo bo'ldi. Ahmadshoh Durroney tomonidan asos solingan imperiya strategik jasorat, harbiy qudrat va innovatsion boshqaruvning dalili bo'ldi. Durrone imperiyasining siyosiy qurilishi markazlashgan hokimiyat, qabila ittifoqlari, ma'muriy tuzilmalar va diplomatik ziyraklikning o'ziga xos aralashmasini aks ettirdi. Durrone imperiyasining markazida Ahmad Shoh Durroney tomonidan qo'llanilgan kuchli markazlashtirilgan hokimiyat tuyg'usi yotardi. Harbiy jasoratlari va davlat arbobi bilan mashhur bo'lgan Ahmadshoh o'z hukmronligi ostida turli-tuman qabila guruhlarini birlashtirib, qabilaviy mansublikdan ham oshib ketgan yaxlit siyosiy tuzilmani yaratdi. Uning etakchilik uslubi xarizma, strategik qarash va qabila dinamikasini chuqur tushunishni o'zida mujassam etgan bo'lib, unga hokimiyatni birlashtirish va kuchli imperiya o'rnatish imkonini berdi. Markazlashtirilgan hokimiyatga qaramay, Durrone imperiyasi uning barqarorligi va harbiy kuchini ta'minlovchi muhim qabila ittifoqlarini saqlab qoldi. Ahmadshoh imperiyaning harbiy salohiyati va hududiy nazoratini kuchaytiruvchi ittifoqlar tuzish uchun mavjud qabila tuzilmalari va sodiqliklaridan foydalangan. Imperiya qabila boshliqlarini boshqaruv apparatiga kiritib, qabila urf-odatlarini va an'analarini hurmat qilish orqali turli etnik guruhlar o'rtasida jamoaviy o'ziga xoslik va sadoqat tuyg'usini kuchaytirdi. Durrone imperiyasining siyosiy qurilishida

boshqaruv, soliqqa tortish va resurslarni boshqarishni osonlashtirgan pragmatik ma'muriy tuzilmalar mavjud edi. Markaziy hokimiyat tomonidan tayinlangan viloyat gubernatorlari mahalliy ishlarni nazorat qilib, imperator siyosatiga rioya qilishni ta'minladilar. Imperiya byurokreatiyasi, garchi zamonaviy standartlarga nisbatan oddiy bo'lsa-da, qonun va tartibni saqlash, daromadlarni yig'ish va davlat xizmatlarini boshqarishda samarali faoliyat ko'rsatdi. O'zining hududiy chegaralaridan tashqarida Durrion imperiyasi murakkab geosiyosiy dinamikani boshqarishda va qo'shni imperiyalar va davlatlar bilan strategik ittifoqlar o'rnatishda diplomatik ziyraklik ko'rsatdi. Ahmadshohning diplomatik sa'y-harakatlari savdo yo'llari xavfsizligini ta'minlash, tashqi tahdidlarga qarshi turish va imperiyaning mintaqadagi ta'sirini kengaytirishga qaratilgan edi. Harbiy kuch va diplomatik muzokaralar kombinatsiyasi orqali Durrion imperiyasi o'zining siyosiy gegemonligini qo'llab-quvvatlovchi nozik kuch muvozanatini saqlab qoldi. Durrion imperiyasining siyosiy qurilishi Afg'oniston va kengroq mintaqada tarixida doimiy iz qoldirdi. Uning markazlashgan hokimiyat merosi, qabilaviy hamkorlik, ma'muriy samaradorlik va diplomatik pragmatizm mintaqadagi keyingi sulolalar va hukumatlarga ta'sir ko'rsatdi. Imperiyaning hududiy chegaralari vaqt o'tishi bilan o'zgarib, siyosiy tuzilmalari rivojlanib borsada, Durrionlar davrida o'rnatilgan boshqaruv va yetakchilikning mustahkam tamoyillari Afg'oniston siyosati va davlat boshqaruvida aks-sado berishda davom etmoqda. Durrioniyalar saltanatini belgilovchi xususiyatlardan biri uning jamiyatning madaniy va ijtimoiy tuzilishini shakllantirishda markaziy rol o'ynagan islom diniga sodiqligi edi. Aholining ko'pchiligi sunniy islom, xususan, Hanafiy mazhabiga e'tiqod qiluvchilar edi. Din ulamolari va so'fiy tasavvufchilar saltanatda islom ta'limotlarini targ'ib qilish va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatdilar. Durrioniyalar imperiyasining tarixiy ma'lumotlarida ko'pincha harbiy va siyosiy masalalar ustunlik qilgan bo'lsa-da, bu davrda badiiy va adabiy izlanishlar ham gullab-yashnagan. Ayniqsa, she'riyat imperiyaning madaniy hayotida hurmatli mavqega ega edi. O'zining boyligi va she'riy an'analari bilan mashhur bo'lgan fors tili saroy muhitida va intellektual doiralarda keng qo'llanilgan. Shoir va yozuvchilar sevgi, urush, tabiat va ma'naviyat mavzularini aks ettiruvchi she'rlar yaratib, adabiy madaniyatning jonli rivojiga hissa qo'shgan. Durrioniy imperiyasida imperiyaning qudrati va madaniy nafosatini aks ettiruvchi ta'sirchan me'moriy yodgorliklar barpo etilgan. Qandahor, Hirot, Kobul kabi shaharlar muhim san'at, savdo va intellektual almashuv markazlari bo'lib xizmat qilgan. O'sha davrning me'moriy uslublari fors, mo'g'ul va O'rta Osiyo an'analari ta'sirini o'zida mujassam etgan, natijada imperiyaning san'at yutuqlarini ko'rsatuvchi buyuk masjidlar, saroylar va istehkomlar paydo bo'lgan. Durrioniyalar saltanatida ijtimoiy hayot islom tamoyillari va qabila urf-odatlarini uyg'unligi asosida boshqarilgan. Klanlarga sodiqlik va qabilaviy mansublik jamiyatni tashkil etishda muhim rol o'ynagan, qarindoshlik tarmoqlari ijtimoiy

tuzilishning asosini tashkil etgan. Nikoh marosimlari, bayram tantanalari, tug'ilish va o'lim bilan bog'liq marosimlar jamiyat hayotining muhim belgilari bo'lib, madaniy an'analar va o'ziga xoslikni mustahkamlaydi. Durroniya imperiyasi o'zining harbiy jasorati va siyosiy ta'siri bilan mashhur bo'lsa-da, uning madaniy merosi ham e'tirofqa loyiqdir. Diniy sadoqat, badiiy ifoda, me'moriy innovatsiyalar va ijtimoiy urf-odatlar uyg'unligi orqali imperiya 18-asr Afg'oniston va uning atrofidagi mintaqalar hayotining murakkabligini aks ettiruvchi boy va rang-barang madaniy muhitni o'stirdi. Bugungi kunda uning madaniy hayotining batafsil tasvirini qayta qurish qiyinchiliklariga qaramay, Durroniya imperiyasining mintaqa merosiga doimiy ta'siri uning doimiy ta'siridan dalolat beradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, Durroniya imperiyasining siyosiy qurilishi Ahmadshoh Durroniyaning innovatsion strategiyalari, yetakchilik ziyrakligi va geosiyosiy uzoqni ko'ra bilishining dalilidir. Turli qabila fraktsiyalaridan yaxlit imperiya tuzish, samarali ma'muriy tuzilmalarni amalga oshirish va diplomatik tashabbuslarni amalga oshirish orqali Durroniya imperiyasi Afg'oniston tarixida muhim o'rin egalladi. Uning merosi hokimiyat dinamikasi, boshqaruv tamoyillari va davlat boshqaruvining murakkabligi haqidagi nozik tushunchani aks ettiradi va siyosiy tuzilmalarning tarixiy traektoriyalarga doimiy ta'siri haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хайдаров А.А. (1996) Центральная Азия во внешней политике Исламской Республики Иран. Дисс. док. полит. наук. – Т.: – С.285.
2. Хайдаров А.А. (2020) Мусульманское духовенство vs. власть в современном Афганистане: взгляд из Узбекистана // Мир и безопасность, Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. Vol. 20. No. 4.
3. Маннонов А.М. (18.09.2018) “O‘zbekiston – Afg‘oniston” do‘stlik jamiyatining taqdimoti // Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi. <http://interkomitet.uz/boshqa/o-zbekiston-afg-oniston-do-ztlik-jamiyatining-taqdimoti/>
4. Маннонов А. (2022) Шарқшунослик масалалари. –Т.: Фан. – Б.111.
5. Акмалов Ш.И. (2002) Проблема афганского урегулирования в современных пакистано-иранских отношениях. Дисс. канд. пол. наук. – Т.: 171 с.
6. Акмалов Ш. (2014) Афганистан на перепутье: проблемы и перспективы. Lambert Academic Publishing. 44 с.

MAMLAKATIMIZNING JANUBIY HUDUDLARIDA KENG TARQALGAN QO'SH QANOTLI QON SO'RUVCHI HASHAROTLARNING RIVOJLANISHI, ULARNING ZARARLARI, QARSHI KURASHISH VA OLDINI OLISH USULLARI.

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus
filiali magistranti **Kushimmatov Jalol Baxram o'g'li.***

Anototsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda yoz faslida qishloq xo'jalik hayvonlarining qonini so'rib tinchlik bermaydigan va qon so'rishi bilan birgalikda hayvonlarga turli xil yuqumli va invazion kasalliklar qo'zg'atuvchilarni yuqtirishi haqida va so'nalar yetkazadigan zararlar, ularning rivojlanishi, qarshi kurashish va oldini olish usullari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: abiotik omillar, biotik omillar, entomozlar, gazandalar, Tabanus, Atylotus, Hybomitra, Haematopota, Chrysops, g'umbak, lichinka, Zlatoglazki.

Kirish. Yer yuzida eng ko'p tarqalgan mayda jonzotlar bu hasharotlardir. Ular tabiatning har xil tashqi muhit omillari, jumladan, jonsiz omillari - yorug'lik, namlik, harorat, havoning harakati (abiotik omillar) hamda tabiatning tirik omillari - hayvon va o'simliklar (biotik omillar) kuchli ta'sir ko'rsatadi. Har qaysi tirik mavjudod tashqi muhitning faqatgina ma'lum bir o'zgarib turuvchi chegarasida yashaydi.

Hasharotlarning tana harorati tashqi muhitga bog'liq holda 10-35⁰ atrofida bo'ladi. Namlik hasharotlarning xulqiga, naslligiga va hayotchanligiga ta'sir qilsa, yorug'lik esa hasharotlarning sutkalik faolligiga bog'liq bo'ladi. Ayrim hasharotlar oqshom, qosh qorong'i paytda faollashsa, ayrimlari esa quyoshli kunlarda faollashadi. Tabiatda yil mavsumining o'zgarishi - bu talabchan, qattiq doimiy faktorlar hisoblanadi. Hasharotlar ana shu omillarga endokrin sistemasining ta'sirida neyrohumoral mexanizmi asosida boshqarilishi orqali diapauzalarning – uzoq yoki qisqa muddatli o'sish va rivojlanishdan kechikishi bilan javob qaytaradi.

Veterinariya entomologiyasi hayvonlar sog'ligi uchun zararli bo'lgan hasharotlarni va ularga qarshi kurash usullarini o'rganadi. Hasharotlar hayvon organizmida parazitlik qilib yoki yuqumli hamda invazion kasallik qo'zg'atuvchilarini tashuvchisi sifatida zarar keltiradi. Ayrim hasharotlar gelmintlarning oraliq xo'jayinlari bo'lib xizmat qilsa, boshqa turdagilarga esa hayvonot dunyosi mahsulotlarining sifatini buzadi. Hasharotlar tomonidan qo'zg'atiladigan kasalliklar **entomozlar** deb nomlanadi.

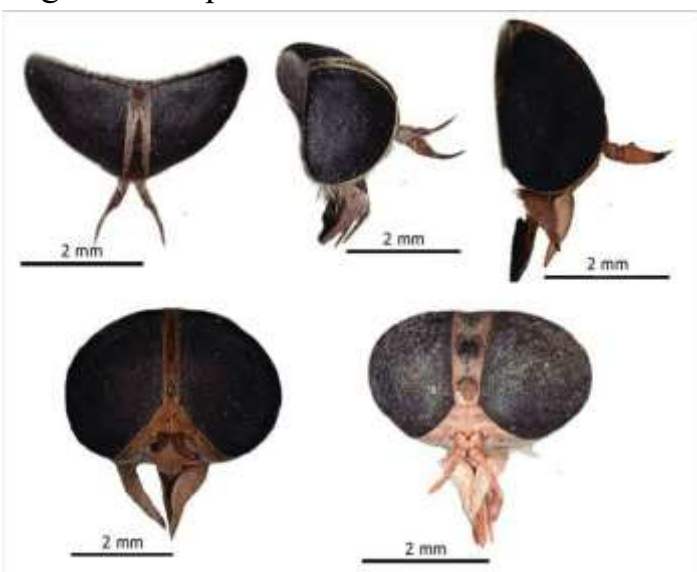
Uy hayvonlari issiq yaylovlarda boqish davrida ularga ko'plab ektoparazitlar, hasharotlar, oddiy tilda **gazandalar** deb ataluvchi so'na, pashsha, iskaptoparlar, siulid

mayda pashshalari, kulikoid zaxkashalari, qon so‘ruvchi va moskitlar ko‘plab hujum qiladi. Yil davomida va asosan hayvonlarni bog‘lab boqish davrida doimiy parazitlar, junxo‘rlar, patxo‘rlar, bitlar va qon so‘ruvchi, shuningdek, burgalar va kanalar ham hujum qiladi.

So‘nalar- Diptera turkumi, Brachicera kenja turkumi, Tabanidae oilasiga mansub ancha yirik ikki qanotli, qon bilan oziqlanuvchi hasharotdir.

Veterinariyada *Tabanus*, *Atylotus*, *Hybomitra*, *Haematopota* (dojdevnye – yomg‘ir so‘nasi) va *Chrysops* (pestryanki) avlodlarining so‘nalari ko‘proq ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda Tabanidae oilasining 2200-dan ko‘proq turi aniqlangan. O‘zbekistonda so‘nalar E.Gan, M.Qodirova, S.Nodirovlar tomonidan o‘rganilgan va kurash tadbirlari ishlab chiqilgan.

Qo‘zg‘atuvchisining ta‘rifi. O‘lchamiga qarab yirik, o‘rtacha va kichik so‘nalar farqlanadi. Ularning uzunligi 6-30 mm gacha bo‘ladi. Tanasining rangli turlariga qarab sarik, qora, qo‘ng‘ir va kulrang bo‘ladi. Boshi yirik, oldinga qarab bo‘rtib chiqqan, boshining yon tomonida so‘nalar tirik davrida kamalaksimon, tovlanuvchi, yirik fasetli ko‘zlari joylashgan bo‘ladi. Ayrim turlarining boshi tepasida yana 3 dona oddiy ko‘zlari bor. Boshining oldingi qismida bir necha bo‘g‘in (segment) dan iborat tayoqchasimon o‘simta bilan tugaydigan 3-4 bo‘g‘inli antenasi joylashgan. Faqat urg‘ochilari qon so‘radi.

Ularning og‘zi sanchib so‘ruvchi tipda (erkaklari esa yalovchi tipda), hartumcha ko‘rinishda bo‘lib, boshining ostki qismida joylashgan. Uning yonlarida ayrim tukchalar bilan qoplangan ikki bo‘g‘inli paypaslagichlari yopishgan. Urg‘ochilarning xartumchalari muskulli, oxirgi uchi ikkiga bo‘lingan qoramtir rangdagi pastki jag‘dan iborat bo‘lib ariqcha (nov) bilan to‘lgan. Xalqumning ustki qismidan

o‘sib chiqqan, ichida so‘lak yo‘li o‘tgan pastki xanjarsimon, yuqorigi qilichsimon jag‘lari kichrayib ketgan, ular o‘simlik shiralari bilan oziqlanadi.

Ko‘kragi keng, yirik, qanotlari keng, shaffof dog‘lar yoki tasmalar bilan bir oz xiralashgan. Qanotlarining orqasida vizillagich qanotlari joylashgan. Oyoqlari rivojlangan, tukli bo‘lib, bir juft tirnoqlari va uchta so‘rg‘ichli yostiqchalari bilan tugaydi. Qorni keng, qopsimon bo‘lib, uchta bo‘g‘indan iborat. Qon so‘rigan paytida qorni kattalashadi Urg‘ochilari urug‘lagandan hamda qonga to‘ygandan so‘ng suv havzasi yaqin joydagi o‘simliklarning tanasiga va barglariga tup-tup qilib tuxum

qo'yadi. Tuxumi silindrisimon ko'rinishda bo'lib, yuqori qutbidan qiyalanib kesilgan. Yangi qo'yilgan tuxum oqish, etilganlari esa sariq, to'q qizgish (qo'ng'ir) rangda bo'ladi. 5-10 kundan so'ng tuxumdan urchuqsimon lichinka chiqadi. Ularning tanasi bosh, uchta ko'krak va to'qqiz dona qorin bo'g'inlaridan iborat bo'ladi. Tuxumdan endigina chiqqan lichinkalarning uzunligi 2,3-2,8 mm gacha bo'ladi. Yetti marta tullab yetilgan lichinkaning uzunligi esa 45 mm gacha bo'ladi. Lichinkalar tullashni tugatib g'umbaka aylanadi.

Tabanus avlodi. Ancha yirik so'nalar. Ular tanasining uzunligi 16-30mm. Fasetli ko'zi och-yashil, ko'k, ba'zan jigarrangda bo'ladi. Muylovchalari boshiga nisbatan shaffof, tinch turganida yig'ilmaydi. Orqa oyog'ining tizzasida pixi bo'lmaydi.

So'nalar hamma yerda, shuningdek, yog'ochsimon o'simliklar bor bo'lgan, botqoqlik, suv havzalariga boy ko'p sonli rayonlarda tarqalgan. Janubga siljishgan sari so'nalarning xilma-xil turlari uchraydi. So'nalar hayvon tanasining turli joylarida, ko'proq bosh sohasidan, bo'ynidan, ko'krigidan qon so'radi. Uchish davrida chanqoqligini qondirish uchun suv havzalariga intiladi. So'nalar uchun ot, qoramol, tuya, ba'zan qo'y, it va boshqa hayvonlar xo'jayin bo'lib hisoblanadi. Qoramtir (to'q) rangli hayvonlarga so'nalar ko'prok hujum qiladi. So'nalar qon so'rish vaqtida, terini kavlab, yaraga zaharli xususiyaga ega so'lagini kiritadi. So'nalar o'lgan hayvonlarning qonini so'rganligi uchun xavfli yuqumli va invazion kasallik qo'zg'atuvchilarini tashuvchilari hisoblanadi. Yosh hayvonlar kattalariga nisbatan so'na chaqishiga moyil bo'ladi.

Rivojlanishi. Qon so'rib to'ygan urg'ochi so'na bir oy yashay oladi. Shu vaqtda kichkina-kichkina, suvi oqadigan ariqlarning labidagi o'simliklarning poyasiga 300-tadan 1000-tagacha tuxum qo'yadi. O'rtacha bir-ikki haftadan keyin bu tuxumlardan lichinkalar chiqib, ular 10-11 oy suv va tuproqda yashab, u erdagi organik moddalar bilan oziqlanadi. Havo soviganda tuxumdan lichinkalarni chiqishi bir oy davom etishi mumkin.

Lichinkalik davri taxminan bir yilga yaqin davom etadi. Lichinkalar olti marta tullaydi hamda metamorfoz o'zgarishlarni to'liq tugatmagan holda qishlab chiqadi. Bahor kelishi bilan lichinkalar barcha rivojlanish bosqichlarini tugatib, bir muncha quruq joyga o'rmalab chiqadi va u yerda g'umbakka aylanadi. G'umbaklik davri 6 kundan 25 kungacha davom etadi, so'ngra qanotli, yetuk hasharotga aylanadi. Ayrim rivojlanib ulguraolmagan lichinkalar ikkinchi marta takror qishlaydi. So'nalarning faqat urg'ochilarigina qon so'radi xolos. Eraklari esa o'simliklarning shirasi bilan oziqlanadi. So'nalar ertalab ucha olmaydi, ammo soat 11:00 dan 15:00 lar oralig'ida juda ko'p uchadi. Temperatura 15 gradusdan past bo'lsa, so'na uncha harakat qila olmaydi. Ular oziqlanish uchun mol terisining hamma yeriga qo'nib 5-15 daqiqa qon so'radi, lekin bo'yin, oyoqlari va boshiga ko'proq hujum qiladi. So'nalarning

hasharotxo‘r qushlar, qizil ari, ninachi, tuxumxo‘rlar va shu kabi boshqa dushmanlari ham bor.

So‘nalar etkazadigan zararlar. So‘nalar, ayniqsa katta yoshdagi so‘nalarning so‘lagi juda ham zaharli bo‘lib, chaqqan joyi qattiq og‘riydi. Shuning uchun so‘na chaqqan joyda teri shishib, qizaradi, u yerdan bir-ikki tomchi qon oqadi.

Haqiqiy so‘nalar (oila qanotlilar) mollarning ko‘proq qorin, oyoqlarining ichki tomoniga ko‘prok qo‘nadi. «Zlatoglazki» deb ataladigan so‘nalar otlar ko‘zining burchagida ko‘prok qo‘nadi. So‘nalar uchsa mollar kuchli bezovtalanadi, ularning hujumidan qutulish maqsadida yaylovlardan binolarga qochib och qoladi natijada hayvon tana vaznini yo‘qotadi. So‘nalar qoramollarga tuxum qo‘yganda ularning suti o‘rta hisobda 10-15% ga kamayadi. Ot va boshqa ishchi hayvonlarning ish qobiliyati pasayadi. So‘nalarning yana eng bir zararli tomoni ular terini mexanik jarohatlab sil, kuydirgi, tulyaremiya, yuqumli anemiya, tripanosomozlar, anaplazmoz kabi yuqumli va invazion kasalliklar qo‘zg‘atuvchilarini yuqtiradi (M. Qodirova, S. Nodirov).

Qarshi kurashish va oldini olish tadbirlari. So‘nalarga qarshi kurashishda ishonchli choralar hozircha ishlab chiqilgan emas. Qon so‘ruvchi hasharotlarga (gnuslar) bilan ko‘rashish kompleks tarzda o‘tkaziladi. Bunda ularning rivojlanishi uchun noqulay sharoit yaratish, hayvon tanasi va tashqi muhitdagi qon so‘ruvchi hasharotlarni insektitsidlar bilan qirish, hayvonlarni qon so‘ruvchi hasharotlar hujumidan saqlashga qaratilishi lozim. Barcha tadbirlar qon so‘ruvchi hasharotlarni o‘ldirishga qaratilmog‘i kerak. Shu maqsadda chorvachilik intensiv rivojlanayotgan mintaqalardagi yaylovlarni quritish uchun melioratsiya ishlarini amalga oshirilishi, yaylovlarni butazorlardan tozalash, kichik jarliklarni tekislab hovuzchalarni ko‘mib yo‘q qilish maksadga muvofiqdir. Yalangliklardagi va o‘rmonzorlardagi yaylovlarda, mollar turadigan yaylovlarda qanotli parazit hasharotlarga qarshi geksaxloranga maxsus termik aralashmalar qo‘shib dudlatiladi. Buning uchun 50% li geksaxloranga 50% li termik aralashmasi bo‘lgan NBKG 17 markali shashkadan foydalaniladi. Geksaxloran dudidan muvaffaqiyatli foydalanish uchun shamolning yo‘nalishi, dudlanadigan joyning chegarasi va miqdori aniqlanadi.

Bitta shashka dudlatilganda 8 gektar maydondagi simulide, xedide, kulikoide olilarining vakillari yoki 1-3 gektar erdagi so‘nalar kiriladi. Shashkalar ertalab yoki kechqurun dudlatiladi, ayniqsa bulutli, tumanli havoda dudlatish samarali bo‘ladi. Qonso‘rar hasharotlarning yangi avlodi paydo bo‘lsa, dudlatish yana bir marta takrorlanadi. Ishchi otlarni qonxo‘r so‘nalar hujumidan saqlash maqsadida asbob-uskunalar (egar, xomut va hokazo) ustidan 10% li kreolin emulsiyasi sepilgan yopqich yopiladi. Hayvonlarni so‘nalarning hujumidan saqlash uchun kunning issiq, so‘nalar aktiv uchadigan soatlarida, soya bostirmalarda yoki quruq yaylovlarda boqish kerak. Ochiq yaylovga kechasi, ertalab haydaladi. Havo bulutli va tumanli kunlari mollar yaylovlarga kunduzi haydalishi mumkin.

Hayvon terisiga surkaladigan insektitsidlar unchalik uzoq ta'sir etmaydi. Tekshirilib ko'rilgan preparatlar faqatgina sirdan ta'sir etadigan kontaktli insektitsidlar yaxshi natija beradi. Ular teriga surkalgandan keyin chuqur shimilib, 3 kungacha teriga qo'ngan hasharotlarni o'ldiradi. Qonxo'r hasharotlarning yaxshi atir va boshqa hidli gullarga chiday olmasligini hisobga olib, ularga qarshi har xil sistematik usulda olingan repellentlar (hurkituvchi moddalar) ishlatiladi. Ulardan eng yaxshisi kuchli va chidamli geran hidli difeniloksid ($C_{12}H_{10}O$), siren hidli terpineol ($C_{10}H_{18}O$), dimetilftolat ($C_{10}H_{10}O$) va boshqalardir.

Xulosa. Qon so'ruvchi hasharotlar hayvon organizmiga turli xil yuqumli va invasion kasalliklar keltirib chiqaruvchi ektoparazitlar hisoblanadi. Undan tashqari bu tekinox'rlar hayvonni chaqish paytida ayrim ektoparazitlar esa hayvon terisiga tuxumlarini qo'yish paytida teriga turli xildagi mexanik jarohat yetkazadi. O'z navbatida tuxumdan chiqqan lichinka ham hayvonda har xil patologik jarayon yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Shuning uchun ularga qarshi kurashish, ularni rivojlanishiga to'sqinlik qilishni yaxshi bilishimiz lozim. Shunda ularning rivojlanishi uchun noqulay sharoit yaratish, hayvon tanasi va tashqi muhitdagi qon so'ruvchi hasharotlarni insektitsidlar bilan qirish, hayvonlarni qon so'ruvchi hasharotlar hujumidan saqlash tadbirlarini to'g'ri tashkil qilamiz. So'nalar yozda uchib hartumiga tez-tez suv oladi. Ularning bu xususiyatini inobatga olib, yaylovlarda unchalik katta bo'lmagan suv havzalariga kerosin yoki mazut aralastirib qo'yiladi. So'nalar suv olish uchun uchib kelganlarida, xartumi bilan neftning yupqa pardasiga tegib, juda tez o'ladi. Bunday suvlardan hayvonlarning ichishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Yuqoridagi usullar yordamida ektoparazitlarning hujumidan chorvachiligimizni asraymiz va o'z navbatida hayvonlarning mahsuldorligini yuqori ko'rsatkichda bir maromda saqlab turishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Haqberdiev P.S., Qurbonov SH.X. «Parazitologiya»fanidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari, O'quv qo'llanma.,Toshkent, 2015. «Optima plus MCHJ»
2. Haqberdiev P.S., Ibragimov F.B. Veterinariya protozoologiyasi va araxnoentomologiyasi. O'quv qo'llanma.,Toshkent, «Navro'z» nashriyoti 2020 yil
3. G'afurov A.G'., Davlatov R.B., Rasulov U.I. Qishloq xo'jalik hayvonlarining protozoy kasalliklari. O'quv qo'llanma. "Zarafshon" nashriyoti Samarqand 2010 yil.
4. Ятусевич А.И. и др. Паразитология и инвазионные болезни животных. Учебник. Минск. ИВЦ Минфина. 2017 год.
5. Denis Jacobs, mark Fox, Lynda Gibbons, Carlos hermosilla // Principles of Veterinary Parasitology // Wiley Blackwell, USA, 2016.

Internet saytlari

1. www.sea@mail.net21.ru
2. www.veterinary@actavis.ru
3. www.fvat@academy.uzsci.net
4. www.zhivotnovodstvo.net.ru/parazitologiya/179.html
5. www.zhivotnovodstvo.net.ru/parazitologiya/181.html
6. www.zhivotnovodstvo.net.ru/parazitologiya/180.html

ЧОРВА МОЛЛАР ЎҒИРЛИГИНИ ОЧИШНИНГ ЯНГИЧА УСУЛЛАРИ ВА ХОЗИРГИ ПАЙТДА СОДИР ЕТИЛАЁТГАН УШБУ ТУРДАГИ ЖИНОЯТЛАРНИ БАРТАРАФ ЕТИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ
АКАДЕМИЯСИ КУРСАНТИ
КАРИМБОВ МАҚСАД МУХАММАДСОЛИЙ ЎҒЛИ

Annotatsiya

Ушбу маколада бугунги кундаги чорва моллар ўғирлиги жиноятларини янгича очилиш усуллари ва ушбу турдаги жиноятларнинг бартараф этишининг самарали чоралари кенг ёритилган.

Аннотация

В данной статье широко освещены современные методы раскрытия преступлений, связанных с кражами скота, и эффективные меры по пресечению этого вида преступлений.

Abstract

In this article, today's livestock theft crime detection methods and effective measures to eliminate this type of crime are widely covered.

Kalit so'z: Чорвачилик, чорва моллар ўғирлиги, конун, қарор, геном, олимлар, хориж тажрибалари

Ключевые слова: Скотоводство, скотокрадство, закон, решение, геном, ученые, зарубежный опыт.

Key words: Cattle breeding, livestock theft, law, decision, genome, scientists, foreign experiences

Кириш:

Чорва моллар ўғирлиги ва шу каби бошқа жиноятларни бартараф этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017-йил 10-апрелдаги ПФ-5005-сон Фармониға мувофиқ, шунингдек қонунийликни таъминлаш, жиноятларни ўз вақтида қош этиш, ҳар томонлама, тўла ва ҳолисона тергов қилиш, жавобгарликнинг муқаррарлиги принципини сўзсиз амалга оширишнинг самарали механизмларини яратиш мақсадида 2017-йил 18-апрелда ПК-2898-сон Қарори қабул қилинди.

Ушбу қарорга биноан Республикамизда содир этилаётган жиноятларнинг олдини олиш ва қош этиш йўналиши бўйича бир қанча ишлар ва дастурлар қабул

килинди. Хусусан, Республикамизда содир этилаётган чорва моллар ўғирлиги билан боғлиқ жиноятларининг кўлами ошаётганлиги ва ушбу турдаги жиноятларнинг латентлик даражаси ҳам кўтарилаётганлиги такидланди. Чорва моллар ўғирлиги жиноятларининг олдини олиш ва фош этишда бошқа соҳа вакиллари билан ҳамкорлик ишлари ва хориж тажрибасини ўрганган холда, амалий билим ва кўникмаларни амалиётда жорий этиш, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг 2012-йил 25-декабрьда қабул қилинган “Тезкор – кидирув фаолияти тўғрисида”¹ ги ЎРК-344-сонли қонунининг 14-моддасида белгиланган Тезкор – кидирув тадбирларини амалга оширган холда ушбу турдаги жиноятларни бартараф этиш чоралари такидланди.

Чорва моллар ўғирлиги билан боғлиқ жиноятларга юзланишдан олдин чорвачилик сўзига алоҳида этибор бериш даркор ҳисобланади, Чорвачилик — қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқларидан бири ҳисобланади. Бунда юридик ва жисмоний шахсларнинг чорвачилик маҳсулотлари етиштириш учун чорва молларини боқиш ва урчитиш билан шуғулланади; аҳолини иш ҳайвонлари (от, хўкиз, туя, буғу), озиқовқат маҳсулотлари (сут, қатик, гўшт, ёғ, тухум ва бошқалар), енгил саноатни хом ашё (жун, тери, мўйна ва ҳ.к.), деҳқончилик органик ўғит билан таъминлайди. Чорвачиликнинг тараққий етиши ва маҳсулдорлиги деҳқончиликнинг ривожланиши, ердан интенсив фойдаланиш билан чамбарчас боғлиқ. Чорвачиликнинг асосий тармоқлари: қорамолчилик, қўйчилик, ечкичилик, йилкичилик, туячилик, паррандачилик, асаларичилик, чўчкачилик, куёнчилик, даррандачилик, буғучилик, итчиликдан иборат.² Ўзбекистон Республикаси мустақилликка еришгач, қишлоқ хўжалигида туб иқтисодий ислохотларни амалга ошириш жараёнида давлат хўжаликлари жамоа, ширкат хўжаликларига айлантирилди, чорвачилик, аксарият хўжаликларнинг қорамолчилик фермалари хусусийлаштирилди, деҳқон ва чорвачилик йўналишидаги фермер хўжаликлари ташкил этила бошлади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1993-йил 15-мартда "Республика чорвачилигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш чоратадбирлари тўғрисида"ги, 1994-йил 23-февралда "Чорвачиликда иқтисодий ислохотларни такомиллаштириш ҳамда деҳқон (фермер) хўжаликлари ва хусусийлаштирилган фермалар манфаатларини ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида", 1995-йил 24-мартдаги "Чорвачиликда хусусийлаштиришни давом еттириш ва хусусий тадбиркорликни қўллабқувватлаш чоратадбирлари тўғрисида" қарорларига кўра, жамоа хўжаликларининг зарар билан ишлаётган 1499 қорамолчилик фермалари хусусийлаштирилди (1995). Натижада

¹ Ўзбекистон Республикасининг 2012-йил 25-декабрьдаги “Тезкор-кидирув фаолияти тўғрисида”ги ЎРК-344-сон қонуни.

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати, “80 000 - сўз” мурожат вақти: 23.12.2023.

республикада ишлаб чиқарилаётган гўшт ва сутнинг 75% ни хусусий сектор бера бошлади. Ўзбекистон Республикасининг 1995-йил 25 декабрда қабул қилинган "Наслчилик тўғрисида" қонуни Чорвачиликни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Суд-тергов амалиёти материалларининг далолат беришича, чорва моллари ўғирликларининг аксарияти куз-қиш фаслларида содир этилади ва бу бир қатор сабаблар билан боғлиқ. Айнан шу даврда чорва моллари энг семирган пайт бўлади ва энг яхши товар хусусиятига эга бўлади, бунинг устига совуқ вақтда сўйилган чорва гўштини сақлаш ҳам осон. Куз охири – қиш бошида гўштга бўлган талаб ва унинг нархи кескин ошади, бинобарин, ўғирланган чорва молини ўтказиш ҳам осонлашади. Бу даврда йўлларда транспорт қатнови анча камаяди, шунингдек чорва моллари боқиладиган жойларда (яйловларда) дам олувчилар ва бошқа гувоҳлар пайдо бўлиш эҳтимоллиги ҳам кам бўлади.

Чорва моллари ўғирлиги, асосан, кечқурун ёки тунда, қишлоқ жойлардан узоқда ёки ёпиқ жойларда бўлганида эса кундузи ҳам содир этилиши мумкин. Амалиётни таҳлил қилиш мазкур жиноятларнинг аксарияти дам олиш кунларидан аввал содир этилиши ҳақида хулоса чиқаришга имкон беради, чунки дам олиш кунлари одатда бозорларда одамлар харид қилиш билан банд бўладилар, шу боис ўғирлаб сўйилган чорва моллари гўшти ана шу бозорларда сотилади.

Ўтказилган тадқиқотлардан маълум бўлишича, ўғирланган чорва молларини сотиш шарт-шароитлари ҳақидаги маълумотларни ўрганиш зарур, чунки бу чорва моллари ўғирликларини фош этиш ва тергов қилишда алоҳида аҳамиятга эга. Бу шу билан боғлиқки, жиноятчилар ушбу масалани ҳал қилиш вариантларини аввалдан келишиб оладилар. Деярли ҳар тўртинчи ҳолатда (26,7 %) чорва моллари (ёки унинг гўшти) ўғирлик содир этилганидан кейинги дастлабки 3 соат ичида сотиб юборилганлиги ана шундан далолат беради. Бунда ўғирланган чорва моллари овқатланиш объектлари (кафе, ресторан, ошхоналарда) ёки гўшт маҳсулотлари ишлаб чиқиладиган корхоналарга ўтказилганида энг мураккаб вазиятлар юзага келади, чунки бу ерларда ўғирланган чорва моллари гўшти одатда бир сутка ичида қайта ишлаб бўлинади. Учта ҳолатдан бирида (жиноят ишларининг 36 %да) жиноятчилар ўғирланган чорва молларини сотмасдан, ўзларида олиб қолганлар, бу билан жиноятни гўшт сотиш вақтида аниқлаш имкониятини йўқ қилганлар.

Яна бир муҳим вазият шундан иборатки, одатда, жиноят содир этилишидан аввал жиноятчилар пухта тайёргарлик кўрадилар ёки, энг камида, маҳаллий шароитларни яхши билиб оладилар.

Аксарият чорва моллари ўғирликлари аҳоли пунктлари ва йўллардан анча узоқдаги яйлов ва отхоналарда содир этилади. Шу боис бундан аввал вазият

пухта ўрганилади, у ерларда чўпон ёки қоровулларнинг бор-йўқлиги, уларнинг сони, иш ва дам олиш тартиби, уларда алоқа ва хабар бериш воситаларининг бор-йўқлиги аниқланади.

Шунингдек, адирлар, дала оғилхона ҳамда ҳайвонлар сақланадиган бошқа жойлардан чорва молларини ўғирлаш кенг тарқалган. Бундай ўғирликлар одатда фақат тунда содир этилади, шунингдек бунда уйда катта ёшдагиларнинг бор-йўқлиги аниқланади. Одатда уй яқинидаги жойлардан чорва молларини ўғирлаш байрам кунлари ёки байрам арафасида содир этилади.

Кўп ҳолларда жинойтчилар жинойт изларини яшириш ва чалғитиш чораларини қўллайдилар, бунинг учун ўғирланадиган чорва молларини тошли ерга ҳайдаб борилади, айлангириб ҳайдалади, орқага ҳайдаб келинади, изларни қолдирмасликка ҳаракат қилинади. Кўпинча бундай найранглар жинойтчиларнинг маҳаллий аҳоли ёхуд бошқа жойдан келган шахслар эканлигидан, аммо чорва молини узоқ масофага ҳайдаб кетишни режалаштирганидан далолат беради, шу боис изларни ниқоблаш ҳаракат йўналишини яшириш учун қўлланилади.

Ўғирланган чорва молларини узоқ масофага ҳайдаб кетишда жинойтчилар ўз хавфсизликларини таъминлаш учун қўшимча чораларни қўллайдилар. Шунингдек, ушбу чорва молларининг тамғаларини йўқ қилиш ёки ўзгартириш, ўғирланган чорва молга ўз тамғаларини қўйиш чоралари кўрилади. Баъзан ўғирланган чорва молни эгаси таниб олишини қийинлаштириш мақсадида, уларнинг белгиларини ўзгартиришнинг ўзига хос усуллари қўллангани ҳоллари ҳам учраб туради.

Агар чорва молларини ўғирлаш чоғида автотранспортдан фойдаланиладиган бўлса, жинойтчилар одатда чорва молларнинг эмас, балки жинойт содир этиладиган жой яқинида қолдирилган ва ниқобланадиган автомашинанинг белги ва изларини яширишга ҳаракат қиладилар.

Чорва молларини ўғирлаш содир этиладиган вазиятлар ҳар хил бўлиши мумкин. Кўпинча, тергов амалиётини ўрганишдан маълум бўлишича, бундай жинойтлар қўққисдан юзага келган қасд натижаси бўлмайди, балки аввалдан тайёргарлик кўрилади. Жинойтчининг шахсига ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар хос бўлиб, улар жинойт содир этилишидан анча аввал намоён бўлади.

Одатда, жинойтга тайёргарлик кўриш жараёнида қуйидаги тадбирлар амалга оширилади: 1) ўғирлаш мўлжалланаётган муайян чорва моллари танланади; 2) ҳайвонлар жойлашган ер аввалдан ўрганилади; 3) ўғирланган чорва молларини ўтказиш (сотиш) йўллари қидирилади; 4) жинойт содир этиш вақти ва усули белгиланади, жинойтни амалга ошириш қуроллари ва транспорт воситалари тайёрланади; 5) жинойт иштирокчилари ўртасида вазифалар

таксимланади; б) жинойй режани амалга ошириш механизми хаёлан ишлаб чиқилади.

Оғилхоналар ва бошқа ёпиқ бинолардан чорва моллари ўғирликларини амалга оширишда жинойтчилар турли усуллардан фойдаланади жумладан, танланган объектга киришда қулфларни, тамбалаш мосламалари ва тўсиқларини бузиш орқали; ҳеч бир тўсиқни бузмасдан эркин кириш орқали; бинога кириш билан боғлиқ бўлмаган ҳаракатлар ёрдамида (масалан, ҳайвонга муайян озуқа бўлагини кўрсатиб чақириб олиш орқали) амалга оширилади.

Чорва моллари ўғирликларини содир этишга хос хусусият жинойтчи шахслар томонидан махсус воситалардан фойдаланишидир. Турли тўсиқларни бузиш учун мослаштирилган қурол ва воситалар сифатида махсус тайёрланган нарса ва қуроллар ҳам, хўжалик-маиший эҳтиёжларда қўллаш учун мўлжалланган нарсалар ҳам ишлатилади. Камдан-кам ҳолларда бузиш қуроли жинойт содир этиш жойининг ўзида бўлади.

Чорва моллари ўғирликларини содир этиш жойини яшириш усуллари орасида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин: 1) ўғирлик содир этилган жойни ниқоблаш (жинойтчилар ўз ҳаракатларининг аниқланмаслигига ҳаракат қиладилар, бунинг учун тўсиқлардаги бузилишларни бартараф этадилар, ошиқ-мошиғидан чиқарилган эшик ва деразаларни яна жойига илиб кўядилар); 2) ўғирланган чорва молларини жинойт содир этилган ҳудуддан анча узоклаштириб (жинойтчилар, уларнинг қариндошлари ва танишлари яшайдиган жойда) яшириш, ҳайвонларни бошқа вилоятга ҳайдаб бориш. Ўғирланган чорва молларини яширишнинг бу усулини сайёҳ жинойтчилар ҳам, маҳаллий аҳоли ҳам қўллайди; 3) чорва молларини бошқа жойга ҳайдаб бориш қийин бўлган вазиятда, шу яқин атрофда сўйиш ва гўштини бурдалаш; 4) ўғирланган чорва молларини тезда ўтказиб (сотиб) юбориш.

Ҳуқуқшунос олим Р.А.Журавлевнинг фикрича, чорва моллари ўғирликларини фош этиш ҳамда тергов қилишда, у ёки бу тергов ҳаракатларини ва уларни амалга ошириш тактикасини танлашда биринчи даражали вазифа чорва моллари ўғирлиги, ушбу жинойтнинг содир этиш мотиви ва шарт-шароитлари ҳақидаги дастлабки маълумотларнинг ҳажми, хусусияти ва мазмунини аниқлаб олишдир деб таъкидлаган³.

Чорва моллари ўғирликларини содир этилишига бир қатор шарт-шароитлар имкон яратади:

1. Жинойй тажовуз предметининг кўп вақт мобайнида назоратсиз қолдирилиши. Республикамизда энг кўп тарқалган чорва молларини сақлаш тизими – яйлов чорвачилиги – чорва молларини жуда катта ҳудудларда, баъзан

³ Журавлев Р.А. Проблемы организации и тактики расследования преступлений в сельской местности // Проблемы предварительного следствия и дознания. - М.: ВНИИ МВД РФ, 1992. - С.83.

назоратсиз боқишни тақозо этади. Бу ҳолат ўғирлик жинойтини содир этилиши учун энг қулай шароит яратади. Бунинг устига, жинойтчиларни кўпроқ қизиқтирадиган йилқи, туя ва қорамоллар тунда, одатда, умуман ўз холига қўйиб юборилади.

Йилнинг ёз, куз фаслларида, республикамизнинг жанубий ҳудудларда эса деярли йил давомида чорва моллари (айниқса фуқароларга тегишли чорва моллари) ҳовлида ва молхоналарда сақланади, бу эса уларга киришни осонлаштиради. Наридан борса, чорва моллари мустаҳкам бўлмаган материаллар (тахта, тўқилган навдалар ва ш.к.)дан ясалган қўтонларда сақланади. Булар эса ўғрилар учун қийинчилик туғдирмайдиган тўсиқлар бўлиб, мустаҳкам ҳимоя воситаларига эга бўлмайди.

2. Исботлаш жараёнидаги муаммолар, далилий ашёларнинг тезда йўқотилиши. Барча саъй-ҳаракатлар асосан содир этилган чорва моллари ўғирлик ҳолатлари ҳамда ўғирланган чорва моллари ўтказиладиган ёки сақланадиган жойларни аниқлашга қаратилади. Аксарият ҳолларда чорва моллари ўғирлиги ноаниқ шароитларда содир этилиши ва бунда деярли из қолдирилмаслиги сабабли, қийинчилик айнан жинойт изларини топиш ва ушбу жинойт қилмиш содир этилишининг гувоҳлари бўлиши мумкин бўлган шахсларни аниқлаш билан боғлиқ.

3. Ўғирланган чорва молларини аниқлаш яъни, идентификациялашнинг қийинчилик туғдириши. Ҳатто юқори малакали мутахассислар, шунингдек ўз ҳайвонларини жуда яхши биладиган фуқаролар ҳам, аниқса кўп сонли чорва моллари (масалан, бир нечта қўй ёки эчки) ўғирланганида, ёхуд ўғрилар ўғирланган чорва молларининг фарқловчи белгиларини йўқ қилиш чораларини кўрганларида ўз чорва молларини таниб олишда қийналадилар.

Шу сабабли, муайян чорва молларининг кимга тегишли эканлигини аниқлаш учун идентификациялашнинг электрон усули (радиочастотали белгиси бўлган ёрликлар, боллослар, чиплар ва бошқа буюм)дан фойдаланиш талаб этилади.

Шуни ҳам инобатга олиш лозимки, белгилашда тамғалар ҳайвонларнинг қулоқ супраларига ўрнатилади, бу жинойтчиларга уларни алмаштириш имконини беради. Ўчирилмас белгилар қўйилганида жинойтчилар кўпинча ўғирланган чорва молларининг қулоғини кесиб ташлайдилар. Жинойтчилар йилқи ва қорамол белига қўйиладиган тамғалар устидан янгиларини туширадилар. Агар ўғрилар ҳайвонларни таниб олишга имкон берувчи белгиларни йўқ қилишга улгурган бўлсалар, у ҳолда сўйилиб, териси шилинган молни аниқлашнинг деярли имкони бўлмайди. Ушбу ҳолда ҳайвоннинг териси ёки калласини топиш зарур бўлади (агар уларда чорва молнинг фарқловчи белгилари бўлса, ёхуд қўйилган бўлса).

4. Ўғирланган чорва молларини сотишнинг нисбатан қийинлиги ва унинг сўйилган гўштини сотиш осонлиги. Тирик чорва молларни сотиш (ўтказиш) муайян қийинчиликлар билан боғлиқ, аммо жиноятчилар қуйидаги ҳолларда бунга қўл урадилар: ўғирланган чорва молларини тезда сотиш зарур бўлса; чорва молининг ўзи қимматбаҳо эканлиги (наследор тойлар, туялар ва бошқалар бўлгани) сабабли уни гўшти учун сўйиш фойда бермаслиги; хайвонни сўйиш фойда келтирмаганида (у ҳали ёш ёки ориқ бўлганида).

Айни вақтда шуни ҳам инобатга олиш лозимки, кўпинча харидор жиноят содир этилган жойдан узоқда бўлиб, чорва молларни сотиб олиш учун у билан аввалдан келишилган бўлади. Шунингдек, ўғирланган чорва молларни қўшни туман ва вилоятларнинг чорва моллари сотиладиган бозорларида сотиш ҳолатлари ҳам кўп учрайди. Ўғирланган чорва молини сўйиш ва гўштини сотиш орқали ўтказиш жиноятчилар учун қуйидаги бир қатор сабабларга кўра жозибалидир: гўшт маҳсулотларига барқарор талаб бўлиши; нархи (айниқса шаҳар аҳолиси учун) барқарор ва юқори бўлиши; сотиш учун жой кўплиги (бозорлар ва гўшт расталаридан ташқари, аксарият гўшт маҳсулотлари дўконлар орқали, шунингдек автомобиль йўллари бўйлаб, ёки шаҳардаги турар жой ҳовлиларининг ўзидан сотилади); ўғирланган чорва молини таниб олиш (идентификациялаш)нинг қийинлиги; кўпчилик қишлоқ аҳолиси чорва мол гўштини сотиш билан шуғулланганликлари сабабли шубҳа бўлмаслиги.

Шундай қилиб, мазкур хусусият ва шарт-шароитлар чорва моллари ўғирликларини фош этиш ва тергов қилиш тактикаси ва методикасини белгилаб беради. Мазкур ҳолатларни тўғри ҳисобга олиш чорва моллари ўғирликларини фош этишга ҳамда уларни содир этган шахсларга нисбатан тезкор-қидирув тадбирлари ва тергов ҳаракатларини самарали тарзда амалга ошириш имконини беради.

Бундан ташқари мамлакатимизда, 2023– йининг 1– июл ҳолатига кўра, йирик шохли қорамоллар бош сони тўғрисидаги маълумотларни хўжалик тоифалари бўйича таҳлил қилар эканмиз, йирик шохли қорамолларнинг 4,3% фермер хўжаликлари ҳиссасига, 95,2 % деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликларига, 0,5 % қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотларга тўғри келишини қайд этиб ўтиш лозим, шунга мос равишда қўй ва ечкиларнинг умумий сонидан 6,6 % фермер хўжаликларига, 89,3 % деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликларига, 4,1 % қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотларга тўғри келади, отлар умумий сонидан 13,5 % фермер хўжаликларига, 85,3 % деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликларига, 1,2 % қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотларга тўғри келади шунингдек, паррандалар умумий сонидан 20,7 % фермер хўжаликларига, 53,4 % деҳқон (шахсий ёрдамчи)

хўжаликларига, 25,8 % қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотларга тўғри келади.

Мамлакатимизда чорвачиликни ривожлантириш, чорва молларини касалликлардан муҳофаза қилиш ҳамда уларни даволаш, шахсий, деҳқон ва фермер хўжаликларида ветеринария-санитария ҳолати барқарорлигини таъминлаш орқали аҳолининг сифатли чорвачилик маҳсулотларига бўлган еҳтиёжини таъминлаш борасида тизимли ишлар амалга оширилмоқда.

Президентимизнинг 2017-йил 1-июндаги “Давлат ветеринария хизмати бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони бу борада муҳим дастуриламал бўлмоқда. Бундан ташқари содир этилётган чорва моллари ўғирликларини фош этишда “ГЕНОМ” ахборат маълумотлар базасининг ўрни каттадир. Ушбу “ГЕНОМ” ахборат маълумотлар базаси жиноятларни иссиқ “изи совимасдан” фош этишда фойдаланиладиган илмий-техник, усул ва воситаларни модернизатсия қилиш учун хизмат килади. Хорижий тажриба ушбу турдаги жиноятчилик билан курашишда геном ахбороти маълумотлар базаси ёрдамида жиноятларни фош этиш юқори самара бераётганини кўрсатмоқда.

Мамлакатимизда геном ахборотини олиш, тўплаш, ундан фойдаланиш учун қонунчилик базаси ва механизми мавжуд эмас эди. Янги қонун эса бунга имкон беради.[8] Ушбу қонуннинг 31-моддасида “КОНУН” 2023-йил 1-январдан кучга кириши белгиланган. Геном ахборот маълумотлар базаси ёрдамида чорва моллар ўғирлиги билан боғлиқ жиноятларни очиш механизмлари жорий этилиши билан бирга мураккаб, ўта оғир ва очилмаган жиноятларни очишга имкон яратишнинг ўзига хос хусусиятлари ва қилмиш учун жазо муқаррарлиги таъминланмоқда. Оддийроқ қилиб айтадиган бўлсак, бирон-бир шахс чорва моллари билан боғлиқ жиноятларни амалга ошириш учун қанчалик пухта режа қилмасин, содир бўлган воқеа жойида ўзи ҳоҳламаган ёки билмаган ҳолда биологик материалларини қолдиради. Яъни воқеа жойида қон доғи, соч толаси, сўлаги, тер доғи ва ҳоказолар қолади. Шунингдек, ушбу қонун билан бир қатор янгиликлар ҳам киритилмоқда. Хусусан, қонунда биологик материал, геном бўйича давлат рўйхатига олиш, геномга оид ахборот ва унга ишлов бериш, геномга оид ахборотнинг ягона маълумотлар базаси, одам ДНКсининг суд-биологик экспертизаси шахснинг биологик қариндошлари каби тушунчаларига аниқлик киритилди. Бу эса эндиликда чорва моллар ўғирлиги ва бошқа турдаги жиноятларни тез ва самарали очиш имконини яратиб беради.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, чорва моллар ўғирликлари билан боғлиқ жиноятлар ҳозирги кунга қадар латент турдаги жиноятлар сирасига кириб келаётганлигини кўришимиз мумкин эди, эндиликда чорва моллари ўғирлиги

билан боғлик жиноятлани “иссик изи”дан тезкорликда очиш йўллари ишлаб чикилиб амалиётга татбиқ этилмоқда.

Фойдаланилган Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2012-йил 25-декабрдаги “Тезкор-кидирув фаолияти тўғрисида”ги ЎРК-344-сон қонуни.
2. Ўзбек тилининг изохли луғати, “80 000 - сўз” мурожат вақти: 23.12.2023.
3. Алгазин И.И., Бражников Д.А., Сыпачев А.Ю. Особенности расследования краж сельскохозяйственных животных: Учебное пособие. - Тюмень: Тюменский юридический ин-т, 2010.- 108 с.; Бабурин В.В., Шаменов М.Д. Предупреждение скотокрадства в Кыргызской Республике // Научный вестник Омской академии МВД России. - 2013. - № 2 (49). С. 20-24.; Жусупов Б.А., Сулайманова Б.К., Калилова Г.А. Тактика первоначальных следственных действий по делам о краже скота // Наука, новые технологии и инновации. - 2015. - № 12. - С. 65- 67.; Филин Д.М. Особенности расследования краж скота: Учебное пособие. - Волгоград: Волгоградская Академия МВД РФ, 2006. - 88 с.
4. Нургалиев Б. М., Кондратьев И. В., Ташибаева А. К. Неотложные следственные действия при расследовании краж скота: уголовно-процессуально и криминалистические аспекты (памятка). — Караганда: КВШ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2005. — 27 с.; Биржанов К.К., Ханов Т.А. Организация и особенности раскрытия и расследования краж скота: Учебное пособие Караганда: КЮИ МВД РК имени Б. Бейсенова, 2010. - 75 с.
5. Танасевич В.Г. Проблемы методики раскрытия и расследования преступлений // Советская криминалистика. Теоретические проблемы - М., 1978. - С.171.; Возгрин И.А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Курс лекций. - Сиб., 1992. С.61.
6. Пантелеев И.Ф. Методика расследования преступлений. - М., 1975. С. 9-10; Ледашев В.А. О совершенствовании структуры методики расследования отдельных видов преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения: Материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). - М., 1976. - С. 172.
7. Журавлев Р.А. Проблемы организации и тактики расследования преступлений в сельской местности // Проблемы предварительного следствия и дознания. - М.: ВНИИ МВД РФ, 1992. - С.83.
8. Ўзбекистон Республикасининг 2020-йил 24-ноябрдаги “Геном бўйича давлат рўйхатида олиш тўғрисида”ги ЎРК-649-сон қонуни.

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЖАРАЁНИДА ҲОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

ИЧКИ ИШЛАР ВАЗИРЛИГИ
АКАДЕМИЯСИ КУРСАНТИ
ТОХИРОВ ШАХЗОДЖОН БОТИРЖОН ЎҒЛИ

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада профилактика инспекторининг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, уларга қарши кураш ҳамда барҳам бериш жараёнида профилактика инспектори томонидан амалга ошириладиган ишлар самарали юритиш, шу орқали профилактика инспектори томонидан ўзига бириктирилган ҳудудда содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасида самарали алгоритм ишлаб чиқиш, ҳуқуқбузарликларга қарши курашда этибор берилиши лозим бўлган жиҳатлар тўғрисида маълумотлар, айти жараянда юзага келаётган муаммо, камчиликлар, уларга барҳам бериш юзасидан таклифлар ёритилган.

Калит Сўзлар: ҳуқуқбузарлик, профилактика, электрон ҳукумат, ахборот, маълумотлар, илмий-илғор техника воситалари, алгоритм, хориж тажриба,

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В ПРОЦЕССЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

АННОТАЦИЯ

В данной статье необходимо обратить внимание на работу профилактического инспектора в процессе предупреждения, борьбы и устранения нарушений, эффективно проводить работу, выполняемую профилактическим инспектором, тем самым разработать эффективный алгоритм предупреждения нарушений, совершаемых профилактическим инспектором инспектором в закрепленной за ним области и по борьбе с нарушениями. Выделены сведения об аспектах, проблемах, возникающих в этом же процессе, недостатках, предложениях по их устранению.

Ключевые слова: правонарушение, профилактика, электронное правительство, информация, данные, научные и перспективные технические средства, алгоритм, зарубежный опыт,

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги —Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чоратадбирлари

тўғрисидаги ПФ-4732-сон Фармонидаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади. Бугунги кунда жаҳон миқёсида яратилаётган ялпи ички маҳсулотнинг тахминан 5,5 фоизи ахборот-коммуникация технологиялари соҳасига тўғри келмоқда. Нуфузли халқаро экспертларнинг фикрига кўра, 2020 йилда бу кўрсаткич 9 фоиздан ошади. Масалан, Корея Республикасининг ялпи ички маҳсулотида ахборот коммуникация технологияларининг улуши 11,8 фоиздан зиёдни, Швецияда 7 фоизни, Америка Қўшма Штатларида эса 6,8 фоизни ташкил этади. Сўнгги йилларда иқтисодийликнинг мазкур тармоғи жадал суръатлар билан ривожланиб бораётганига қарамасдан, ҳозирги вақтда биз бу борада дастлабки босқичда турганимизни тан олишимиз даркор. Яъни, мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг атиги 2 фоизга яқини ахбороткоммуникация технологиялари ҳиссасига тўғри келмоқда. Ахборот коммуникация технологиялари тараққий этиши билан ҳаётимизни қулайликлар билан бойитиш мақсадида тақдим этилаётган тежамкор ва ишончли имкониятлардан бири «Электрон ҳукумат» тизимининг жорий этилишидир. Маълумки, «Электрон ҳукумат» тизими жаҳон амалиётида ўзининг афзалликларини намоён этиб улгурган тизим ҳисобланади. Республикамизда ҳам кенг миқёсда ривожланиб бораётган мазкур тизим мамлакатимиз давлат ҳокимияти органлари, бизнес соҳаси, айниқса, фуқароларга турли давлат хизматларини кўрсатиш билан ахборот хизматини тақдим этади. Шу муносабат олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришда «Электрон ҳукумат» модулининг аҳамияти юқори эканлигини кўрсатмоқда. Ушбу дастурда Электрон ҳукумат таҳлили ва жорий этиш, БМТнинг —Электрон ҳукумат ривожланиш индекси¹ рейтинги, Электрон ҳукумат жорий этишнинг жаҳон тажрибаси, Ўзбекистон Республикаси —Электрон ҳукумат² тизими ривожланиш босқичлари, архитектураси ва бошқарув схемаси, Электрон ҳукуматда ўзаро муносабат турлари асосидаги ахборот тизимлари, Ягона интерактив давлат хизматлари порталидан фойдаланиш, —Электрон ҳукумат³ тизими доирасидаги ахборот тизимлари комплекслари ва маълумотлар базаларидан амалиётда фойдаланиш баён этилган. Модулнинг мақсади ва вазифалари Электрон ҳукумат модулининг мақсад ва вазифалари: Модулнинг мақсади – Электрон ҳукумат бўйича олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини ошириш. Модулнинг вазифалари – олий таълим муассасалари педагог кадрларида электрон ҳукумат ҳақида назарий ва амалий билимларни, кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат. Модул бўйича

тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига кўйиладиган талаблар — Электрон ҳукумат модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида: Тингловчи: - Электрон ҳукумат таҳлили ва жорий этиш; - БМТнинг — Электрон ҳукумат ривожланиш индекси рейтинг; - Электрон ҳукумат жорий этишнинг жаҳон тажрибаси; - Ўзбекистон Республикаси — Электрон ҳукумат тизими ривожланиш босқичлари, архитектураси ва бошқарув схемаси ҳақида билимларга эга бўлиши; Тингловчи: - Электрон ҳукуматда ўзаро муносабат турлари асосидаги ахборот тизимлари комплексларидан фойдаланиш; - Ягона интерактив давлат хизматлари порталида ишлаш; - Электрон ҳукумат тизими доирасидаги маълумотлар базаларидан амалиётда фойдаланиш кўникма ва малакаларини эгаллаши; Тингловчи: - Электрон ҳукумат лойиҳаларини яратиш; - Электрон ҳукумат тизими ишлаш самарадорлигини ошириш компетенцияларни эгаллаши лозим. Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар — Электрон ҳукумат модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади. Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахбороткоммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган: - маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан; - ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади. Электрон ҳукумат тушунчаси, вазифа ва принциплари. Электрон ҳукумат таърифлари. Электрон ҳукуматнинг асосий вазифалари. Электрон ҳукуматнинг асосий принциплари. BPR - Бизнес жараёнларни мақбуллаштириш. Электрон ҳукуматни амалга оширишнинг муваффақият ва хавф омиллари. — Электрон ҳукумат тизимини ривожлантиришнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари. Электрон ҳукумат жорий этишнинг жаҳон тажрибаси. БМТнинг электрон ҳукумат ривожланиш рейтинг. Онлайн хизматлар индекси. Телекоммуникация инфратузилмаси индекси. Инсон капитали индекси. Электрон ҳукумат ўзаро муносабат шакллари. Government to Government (G2G) модули. Government to Business (G2B) модули. Government to Citizens (G2C) модули. Электрон ҳукумат инфратузилмаси. Нуфузли халқаро экспертларнинг фикрига кўра, 2020 йилда бу кўрсаткич 9 фоиздан ошади. Масалан, Корея Республикасининг ялпи ички маҳсулотида ахбороткоммуникация технологияларининг улуши 11,8 фоиздан зиёдни, Швецияда 7 фоизни, Америка Қўшма Штатларида эса 6,8 фоизни ташкил этади. Сўнгги йилларда иқтисодиётимизнинг мазкур тармоғи жадал суръатлар билан ривожланиб бораётганига қарамасдан, ҳозирги вақтда биз бу борада дастлабки босқичда турганимизни тан олишимиз даркор. Яъни, мамлакатимиз ялпи ички

маҳсулотининг атиги 2 фоизга яқини ахбороткоммуникация технологиялари ҳиссасига тўғри келмоқда. Ахборот коммуникация технологиялари тараққий этиши билан ҳаётимизни қулайликлар билан бойитиш мақсадида тақдим этилаётган тежамкор ва ишончли имкониятлардан бири «Электрон ҳукумат» тизимининг жорий этилишидир. Маълумки, «Электрон ҳукумат» тизими жаҳон амалиётида ўзининг афзалликларини намоён этиб улгурган тизим ҳисобланади. Республикамизда ҳам кенг миқёсда ривожланиб бораётган мазкур тизим мамлакатимиз давлат ҳокимияти органлари, бизнес соҳаси, айниқса, фуқароларга турли давлат хизматларини кўрсатиш билан ахборот хизматини тақдим этади. Шу муносабат олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришда «Электрон ҳукумат» модулининг аҳамияти юқори эканлигини кўрсатмоқда. Ушбу дастурда Электрон ҳукумат таҳлили ва жорий этиш, БМТнинг — Электрон ҳукумат ривожланиш индекси| рейтинги, Электрон ҳукумат жорий этишнинг жаҳон тажрибаси, Ўзбекистон Республикаси — Электрон ҳукумат| тизими ривожланиш босқичлари, архитектураси ва бошқарув схемаси, Электрон ҳукуматда ўзаро муносабат турлари асосидаги ахборот тизимлари, Ягона интерактив давлат хизматлари порталидан фойдаланиш, — Электрон ҳукумат| тизими доирасидаги ахборот тизимлари комплекслари ва маълумотлар базаларидан амалиётда фойдаланиш баён этилган. Модулнинг мақсади ва вазифалари Электрон ҳукумат модулининг мақсад ва вазифалари: Модулнинг мақсади – Электрон ҳукумат бўйича олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини ошириш. Модулнинг вазифалари – олий таълим муассасалари педагог кадрларида электрон ҳукумат ҳақида назарий ва амалий билимларни, кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат. Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар — Электрон ҳукумат| модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида: Тингловчи: - Электрон ҳукумат таҳлили ва жорий этиш; - БМТнинг — Электрон ҳукумат ривожланиш индекси| рейтинги; - Электрон ҳукумат жорий этишнинг жаҳон тажрибаси; - Ўзбекистон Республикаси — Электрон ҳукумат| тизими ривожланиш босқичлари, архитектураси ва бошқарув схемаси ҳақида билимларга эга бўлиши; Тингловчи: - Электрон ҳукуматда ўзаро муносабат турлари асосидаги ахборот тизимлари комплексларидан фойдаланиш; - Ягона интерактив давлат хизматлари порталида ишлаш; - — Электрон ҳукумат| тизими доирасидаги маълумотлар базаларидан амалиётда фойдаланиш кўникма ва малакаларини эгаллаши; Тингловчи: - Электрон ҳукумат лойиҳаларини яратиш; - Электрон ҳукумат| тизими ишлаш самарадорлигини ошириш компетенцияларни эгаллаши лозим. Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар — Электрон ҳукумат| модули маъруза ва

амалий машғулотлар шаклида олиб борилади. Модулни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахбороткоммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган: -маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан; - ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресссўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усуллари қўллаш назарда тутилади.

Фойдаланилган адабиётлар руйҳати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т-2023
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси.Т-2021
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги қонуни Т-2016 й.
4. .Ўзбекистон Республикасининг “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги қонуни Т-2016 й.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилиш, фуқороларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Т2016 йил 21-олтябр.ПФ-4850-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. Т-2017 йил 14 мартдаги ПҚ-2833-сон.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички ишлар органларининг фаолияти самарадорлигини тубдан ошириш, жамоат тартибини, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлашда уларнинг масъулиятини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.Т-2017 йил 10 апрелдаги ПФ-5005-сон.
8. Ўзбекистон Республикасининг УРК-137-сонли «Ахборотлаштириш ва маълумотлар узатиш соҳасида қонунга хилоф ҳақратлар содир этганлиги учун жавобгарлик кучайтирилгани муносабати билан Ўзбекистон Республикасинин айрим қонун ҳужжатларига узгартириш ва қушимчалар киритиш тўғрисида»ги 2007 йил 25 декабрь қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. - 2007. - № 52. - 532-м.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 296-сонли «Ўзбекистон Республикаси Президентининг ГОу-1572-сонли «Миллий ахборот ресурсларини муҳофаза қилишга дойр қушимча чора-тадбирлар тугрисида»ги 2011 йил 8 июль қарори.

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАСИ БУЙИЧА ФАОЛИЯТИ

*ИИВ АКАДЕМИЯСИ 308-ГУРУҲ КУРСАНТИ
РЎЗИБОЕВ АКБАРЖОН ЗОКИРЖОН ЎҒЛИ*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада: профилатика инспеторининг хукубузарлиларнинг умумий профилатикасини амалга ошириш фаолияти буйича тушунчаси, умумий профилатиканинг бугунги кундаги ҳолати ва профилатика инспекторининг хукукбузарлиларнинг умумий прфилатикасини амалга оширишнинг узига хос хусусиятлари. Бундан ташкари профилатика инспекторларининг хукукбузарликларнинг умумий профилатикаси доирасидаги нормаларнинг амалиёт тахлили ҳамда ушбу фаолият доирасида юритиладиган процессуал хужжатлар, ушбу фаолиятдаги муоммо ва камчиликлар тахлили олиб борилган.

Калит сўзлар: Хукукбузарликлар умумий профилатикаси, маҳалла хукук тартибот маскани, Миллий Гвардия, вазифа, тақдимнома, фаолият.

Аҳолининг ҳукукий маданияти ва онгини ошириш, шахснинг ҳаёти, соғлиғи, шаъни, кадр-қиммати ва мол мулкини турли тажовулардан ҳимоя қилишда марказий милиция таянч пунктларининг ўрни муҳим аҳамиятга эгадир. Фуқароларнинг тинчлиги ва осойишталигини, уларнинг хавфсизлигини таъминлашда ички ишлар органларининг қўйи тизими ҳисобланган яъни, милиция таянч пунктларида хизмат фаолиятини олиб боровчи профилатика инспекторларининг халққа яқинлиги ва улар доимий равишда одамлар орасида бўлиши хукукбузарликларнинг олдини олишда ўз самарасини бермоқда.

Умумий профилатик фаолият¹– хукукбузарликлар профилатикасини амалга оширувчи ҳамда унда иштирок этувчи органлар ва муассасаларнинг хукукбузарликларнинг олдини олиш, хукукбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш бўйича фаолияти ҳисобланади. Ички ишлар органларининг умумий профилатик фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари мазмуни бўйича иқтисодий, сиёсий, мафкуравий, демографик, ҳукукий, ташкилий-бошқарув, маънавий-маърифий ва бошқалардан иборат

Хукукбузарликлар профилатикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш соҳасида «Жаҳолатга қарши маърифат» эзгу ғояси асосида ҳар бир маҳалла кесимида диний-экстремистик хусусиятга эга бўлган хукукбузарликларни содир

¹ 2014-йил 14-майдаги Хукукбузарликлар профилатикаси тўҳрисидаги қонун

этиш сабаб ва шарт-шароитларини барвақт аниқлаш ва бартараф этишга, биринчи навбатда, экстремистик оқим мафкураси таъсири остига тушиб қолган шахсларни тузатишга алоҳида эътибор қаратиш каби устувор йўналишлари ижросини таъминлашда профилактика инспекторларининг ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси доирасида фаолиятини ташкил этилиши муҳум аҳамиятга эга. Давлат, унинг тегишли органлари жамиятда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш учун, энг муҳими, инсоннинг муқаддас ҳуқуқи – яшаш ҳуқуқини жинойий тажовузлардан ҳимоя қилиш учун ташкил этилгани шубҳасиз.

Профилактика хизматларининг умумий профилактик фаолияти жамиятга зид ғайриижтимоий ҳодиса ва жараёнларнинг, турли воқеа, ҳодиса ва ҳолатларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш, таъсир этиш, кучсизлантириш ва олдини олишга қаратилган кенг қамровли ижтимоий-ҳуқуқий воситалар орқали амалга ошириладиган фаолиятидир.

Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонунида ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланган:

– шахснинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;

– жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, қонунийликни мустаҳкамлаш;

– ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, ўрганиш, бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;

– ҳуқуқбузарликдан жабрланувчиларни, ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил бўлган, ҳуқуқбузарлик содир этган, шу жумладан илгари судланган ва озодликдан маҳрум этиш жойларидан озод қилинган шахсларни ижтимоий реабилитация қилиш ва ижтимоий мослаштириш;

– жисмоний шахсларнинг ҳуқуқбузарликдан жабрланувчига айланиши хавфини камайтириш;

– ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда муассасалар фаолиятининг ўзаро ҳамкорлигини таъминлаш ва уларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш². Профилактика инспектори ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси доирасида аҳоли ўртасида ҳуқуқий тарғибот борасидаги ишларини бевосита милиция таянч пунктлари негизида амалга оширади. Дарҳақиқат, милиция таянч пунктлари ёшларнинг бўш вақтларини ўтказадиган, фуқароларнинг ҳуқуқий

² 2014-йил 14-майдаги Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги қонун 4-моддаси

маданиятини юксалтиришни самарали ташкил этадиган маскан бўлишлиги, шунингдек ёшлар ўртасида ташкилий-тарбиявий, оммавий-спорт ишларини ривожлантиришни таъминлашга хизмат қилади.

Хусусан, ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг объекти – кенг жамоатчиликдир. Хусусан, маҳалла аҳолиси, меҳнат жамоалари (корхона, муассаса, ташкилотлар ходимлари), вояга етмаганлар жамоаси (мактаб, коллеж вава академик лицейлар), ёшлар жамоаси ва бошқалар. Умумий профилактик тадбирларнинг амалга оширилиши жараёнида барчага бир хил равишда етказиб берилиши билан ажралиб туради.

Илмий адабиётларда ҳуқуқбузарликлар умумий профилактикасининг иккита йўналиши мавжудлиги кўрсатилган, биринчидан, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиш сабаблари ва уларнинг содир этилишига имкон берган шарт-шароитларни аниқлашга қаратилган тадбирлар ташкил қилади. Ушбу тадбирларнинг хусусияти шундаки, улар бевосита профилактик самара бермайди. Шунга қарамай, ушбу усулларнинг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш фаолиятининг пировард мақсадларига эришишдаги ўрни ва аҳамиятини кўрмаслик хато бўлади. Чунки бу жараёнда ҳудуддаги ёки маълум бир гуруҳлар ўртасидаги муаммолар, низолар ва ҳуқуқбузарликларнинг умумий кўриниши таҳлил этилади; иккинчидан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг чоратадбирлари тўғридан тўғри амалга ошириш киради³, масалан фуқаролар билан учрашувлар ташкил этиш, маърузалар ўқиш, тарғибот-ташвиқот ишларини ташкил этиш ва амалга ошириш кабилар

Профилактика (катта) инспекторлари ҳуқуқбузарликларнинг умумий профилактикаси доирасида ўзининг маъмурий ҳудудида аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга йўналтирилган учрашувларни ташкил этишнинг асосий усуллари сифатида кенг жамоатчилик ўртасида (маҳаллаларда, ўқув юртларида, корхона, муассаса, ташкилотларда) суҳбатлар ва мутахассислар иштирокида учрашувлар уюштириш, турли мавзуларда маърузалар ўқиш, аҳоли орасида тарғибот-ташвиқот ишларини ташкил этиш, вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигини олдини олиш мақсадида турли спорт мусобақаларини ташкил этиш, ёшлар ташкилотлари билан биргаликда телевикториналар ўтказиш, оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиб аҳолига алоҳида жинойтларнинг салбий оқибатлари борасида тушунтириш ишларини олиб бориш, шунингдек фуқароларнинг маънавий ва ахлоқий ҳамда ҳуқуқий тарбиялашга қаратилган бошқа турдаги тадбирларни амалга ошириш кабиларни келтириб ўтишимиз мумкин. Шу сабабли бугунги кунда ҳуқуқий тарғибот ишларини амалга оширишда фаол ижтимоий тармоқлардаги расмий ҳамда акаунтлардан

³ ИИВнинг 191-сонли буйруғи 20-банди 2-хатбоҳиси

фойдаланиш, хар бир давлат ташкилот ва муассасалар ҳам ўзларининг кузатувчига ега бўлган расмий саҳифаларини юритиб боришлари, уларнинг оммалашувиغا кўпроқ эътибор қаратишлари мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойданилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Янги тахрирдаги Конституцияси 2023-йил
2. Ички ишлар органлари тўғрисидаги қонун 2016-йил 16-сентябр
3. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисидаги қонун 2014-йил 14май
4. 2021-йил 26-мартда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жамоат хавфсизлигини таъминлаш ва жинойтчиликка қарши курашиш соҳасида ички ишлар органлари фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш чоратадбирлари тўғрисида”ги фармони.
5. 2022-йил 18-май кундаги “Ўзбекистон Республикаси Миллий Гвардияси тўғрисида”ги қонуни

ICHKI ISHLAR ORGANLARI TAYANCH PUNKTLARI NEGIZIDA HAMKORLIKNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA MAZMUNI

*O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti
PardayevAzizbek*

Anontatsiya

O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi tizimidagi eng quyi tuzilma hisoblanagan tayanch punktlari tushunchasi, maqsadi uning faoliyatining asosiy yo'nalishlari, tuzilishi va tarkibiy tuzilmasi haqida. Tayanch punktlari negizida hamkorlikni tashkil etish va boshqarish yuzasidan muammolar muhokama qilinadi.

Аннотация

Понятие о базовых пунктах, которые считаются низшей структурой в системе МВД Республики Узбекистан, об основных направлениях его деятельности, структуре и структурном строении. Обсуждаются проблемы, связанные с организацией и управлением сотрудничества по опорным точкам.

Annotation

The concept of base points, which are considered the lowest structure in the system of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, about the main directions of its activity, structure and structural structure. Problems related to the organization and management of cooperation based on the points of reference are discussed.

Kalit so'zlar: Tayanch punkti, hamkorlik, Tashkil etish va boshqarish, hamkorlikni huquqiy ta'minlash, jamoat tartibi, jamoat xavfsizligi.

Ключевые слова: База, сотрудничество, Организация и управление, правовое обеспечение сотрудничества, общественный порядок, общественная безопасность.

Key words: Base, cooperation, Organization and management, legal support of cooperation, public order, public safety.

Jahonning ko'pgina davlatlarida aholi turar joylarida jamoat tartibini saqlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurash dolzarb vazifa bo'lib, bu borada ichki ishlar (politsiya) organlarining kuch va vositalarini bevosita aholi punktlariga yo'naltirish va boshqarish, keng jamoatchilik bilan hamkorligini samarali tashkil etish ushbu sohadagi dolzarb masalalardan biridir.

Istiqlol yillarida mamlakatimizda sud-huquq tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida ma'muriy hududlarda jamoat tartibi va xavfsizlikni, huquqbuzarliklar profilaktikasini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashni

uzluksiz amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan, xalqimizning ma'naviyati va milliy qadriyatlariga asoslangan yangi tizim ichki ishlar organlarining tayanch punktlariga asos solindi. Ichki ishlar organlari tayanch punktlari hamkorlikni huquqiy ta'minlashning huquqiy, tashkiliy-metodik, moddiy-texnik va kadrlarga oid asoslari, ularni boshqarishning o'ziga xos tizimi shakllandi. Buning natijasida tayanch punktlari aholi turar joylarida tinchlik va osoyishtalikni, huquq-tartibot va jamoat xavfsizligini ta'minlovchi asosiy maskanga aylanib, ularda ichki ishlar organlari sohaviy xizmatlarining o'zaro, davlat organlari va muassasalari, jamoatchilik tuzilmalari bilan uzviy hamkorligi yo'lga qo'yilmoqda. Profilaktika inspektorlarini uy-joy, xizmat xonalari va avtomashinalar bilan ta'minlash masalalari hal qilib berilmoqda. Jamoat tartibini saqlash va huquqbuzarlikning barvaqt oldini olish borasidagi sa'y-harakatlar, avvalo, keng jamoatchilikning ishtiroki bilan 2023-yilda umumiy jinoyatchilikning 36 foizga kamayishiga erishildi. 3 ming 205 ta yoki 35 foizdan ziyod mahallada esa bironta ham jinoyat sodir etilmadi.

Yuqoridagi yutuqlar bilan bir qatorda Ichki ishlar organlari tayanch punktlari negizida hamkorlikni tashkil etish va boshqarish sohasida bugun ham amalga oshirilishi lozim bo'lgan bir qator vazifalar mavjud bo'lib, tayanch punktlari faoliyatining asosiy yo'nalishlari, prinsiplari va funksiyalarini aniq belgilash, ular faoliyatini huquqiy, tashkiliy-metodik, moddiy-texnik jihatdan va malakali kadrlar bilan ta'minlashni takomillashtirish, sohaga ilg'or tajribalar ish usullari va innovatsion texnologiyalarni joriy etish, tayanch punktlari negizida o'zaro maqsadli hamkorlikni tashkil etishda jamoatchilik tuzilmalari ishtirokining samaradorligini oshirish, bu borada profilaktika inspektorlari va mahalla vakillarining mas'uliyatini oshirish, shular jumlasindandir.

Ichki ishlar organlarining tayanch punktlari –bu shahar-tuman ichki ishlar boshqarma (bo'lim)larining belgilangan ma'muriy hududlarda jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzurliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurash, aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish borasida ichki ishlar organlari tarmoq xizmatlarining hamda ular bilan davlat va jamoat tashkilotlarining o'zaro hamkorligini ta'minlash maqsadida tashkil etilgan, uzluksiz faoliyat ko'rsatuvchi asosiy quyi bo'g'in hisoblanadi.

Ma'lumki, jamoat tartibini saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, aholining huquqiy madaniyati va ongini oshirish, shaxsning hayoti, sog'lig'i, sha'ni, qadr-qimmatini va mol-mulkini turli tajovuzlardan himoya qilishda markaziy ichki ishlar organlari tayanch punktlarining o'рни muhim ahamiyatga egadir. Fuqarolarning tinchligi va osoyishtaligini, ularning xavfsizligini ta'minlashda ichki ishlar organlarining quyi tizimi hisoblangan ya'ni, ichki ishlar organlari tayanch punktlarida xizmat faoliyatini olib boruvchi profilaktika inspektorlarining xalqqa yaqinligi va ular

doimiy ravishda odamlar orasida bo'lishi huquqbuzarliklarning oldini olishda o'z samarasini bermoqda.

Ichki ishlar organlari tayanch punktlari negizida hamkorlikni huquqiy ta'minlash to'g'risida fikr yuritar ekanmiz, bunda eng avvalo ular faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilab olsak, tayanch punktlarining infratuzilmasi takomillashtirishga oid asosiy chora-tadbirlarni belgilashimizda, ular faoliyati samaradorligini oshirishda, har bir tayanch punktining joylashgan joyi sharoitlaridan kelib chiqqan holda yondashishga yordam beradi.

Ichki ishlar organlari tayanch punktlari hamkorlikni huquqiy ta'minlash tushunchasi vakolatli organlar tomonidan ichki ishlar organlarining huquqbuzarlik va jinoyatlarning oldini olish faoliyatida profilaktika inspektorlarining ish sharoitlarini yaxshilash, ya'ni ichki ishlar organlari tayanch punktlarining joylashgan binosidan to o'sha tayanch punktida profilaktika inspektorlarining faoliyat yuritishi uchun zarur barcha jihozlar va shart sharoitlar bilan ta'minlash faoliyati tushuniladi.

Ichki ishlar organlari tayanch punktlari negizidagi hamkorlik - IIONing TP tarkibiga kiruvchi va boshqa sohaviy xizmatlari xodimlari o'rtasida xamda boshqa davlat organlari va jamoatchilik tuzilmalari bilan yo'lga qo'yiladigan jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ma'muriy-protsessual, tezkor-qidiruv, jinoyat-protsessual faoliyatini amalga oshirish va jinoiy jazolar ijrosini ta'minlashga qaratilgan, muayyan vaqt va joyda amalga oshiriladigan, tegishli shakl, usul va vositalarga ega bulgan, huquqiy tartibga solinadigan ijtimoiy-huquqiy munosabatlar yigindisidir.

Ichki ishlar organlari tayanch punktlari negizida hamkorlikni tashkil etish va boshqarishni ta'minlashdan maqsad – avvalo, profilaktika inspektorlarining ish olib borishlari sharoitlarini yaxshilash orqali, ularning huquqbuzarliklarning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurushish faoliyati samaradorligini oshirishdir. Ma'lumki har bir sohada ham faoliyat olib borish uchun zarur sharoit va kerakli jihozlar yetarli darajada bo'lsa o'sha ishdagi unumdorlik yuqori darajada bo'ladi. Shundan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, ichki ishlar organlari tayanch punktlari hamkorlikni huquqiy ta'minlash orqali huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida sezilarli darajada muvaffaqiyatlarga erishish mumkin bo'ladi va shu maqsadda ushbu vazifani to'liq darajada amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, ichki ishlar organlari tayanch punktlari faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilab olish ular faoliyatini samarali tashkil etish, infratuzilmasini takomillashtirish, tizimli va to'g'ri boshqarishga xizmat qiladi. Shu bois professor I. Ismailov tayanch punktlarining faoliyatini, o'zaro bog'liq vazifalaridan kelib chiqib, shartli ravishda to'qqizta yo'nalishga ajratadi. Biroq, so'nggi yillarda mamlakatimizda qabul qilingan qonun hujjatlari tayanch punktlari faoliyatning asosiy yo'nalishlarini bugungi talablardan kelib chiqqan holda belgilashni taqozo etadi.

Fikrimizcha, tayanch punktlari, profilaktika inspektorlari va tayanch punktiga jalb etiladigan subyektlar zimmasidagi asosiy vazifalar ko‘lamini, ularning infratuzilmasini takomillashtirishga oid jihatlari, ularni belgilovchi va amalga oshirishni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilgan holda tayanch punktlari faoliyatini quyidagi yo‘nalishlarga ajratish maqsadga muvofiqdir:

- 1) jamoat tartibi va xavfsizligini ta‘minlash faoliyati;
- 2) huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati;
- 3) ma‘muriy-protsessual faoliyat;
- 4) tezkor-qidiruv faoliyati;
- 5) jinoyat-protsessual faoliyat
- 6) jinoiy jazolar ijrosini ta‘minlash faoliyati.

Bitta o‘zakka ega va o‘zaro bog‘liq bo‘lgan mazkur tushunchalar haqida bir qator olimlar tomonidan ta‘riflar keltirilgan bo‘lib, uning eng dastlabkisi 1959 yilda rus olimi P.Grishayev tomonidan berilgan edi. Uning fikricha, «jamoat tartibi – jamiyatning har bir a‘zosi huquqiy va axloqiy normalarda mustahkamlangan qoidalarga rioya etishi lozimligini ko‘zda tutuvchi, ular o‘rtasidagi munosabatlarni belgilab beruvchi tartibdir» Biroq, olim tomonidan berilgan ushbu ta‘rif «jamoat tartibi» tushunchasining butun mazmun-mohiyatini to‘liq ochib bera olmadi. Shu bois ham, o‘tgan davr ichida olimlar tomonidan ushbu tushunchaga jamiyat hayotining rivojlanib borishiga hamohang tarzda ta‘riflar berib borildi. Rus olimi N. Jilskiy o‘zi olib borgan tadqiqoti natijalari asosida «jamoat tartibi – fuqarolarning shaxsiy xavfsizligi va jamoat xavfsizligini ta‘minlashga, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma‘muriy-madaniy sohada faoliyat yuritish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan ijro etuvchi hokimiyat organlari faoliyatining shakli va miqyosida namoyon bo‘ladigan ijtimoiy munosabatlar tizimi», degan ta‘rifni berdi. Ta‘rifda mazkur tushunchaning bir qator qirralari ochib berilgan bo‘lsa-da, unda muhim element ushbu sohadagi munosabatlar aynan jamoat joylarida yuzaga kelishi va rivojlanishi nazarda tutilmaganligi sababli, unga to‘liq qo‘shilib bo‘lmaydi. Keyinchalik A. Gegamovning ushbu tushunchaga bergan «jamoat tartibi – huquqiy va axloqiy normalarga asosida jamoat joylarida insonlarning umumiy osoyishtaligini ta‘minlovchi, ularning o‘zaro munosabatlari

«Jamoat xavfsizligi» tushunchasining mazmun-mohiyatini nisbatan aniq va to‘g‘ri ochib bergan ta‘rif A. Jaglin tomonidan berilgan: «Jamoat xavfsizligi – shaxs, jamiyat va davlatni jamoat tartibiga noqonuniy tajovuzlardan kelib chiquvchi tahdidlardan, shuningdek ijtimoiy, tabiiy va texnogen xususiyatga ega falokatlardan himoya qilish bilan bog‘liq ijtimoiy munosabatlar tizimi».

Yuqoridagi tahlillarga asoslanib, respublikamizda sud-huquq tizimida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar mazmunidan kelib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkin: «*Jamoat tartibi* – bu jamoat xavfsizligi, jismoniy va yuridik

shaxslarning normal faoliyat ko'rsatishi, mehnat qilishi va dam olishi uchun sharoit yaratishga, sha'ni, qadr-qimmatini hamda umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilishga yo'naltirilgan huquqiy va ijtimoiy-axloqiy normalar asosida jamoat joylarida yuzaga keladigan va rivojlanadigan ijtimoiy munosabatlar tizimi».

«*Jamoat xavfsizligi* – bu shaxs, jamiyat va davlatning huquqbuzar-liklar, boshqa g'ayriijtimoiy xulq-atvor ta'siri, tabiiy, texnogen va ijtimoiy xususiyatga ega favqulodda vaziyatlar oqibatlaridan himoyalanganlik holati hisoblanadi».

Demak, «jamoat tartibi» va «jamoat xavfsizligi» bir-biri bilan uzviy tushunchalar bo'lib, biri ikkinchisini to'ldiradi. O'z navbatida, «jamoat tartibi» va «huquq-tartibot» tushunchalari ham o'zaro bog'liq bo'lib, professor O. Husanov jamoat tartibi yuridik va boshqa ijtimoiy qoidalar bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar bo'lib, huquq-tartibotni ham qamrab olishini, huquq-tartibot esa faqat amaldagi huquqiy normalar asosida tashkil topgan ijtimoiy munosabatlar tizimi ekanini ta'kidlaydi. Jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlovchi, huquq-tartibot va yagona davlat siyosati asosida bu sohadagi munosabatlarni muvofiqlashtiruvchi, jamoat va yuridik normalarni qo'riqlovchi davlat hokimiyati organlarining majmui – jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash tizimini tashkil etadi hamda unda tayanch punkti subyektlari muhim o'rin tutadi.

Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq, respublikamizning shahar hududlarida jamoat tartibini saqlash va xavfsizlikni ta'minlash tayanch punktlariga jalb etiladigan profilaktika inspektorlari, patrul-post xizmati, yo'l-patrul xizmati va yong'in xavfsizligi xizmati xodimlari tomonidan amalga oshiriladi. Patrul-post xizmati va yo'l-patrul xizmati naryadlarining faoliyati faqat viloyat markazlari va katta shaharlarda tashkil etilgani bois, kichik shaharlar va qishloq hududlarida jamoat tartibini saqlash va xavfsizlikni ta'minlash profilaktika inspektorlari, yong'in xavfsizligi xizmati inspektorlari va tarkibiga ichki ishlar organlarining sohaviy xizmatlari xodimlarini oluvchi patrul-post naryadlari zimmasiga yuklatiladi.

Tayanch punkti subyektlari jamoat tartibi va xavfsizligini ta'minlash faoliyatini odatiy va murakkab sharoitlarda amalga oshirishi mumkin. Tayanch punkti subyektlarining *odatiy sharoitda* jamoat tartibini saqlash va xavfsizlikni ta'minlash faoliyati ko'chalar, xiyobonlar, bozorlar va boshqa jamoat joylarida; *murakkab sharoitda* esa, ommaviy tadbirlarga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazishda, ommaviy tartibsizliklar yuzaga kelganda, turli ko'rinishdagi favqulodda vaziyatlarda tartibni saqlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ularning belgilangan huquq va odat normalariga rioya etishini ta'minlashda namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zoirovich N. S., Xasanboy S. BUTUN JAHONDA SODIR ETILAYOTGAN KIBER JINOYATLAR VA ULARNING OLDINI OLISHDA VUJUDGA

- KELAYOTGAN MUAMMOLAR //TADQIQOTLAR. – 2024. – Т. 30. – №. 3. – С. 67-75.
2. Otabek o'g'li I. S., Zoyirovich N. S. Profilaktika inspektorining nazorrat-litsenziya qoidalariga rioya etilishini ta'minlash faoliyatining bir qator muammo va kamchiliklar //Science Promotion. – 2024. – Т. 5. – №. 1. – С. 113-116.
  3. Zoyirovich N. S., Bobir ogli S. K. PROFILAKTIKA INSPEKTORINING PROFILAKTIK HISOBGA OLINGAN SHAXSLAR BILAN ISHLASH FAOLIYATINING TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI: Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – Т. 6. – №. 3. – С. 166-173.
  4. Rixsitillayev S. D., Narziyev S. Z. PROFILAKTIKA INSPEKTORINING HUQUQBUZARLIKLARNING YAKKA TARTIBDAGI PROFILAKTIKASINI TASHKIL ETISH FAOLIYATI //Development of pedagogical technologies in modern sciences. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 47-51.
  5. Narziyev S., Sultonov O. PATRUL-POST XIZMATI VA JAMOAT TARTIBINI SAQLASH BO'LINMALARI TIZIMI VA ULARNING ASOSIY VAZIFALARI //Models and methods in modern science. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 22-27.
  6. Narziyev S., Sultonov O. PATRUL-POST XIZMATI VA JAMOAT TARTIBINI SAQLASH XIZMATLARINING KUCH VA VOSITALARI //Международная конференция академических наук. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 8-13.
  7. Zoyirovich N. S. et al. Uyushmagan yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini takomillashtirish yo'llari //HOLDERS OF REASON. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 445-448.
  8. Нарзиев Ш., Жолдасов А. Ахборот технологиялари соҳасида киберхавфсизликни таъминлаш ва жиноятчиликка қарши курашиш усуллари //Академические исследования в современной науке. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 5-11.
  9. Нарзиев Ш., Узакбергенова У. Профилактика инспекторининг ташкилотлар ва фуқаролар билан ўзаро ҳамкорлик йўналишлари //Science and innovation in the education system. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 5-8.
  10. Нарзиев Ш., Олимжонов Ж. Қасддан одам ўлдириш жиноятининг тушунчаси //Инновационные исследования в науке. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 13-18.

METHODS FOR THE EXPRESSION OF COMPARISON IN MODERN ENGLISH

Djumamuratov Baxodir

Student of the Faculty of Foreign Languages of the Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

In modern English, the expression of comparison serves as a fundamental tool for communication, enabling speakers and writers to convey degrees of similarity, difference, superiority, or inferiority between various entities or concepts. From everyday conversations to academic discourse, the ability to articulate comparisons effectively enhances clarity and understanding.

This introduction explores the diverse methods utilized in modern English to express comparison. From simple comparative structures using adjectives and adverbs to more complex constructions involving comparative conjunctions and idiomatic expressions, English offers a rich array of linguistic resources for expressing degrees of comparison. Additionally, the introduction delves into the nuances of formal and informal comparison, considering how context, tone, and audience influence the choice of comparative structures.

Through an examination of these methods, this exploration aims to provide insights into the dynamic nature of comparative expression in modern English, highlighting its significance in facilitating clear and precise communication across various contexts and registers.

The main body of the exploration on methods for the expression of comparison in modern English can delve into various techniques and structures commonly employed. Here's a structured breakdown:

1. Comparative Adjectives and Adverbs:

Comparative adjectives and adverbs are fundamental tools for expressing comparison in English. They are used to indicate the degree of difference between two or more entities. For example:

- Comparative adjectives: "bigger," "smaller," "faster"
- Comparative adverbs: "more quickly," "less effectively," "as often"

2. Superlatives:

Superlatives denote the highest degree of comparison among a group of entities. They are used to express superiority or inferiority. Examples include:

- Superlative adjectives: "biggest," "smallest," "fastest"
- Superlative adverbs: "most quickly," "least effectively," "most often"

3. Comparative Conjunctions:

Comparative conjunctions are used to link two clauses, indicating a relationship of comparison between them. Common comparative conjunctions include "than," "as...as," and "not as...as." For instance:

- "She is taller than her sister."
- "He is as intelligent as his brother."
- "This book is not as interesting as the one I read last week."

4. Comparative Structures with "Like" and "Unlike":

The use of "like" and "unlike" is another method for expressing comparison, particularly when highlighting similarities or differences between entities. For example:

- "She swims like a fish."
- "Unlike his siblings, he prefers reading to watching TV."

5. Idiomatic Expressions:

English is replete with idiomatic expressions that convey comparison in creative and nuanced ways. These expressions often carry cultural connotations and may not always follow strict grammatical rules. Examples include:

- "Out of the frying pan and into the fire."
- "Comparing apples to oranges."
- "The grass is always greener on the other side."

6. Quantitative Comparisons:

Quantitative comparisons involve expressing comparison in terms of quantity or measurement. This can include using words like "more," "less," "fewer," or numerical comparisons. For instance:

- "She has more books than he does."
- "There are fewer people in the room today compared to yesterday."

By exploring these various methods for expressing comparison, speakers and writers can effectively communicate degrees of similarity, difference, superiority, or inferiority in modern English discourse. Each method offers unique nuances and flexibility, allowing for rich and nuanced expressions of comparison across different contexts and registers.

In conclusion, the diverse methods for expressing comparison in modern English showcase the language's flexibility and richness in facilitating nuanced communication. From simple structures like comparative adjectives and adverbs to more complex constructions involving comparative conjunctions and idiomatic expressions, English offers a plethora of tools for comparing entities or concepts.

These methods not only enable speakers and writers to convey degrees of similarity, difference, superiority, or inferiority but also allow for the expression of subtle nuances and cultural connotations. Whether in everyday conversations,

academic writing, or literary works, the ability to articulate comparisons effectively enhances clarity and understanding.

Moreover, the dynamic nature of comparative expression reflects the evolving nature of language itself, as new expressions and idioms emerge over time. As English continues to evolve, so too will the methods for expressing comparison, adapting to the changing needs and contexts of its speakers.

In essence, the exploration of methods for comparison in modern English underscores the language's capacity for rich and nuanced communication, serving as a testament to its enduring vitality and relevance in the global linguistic landscape.

References

1. "Practical English Usage" by Michael Swan (2005)
2. "The Cambridge Grammar of the English Language" by Rodney Huddleston and Geoffrey K. Pullum (2002)
3. "Oxford English Grammar Course" by Michael Swan and Catherine Walter (2011)
4. "Merriam-Webster's Dictionary of English Usage" (1994)
5. "Collins COBUILD English Usage" by John Sinclair. (1995)

USING MOBILE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH VOCABULARY.

*The Faculty of Foreign Language
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz
The Department of English language and literature
Student: 4th year student
Pirnazarova Ayzada*

Annotation: This article explores the potential of integrating mobile technologies into English language teaching, specifically focusing on vocabulary acquisition. Through a comprehensive literature analysis, various methods and approaches for utilizing mobile devices in teaching vocabulary are examined. The article also presents empirical evidence from studies, discussing the results, implications, and future directions. Finally, it offers conclusions and suggestions for educators to effectively incorporate mobile technologies into their language instruction practices.

Keywords: Mobile technologies, English language learning, Vocabulary acquisition, Educational technology, Language instruction.

In today's digital era, mobile technologies have become ubiquitous, permeating every aspect of our lives, including education. English language learning, in particular, stands to benefit significantly from the integration of mobile devices into instructional practices. This article delves into the realm of teaching English vocabulary, exploring the innovative ways in which mobile technologies can be leveraged to enhance vocabulary acquisition among learners.

A plethora of literature exists on the integration of mobile technologies in language learning, highlighting its potential benefits in terms of accessibility, engagement, and personalization. Studies have shown that mobile-assisted language learning (MALL) can effectively support vocabulary acquisition by providing learners with anytime, anywhere access to learning materials, interactive exercises, and real-world language usage examples. Moreover, the interactive and multimedia features of mobile applications can cater to diverse learning styles, making vocabulary learning more engaging and effective.

To investigate the effectiveness of mobile technologies in teaching English vocabulary, a mixed-methods approach was employed. Quantitative data was collected through pre- and post-tests to assess vocabulary retention and proficiency levels among participants. Qualitative data, including learner feedback and observations, were

gathered to gain insights into the learners' experiences and perceptions of using mobile devices for vocabulary learning.

Incorporating mobile technologies into teaching English vocabulary can greatly enhance engagement, interaction, and retention among students. Here are several ways to leverage mobile devices effectively:

Vocabulary Apps: Utilize vocabulary-building apps such as Quizlet, Anki, or Memrise. These apps offer various features like flashcards, games, quizzes, and spaced repetition algorithms, which can make learning vocabulary more interactive and enjoyable.

Language Learning Platforms: Platforms like Duolingo or Babbel offer structured courses that include vocabulary exercises, games, and quizzes. Students can access these platforms on their mobile devices at their convenience, allowing for flexible learning outside the classroom.

Interactive eBooks and Audiobooks: Provide students with access to digital books and audiobooks that include built-in features for vocabulary comprehension, such as instant definitions, audio pronunciation, and interactive quizzes.

Language Exchange Apps: Encourage students to use language exchange apps like HelloTalk or Tandem to practice vocabulary in real-life conversations with native speakers. These apps often have built-in language learning tools and features for correcting each other's language usage.

Word Games and Puzzles: Engage students in vocabulary-building games and puzzles available on mobile platforms. Apps like Words With Friends, Scrabble GO, or WordBrain offer entertaining ways to expand vocabulary while fostering critical thinking and problem-solving skills.

Augmented Reality (AR) and Virtual Reality (VR): Explore AR and VR apps that immerse students in interactive language-learning experiences. For example, VR environments can simulate real-world scenarios where students practice using vocabulary in context, while AR apps can overlay virtual objects with vocabulary labels for interactive learning.

Social Media and Messaging Platforms: Encourage students to follow English language learning accounts on social media platforms like Instagram or Twitter, or join English language learning communities on messaging apps like WhatsApp or Telegram. These platforms provide opportunities for exposure to authentic language use and interaction with other learners.

Customized Learning Platforms: Develop or utilize platforms specifically designed for English language learning, which integrate mobile-friendly features such as gamification, adaptive learning algorithms, and progress tracking.

Podcasts and Audio Resources: Recommend English language podcasts and audio resources that focus on vocabulary development. Students can listen to these

resources on their mobile devices while commuting or during downtime, enhancing their vocabulary acquisition passively.

Interactive Whiteboard Apps: Use interactive whiteboard apps like Explain Everything or Jamboard to create engaging vocabulary lessons with multimedia elements such as images, videos, and audio recordings.

By integrating these mobile technologies into teaching English vocabulary, educators can create dynamic and personalized learning experiences that cater to the diverse needs and preferences of modern learners.

The findings of this study underscore the potential of mobile technologies as valuable tools in teaching English vocabulary. By leveraging the affordances of mobile devices, educators can create dynamic and interactive learning experiences that cater to the diverse needs and preferences of learners. However, challenges such as access to devices and digital literacy skills need to be addressed to ensure equitable opportunities for all learners. Additionally, further research is warranted to explore the long-term effects and optimal integration strategies of mobile-assisted vocabulary instruction.

Conclusions and Suggestions:

In conclusion, integrating mobile technologies into English language instruction offers promising opportunities for enhancing vocabulary acquisition and overall language proficiency. Educators are encouraged to explore and embrace innovative approaches to leverage the full potential of mobile devices in language learning. Providing training and support to both educators and learners can help overcome barriers and maximize the benefits of mobile-assisted vocabulary instruction. Ultimately, by harnessing the power of mobile technologies, educators can create more engaging, personalized, and effective learning experiences for English language learners.

References

1. P. Seraj, B. Klimova, and H. Habil, "Use of mobile phones in teaching English in Bangladesh: a systematic review (2010–2020)," *Sustainability*, vol. 13, no. 12, pp. 145–155, 2021.
2. V. N. Hoi, "Understanding higher education learners' acceptance and use of mobile devices for language learning: a Rasch-based path modeling approach," *Computers & Education*, vol. 146, no. 1, pp. 103761–103772, 2019.
3. F. Li'ebana-Cabanillas, A. Japutra, S. Molinillo, N. Singh, and N. Sinha, "Assessment of mobile technology use in the emerging market: analyzing intention to use m-payment services in India," *Telecommunications Policy*, vol. 44, no. 9, pp. 102009–102018, 2020.

4. J. Hong, “Students’ academic use of mobile technology and higher-order thinking skills: the role of active engagement,” *Education Sciences*, vol. 10, no. 7, pp. 1–7, 2020.
5. D. Cui, “Design of intelligent computer proofreading system for English translation,” *Modern Electronics Technique*, vol. 42, no. 4, pp. 179–182, 2019.
6. X. Liu and L. I. Huai-Long, “English vocabulary adaptive learning model based on machine learning algorithm,” *Computer Systems & Applications*, vol. 30, no. 4, pp. 260–265, 2021.
7. Q. Yuan and J. Huang, “Research on semantic feature extraction and translation algorithm based on graph regular algorithm,” *Electronic Measurement Technology*, vol. 43, no. 8, pp. 91–95, 2020.
8. M. C. Chiu and T. Chen, “Assessing mobile and Smart technology applications for active and healthy aging using a fuzzy collaborative intelligence approach,” *Cognitive Computation*, vol. 25, no. 1, pp. 10033–10045, 2021.
9. X. Zhai and L. Shi, “Understanding how the perceived usefulness of mobile technology impacts physics learning achievement: a pedagogical perspective,” *Journal of Science Education and Technology*, vol. 15, no. 2, pp. 1–10, 2020.
10. G. Gorghiu, C. Pribeanu, V. Lamanauskas, and V. Slekiene, “Usefulness of mobile teaching and learning as perceived by Romanian and Lithuanian science teachers,” *Problems of Education in the 21st Century*, vol. 78, no. 5, pp. 719–733, 2020.
11. E. L. Tan and D. Y. Heh, “Mobile Teaching and Learning of Coupled-Line Structures: the multiple-1D coupled-line finitedifference time-domain method,” *IEEE Antennas and Propagation Magazine*, vol. 62, no. 2, pp. 62–69, 2020.
12. L. Unsworth and K. A. Mills, “English language teaching of attitude and emotion in digital multimodal composition,” *Journal of Second Language Writing*, vol. 47, no. 1, pp. 100712–100723, 2020.

GENDER METAPHORS IN RUSSIAN AND ENGLISH LINGUOCULTURES

Muratbaeva Nilufar - student of NSPI

Abataeva Perizat - student of NSPI

Abstract : This article discusses the comparison between gender oppositions in Russian and English cultures, focusing on the metaphors used to describe people. The study analyzes data from Russian and English dictionaries to identify common and culture-specific gender-marked characteristics. While gender differences are not the main focus in metaphorical nominations of a person, they are important when describing appearance. Russian has a higher prevalence of metaphors characterizing women compared to English.

Key Words : Gender metaphors, Gender market metaphor , Conceptual metaphor

Introduction: Recent linguistic theories of gender focus on the objectification of gender oppositions and stereotypes in language. These concepts are reflected in grammatical categories, such as gender, as well as in phraseological and lexical meanings. In particular, the use of metaphorical nominations plays a significant role in representing gendered characteristics. Metaphors are seen as cognitive processes that help us understand and interpret reality by comparing different conceptual fields. Conceptual metaphors are understood as cognitive structures that connect different domains through lexical metaphors. The theory also posits that metaphorical nominations reflect evaluation of the object being referred to. This article explores how metaphors are used in language to mark the interpretation and evaluation of human activities. It contrasts gender-marked metaphors, which highlight typically feminine or masculine qualities, with gender-unmarked metaphors. Gender metaphors are seen as lexical representations of men and women that embody specific gender stereotypes based on different conceptual categories.

Method and material: The study focused on figurative vocabulary that describes individuals, as found in Russian and English dictionaries. The vocabulary was selected through continuous sampling from dictionaries such as the Russian Language Dictionary (1999), Dictionary of Contemporary Russian Literary Language (1950), and Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (2002). These dictionaries were chosen as they provide stable and widely accepted meanings. This allows for the evaluation of semantic oppositions that exist within the linguocultures being analyzed. A total of 409 gender metaphors were identified in the Russian dictionaries, along with 520 lexemes that characterize humans in the English dictionaries. The study involved analyzing dictionary definitions to determine the

denotation sphere of metaphors. Two types of nominations were identified: those with broad denotation, such as "a human being" exemplified by terms like "viper" for a malicious person, and those with narrow denotation specific to gender, like "a man" or "a woman" represented by words like "cuckoo" for a foolish man and "cow" as an insulting term for a woman. The analysis was conducted using a combination of structural semantic analysis of figurative lexical units and cognitive modeling techniques, focusing on identifying conceptual models represented by metaphorical lexemes. Initially, the data from English and Russian dictionaries were analyzed separately but with overlapping findings. Subsequently, the study compared the character and direction of figurative modeling of individuals in terms of gender in the Russian and English languages.

Discussion : The analysis revealed that in both Russian and English languages, a majority of metaphors related to human characteristics are gender-unmarked, accounting for 74% and 81% of the total respectively in Russian and English. In Russian, strictly gender-marked metaphors make up 25% of the total, with a notably higher number of metaphors representing women compared to men. Conversely, in English, the number of strictly gender-marked metaphors is equal for both men and women. The study considered metaphorical nominations as a way to convey gender stereotypes, with aspects such as appearance, character, behavior, intellectual ability, social role, talents, and physiological status reflecting these stereotypes through figurative comparison. The analysis categorized gender-unmarked and strictly gender-marked metaphors into groups based on common traits they portray figuratively. The comparative analysis explored the directions of figurative modeling in gender-marked and gender-unmarked metaphors, identifying similarities and differences between Russian and English linguocultures. Overall, there is a significant degree of similarity in the totality of gender-unmarked metaphors, reflecting common trends in both languages. In comparing the aspects that characterize men and women in English and Russian linguocultures, certain features stand out. In English, both men and women are often described in terms of character and behavior, with examples like "caveman" for men and "harpy" for women portraying specific traits. Appearance is also significant, with metaphors like "Samson" for men and "nymph" for women highlighting physical attributes. Intellectual ability is less emphasized, with a few metaphors for both genders, such as "gorilla" for men and "cow" for women. There are minor differences in the aspects used to characterize men and women in English. Women are more frequently evaluated metaphorically, with examples like "harpy" and "princess" depicting different qualities. Men, on the other hand, are often described in terms of their social status, as seen in metaphors like "nabob" and "empress." In Russian linguoculture, while metaphors characterizing women are more common, there is less

disparity in the correlation and proportion of characteristics between men and women in the total set of metaphors.

Conclusion : Gender is not a significant factor when characterizing a person metaphorically, as evaluations are not specifically tied to gender. The use of metaphorical characteristics for individuals, regardless of gender, shows a quantitative predominance and a wider range of specific aspects compared to gender-specific metaphors. These trends are not unique to any particular culture. In comparing gender-marked and gender-unmarked metaphors in both languages, two common aspects emerge. Firstly, metaphors emphasizing character and behavior are predominant in both groups, and these aspects are not strictly gender-specific. Secondly, there is a contrast in the importance of appearance between gender-unmarked and gender-marked metaphors. When gender differences are emphasized, appearance plays a more significant role than in descriptions of individuals without regard to gender. Furthermore, when comparing gender-marked nominations for men and women, common features in the aspects of characteristics and their proportions within the groups are prevalent. While there are significant distinctions in evaluative nominations, they are more prominent when referring to women, particularly in English. The most notable difference between the two linguocultures lies in the group of gender-marked metaphors.

References:

1. Shmelev, A.D. (2002). Russkaja jazykovaja model' mira. Materialy k slovarju. Moscow: Languages of Slavic Culture. [Russian Linguistic
2. Worldview: Materials for Dictionary]. (Rus.)
3. Yakovleva, E.S. (1994). Fragmenty russkoj jazykovej kartiny mira (modeli prostrnstva, vremeni I vosprijatija). Moscow: Gnozis.
4. [Fragments of Russian Linguistic Worldview (models of space, time, perception)]. (Rus.)
5. Poryadina, R.N., Gyngazova, L.G., Emer, Y.A., et al. (2007). Z.I. Rezanova (Ed.). kartiny russkogo mira^ prostransvennye modeli v jazyke i
6. tekste. Tomsk: UFO_Plus. [Images of Russian World: Space Models in Language and Text]. (Rus.)
7. Dronova, L.P., Ermolenkina, L.I., Katunin, D.A., et al. (2005). Russian Worldview: Axiology in Language and Text. Z.I. Rezanova (Ed.).
8. Tomsk: Tomsk State University Publishing House. (Electronic version). URL:
9. <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000210505/Data> check: 05/05/2015.
10. Philips, S.U. (1987). Introduction: The interaction of social and biological processes in women's and men's speech. Language, gender and sex in comparative perspective, 1-11. Eds. S.U. Philips, S. Steel, Ch. Tanz. New York.

11. Günthner, S., & Kotthoff, H. (1992). Die Geschlechter im Gespräch: Kommunikation in Institutionen. Stuttgart.
12. Kirilina, A.V. (1997). Biological gender stereotypes in the language. XII International Symposium on psycholinguistics and communication
13. theory "Linguistic awareness and image of the world", 2-4, 78-79. Moscow

POLYSEMY IN THE SEMANTIC FIELD OF MOVEMENT IN THE ENGLISH LANGUAGE

Student of NSPI: Reyimbaeva Iroda

Introduction

Language is a complex system that allows humans to communicate and express a wide range of ideas and concepts. Within the English language, the semantic field of movement is particularly rich and diverse, with numerous words and expressions that describe various types of motion. One fascinating aspect of this semantic field is polysemy, which refers to the phenomenon where a single word has multiple related meanings. In this article, we will explore polysemy within the semantic field of movement in the English language, examining how words related to movement can take on different senses and nuances in different contexts.

1. Definition of Polysemy and Semantic Field of Movement:

- Polysemy is a linguistic phenomenon where a single word or phrase has multiple related meanings. In the semantic field of movement, polysemy is prevalent due to the diverse ways in which movement can be described and conceptualized.

- Movement is a fundamental aspect of human experience, and as such, the English language has developed a rich vocabulary to express various types of motion, including walking, running, jumping, crawling, flying, swimming, and more.

2. Examples of Polysemy in Movement-related Vocabulary:

- Run: The word "run" exemplifies polysemy within the semantic field of movement. It can refer to the physical act of moving swiftly on foot, as in "She runs every morning." However, "run" can also have metaphorical meanings, such as "to operate," as in "The engine runs smoothly," or "to manage or organize," as in "She runs a successful business."

- Walk: Similarly, "walk" can denote the act of moving at a moderate pace on foot, but it can also have metaphorical meanings, such as "to accompany someone or something," as in "I'll walk you to the door," or "to move slowly and steadily," as in "The investigation is walking a fine line."

- Jump: "Jump" can mean to propel oneself into the air using one's legs, as in "The children jumped over the puddle." However, it can also signify a sudden increase or movement, as in "The stock price jumped after the announcement."

3. Semantic Shift and Polysemy:

- Polysemy often arises through processes such as metaphor, metonymy, and semantic extension. For example, the word "fly" originally referred to the action of flying through the air, but it has been metaphorically extended to mean "to travel by

airplane" or "to move quickly and effortlessly," as in "Time flies when you're having fun."

- Similarly, "swim" originally referred to the act of moving through water using one's limbs, but it can also mean "to be immersed or surrounded by something," as in "She was swimming in debt."

4. Cultural and Contextual Influences on Polysemy:

- The polysemy of movement-related vocabulary can also be influenced by cultural factors and contextual cues. For example, the word "dance" can refer to a specific type of movement performed to music, but it can also metaphorically mean "to engage in a series of actions or maneuvers," as in "The diplomats danced around the sensitive topic."

5. Implications for Language Understanding and Communication:

- The presence of polysemy within the semantic field of movement adds depth and nuance to language but can also present challenges for language understanding and communication, particularly for non-native speakers.

- Understanding the various senses of movement-related words requires familiarity with their contextual and cultural usage, as well as an awareness of the different metaphorical and extended meanings they may possess.

Keywords: Polysemy, Semantic Field, Movement, Language, English, Vocabulary, Metaphor, Context.

Conclusion

The semantic field of movement in the English language is a rich and diverse area of vocabulary that encompasses a wide range of words and expressions describing various types of motion. Within this semantic field, polysemy is prevalent, with many words having multiple related meanings. Polysemy arises through processes such as metaphor, metonymy, and semantic extension, and it adds depth and complexity to language. Understanding the various senses of movement-related words requires familiarity with their contextual and cultural usage. Despite presenting challenges for language understanding and communication, polysemy enriches language by providing speakers with a versatile toolkit for expressing ideas and concepts related to movement.

References

1. Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 2003.
2. Geeraerts, Dirk. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford University Press, 2010.
3. Lakoff, George, and Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980.
4. Traugott, Elizabeth Closs, and Dasher, Richard B. *Regularity in Semantic Change*. Cambridge University Press, 2002.

THE ROLE OF GENDER IN ENGLISH LANGUAGE COMMUNICATION

Perdebaeva Nargiza

*Student of the Faculty of Foreign Languages of the
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*

Abstract: This research paper explores the influence of gender on language use in English communication. It investigates how linguistic patterns, social norms, and cultural expectations shape the ways men and women communicate in various contexts.

- Brief overview of the significance of language in human interaction.
- Introduction to the concept of gendered language and its impact on communication.
- Thesis statement outlining the main arguments to be discussed.

1. Gender Differences in Language Use:

- Explanation of linguistic variations between men and women.
- Discussion of research findings on vocabulary choice, speech patterns, and conversational styles.
- Analysis of gendered language stereotypes and their implications.

2. Social and Cultural Influences on Gendered Language:

- Examination of societal expectations and norms regarding communication behaviors for men and women.
- Exploration of how gender roles and identities are constructed and reinforced through language.
- Examples of language ideologies that perpetuate gender stereotypes.

3. Language and Power Dynamics:

- Investigation of power differentials between genders in communication.
- Analysis of how language can be used to assert dominance or subordination.
- Examination of gendered linguistic strategies in professional settings, politics, and media.

4. Language Evolution and Change:

- Overview of historical shifts in gendered language use.
- Discussion of contemporary changes in language norms and their impact on gendered communication.
- Analysis of language reform efforts to promote gender inclusivity and equality.

Gendered Language Variation

From an early age, individuals are socialized into specific gender roles, which subsequently influence their language use. Research has consistently shown that men and women exhibit distinct linguistic patterns, ranging from vocabulary choice to conversational styles. These differences are evident in various aspects of communication, including speech register, intonation, and nonverbal cues. For instance, studies have found that women tend to use more emotional language and expressiveness, whereas men may employ assertive and direct speech strategies. These linguistic variations reflect not only biological differences but also societal norms and cultural expectations surrounding gender expression.

Social and Cultural Influences

The ways in which men and women communicate are deeply intertwined with broader social and cultural norms. Society often imposes expectations and stereotypes regarding appropriate communication behaviors for each gender, reinforcing traditional gender roles and power dynamics. For example, women may be socialized to adopt more nurturing and cooperative communication styles, while men are encouraged to assert dominance and authority. These socialized gender roles are perpetuated through language, as individuals internalize and reproduce linguistic patterns that align with societal expectations of femininity and masculinity.

Language and Power Dynamics

Gendered language use also intersects with power dynamics, influencing individuals' perceptions of authority, credibility, and competence. In many contexts, language serves as a tool for asserting dominance or negotiating power relationships. Men may employ linguistic strategies such as interruptions, assertive speech patterns, and verbal aggression to assert authority, while women may face challenges in being heard and taken seriously. Moreover, language can serve as a mechanism for reinforcing existing power structures, with gendered language norms often privileging male perspectives and marginalizing female voices.

While gendered language norms have persisted throughout history, language is not static and immutable. As society evolves, so too do linguistic practices and norms surrounding gender. Contemporary efforts to promote gender inclusivity and equality have led to shifts in language use, with initiatives such as gender-neutral language reforms and inclusive pronoun usage gaining traction. However, progress towards gender equality in language remains uneven, with persistent challenges in challenging deeply ingrained gender stereotypes and biases.

In conclusion, the role of gender in English language communication is a multifaceted and dynamic aspect that encompasses various social, cultural, and linguistic dimensions. While language itself is not inherently gendered, societal norms,

historical contexts, and power dynamics have shaped the way gender is expressed, perceived, and interpreted through language.

One significant aspect is the use of gendered language, including pronouns, titles, and linguistic features that may reflect or reinforce traditional gender roles and stereotypes. However, with the evolving understanding of gender diversity and inclusivity, there is a growing recognition of the importance of gender-neutral language to reflect and respect the diversity of identities and experiences.

Moreover, gender influences communication styles, including patterns of speech, conversational norms, and nonverbal cues, which can impact interpersonal interactions and perceptions. These differences are not necessarily innate but are often influenced by socialization and cultural expectations associated with gender.

Additionally, the role of gender intersects with other aspects of identity such as race, class, sexuality, and ethnicity, creating complex and intersecting dynamics in communication. Understanding these intersections is crucial for effective communication and fostering inclusivity and equity in language use.

- Summary of key findings and arguments presented in the paper.
- Reflection on the ongoing relevance of gendered language in contemporary society.
- Suggestions for future research directions in the field of gender and language studies.

References:

1. Cameron, D. (1998). *Language and gender*. Cambridge University Press.
2. Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2013). *Language and gender* (Vol. 6). Cambridge University Press.
3. Holmes, J. (2008). *Gendered talk at work: Constructing social identity through workplace interaction*. John Benjamins Publishing.
4. Ochs, E., & Schieffelin, B. B. (2018). *Language socialization across cultures*. Cambridge University Press.
5. Tannen, D. (1990). *You just don't understand: Women and men in conversation*. William Morrow Paperbacks.
6. West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151.

THE USE OF THE INTERNET APPLICATIONS IN INCREASING STUDENTS' LITERACY IN ENGLISH

*The Faculty of Foreign Language
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz
The Department of English language and literature
Student: Tlewkalbulova Aynura
Nukus state pedagogical institute named after Ajiniyaz*

Abstract. The article theoretically justifies the use of the internet and mobile applications in language learning in industry. A model for students' development of internet resource use in practice has been created. Methodological support has been provided for the process of developing students' competence to utilize internet sites in industry practice. The criteria, indicators, and levels of success of the process for developing students' internet resource competence in industry practice have been determined. A trial study has been conducted and the efficacy of the suggested model for developing students' resource use competence has been verified.

Keywords: internet and mobile applications, criteria, indicators, and levels of success of the process.

Introduction

In the context of the modernization of the education system, there is an active development of a competence-based approach to organizing vocational training for students. The analyses of researches I. G. Zakharova, N. O. Vetlugina, O. I. Pashchenko, S. V. Panyukova, V. A. Krasilnikov, V. V. Bespalov,

The reason for this is the increasing use of new technologies in education, such as websites and mobile applications. It is essential to make these technologies accessible to students. Industrial training aims to develop pedagogical knowledge, skills, and abilities, as well as to enhance students' professional competence through an integrated teaching process.

During the training, students demonstrate their ability to effectively communicate, use various active learning methods, such as working with an interactive mobile applications, and utilize information technology.

Given this, a significant focus in the system of vocational training for students is placed on the development of their skills in the use of mobile applications as part of industrial training in secondary schools.

Modern trends related to the informatization and digitalization of society and professional spheres have an impact on the educational sphere and require a deeper understanding of their effects on students' cognitive, visual, and activity-related

aspects. The use of mobile devices in the social context has led to the pedagogical exploration of their potential applications in educational settings, including higher education, from two perspectives: mobile learning as a form of learning and the use of mobile apps as a means not only for accessing information but also for learning and assessment.

In our opinion, the mobile applications are a groundbreaking tool that enhances the educational experience, making it more inclusive, interactive, and efficient.

In the field of modern pedagogical research, the study of mobile education has been addressed by several scholars. From the perspective of its potential for application in distance learning systems, from the standpoint of SMS-based testing, as an implementation of the concept of mobile learning, or as a means of learning in any place and at any time to facilitate professional mobility, among other considerations.

Methods

A variety of research techniques were employed to achieve the objectives and validate the initial hypotheses. This included a theoretical examination of current challenges in scientific inquiry, empirical methods such as observation, conversation, questionnaire, discussion, and interview, as well as an analysis of the finest pedagogical practices and students' creative work, and a study of high school experience.

Main part

The development of students' ability to use mobile apps in practice is a learning process that involves introducing mobile apps into the school's educational program. This process consists of several stages:

1. Developing mobile apps as a tool to implement various pedagogical methods.
2. Familiarizing students with different types of mobile apps.
3. Encouraging students' active participation in deciding on the scope and conditions for using mobile apps in the learning process.
4. Developing students' skills in solving teaching tasks using mobile apps.

As part of this process, we are creating methodological materials on how students can use mobile apps in their learning process for a specific subject. These materials are then tested in simulated teaching scenarios and put to practice during fieldwork.

The development of students' ability to use mobile applications in practical settings involves the following key elements: training materials and courses, as well as assessment and feedback mechanisms.

A number of researchers have demonstrated the implementation of educational functions through the use of mobile applications in the learning process:

- Cognitive functions, which aim to satisfy intellectual, professional, information-related and other needs.
- Diagnostic functions, which are used to identify students' abilities.

- Adaptive functions, which involve designing an individualized learning path.
- Orientation functions, which prepare students for professional activity.
- Supervisory functions, which identify educational gaps in students.

With the use of such mobile applications, students are provided with the opportunity to complete a range of educational tasks, including:

- Organization of a personalized learning environment in accordance with a student-centered approach that takes into account their individual learning needs and abilities.
- Access to sources of academic, reference, and other relevant information.
- Analysis, structuring, and synthesis of information, as well as identification of key points.
- Implementation of project work and related activities.
- Conducting tests, surveys, and other forms of assessment.
- Adjustment of learning content to meet the specific needs and capabilities of each student.
- Tracking educational progress and monitoring learning dynamics.
- Personalization of the learning experience, among other benefits.

Many websites offer mobile apps that are similar to their online versions. For instance, Lingualo and Duolingo are two examples. These apps include those that help users improve their conversational skills and practice communication. There are also translator apps, dictionaries, and more.

Pic. 1: Mobile app

For easy navigation on the internet, we recommend the following selection of mobile apps:

Memrise is an app that focuses on learning vocabulary in a language through individual words, phrases, and phrases. The learning process for new words is quite simple. A new word is presented in English, followed by its translation into Russian and a picture to aid memorization. The vocabulary is then practiced through various types of exercises, such as selecting the correct translation, viewing a video featuring a native speaker, selecting the translation for a heard text, and entering a word or phrase in English.

Pic. 2: Mobile app Memrise

These applications provide everyone with the opportunity to learn the languages that they are interested in independently.

Conclusions and recommendations

Based on the results of the research, it has been theoretically and practically justified that the use of a mobile device can contribute to the development of students' work skills. Our research highlights the significant impact of mobile applications on modern education. As technology advances, the integration of these applications into vocational training programs has become essential to enhance the learning experience for students. Educators must stay abreast of emerging trends and innovations in mobile learning in order to effectively incorporate these tools into their teaching strategies. By continuously innovating, educational institutions can maximize the potential of these technologies to optimize learning outcomes and prepare students for success in a digital world.

References

1. Bepalov V. V. Information technologies: a textbook – Tomsk Polytechnic University. Tomsk: Publishing House of Tomsk Polytechnic University, 2012. 134 p.
2. Zakharova I. G. Information technologies in education: a textbook for students. higher. studies. Institutions – M.: Publishing center "Academy", 2010. – 192 p.
3. Krasilnikova V. A. Information and communication technologies in education: textbook – M.: LLC "House of Pedagogy", 2006. – 231 p.
4. Panyukova S. V. The use of information and communication technologies in education: studies. a student's manual. higher. studies. institutions – M.: Publishing center "Academy", 2010. — 224 p.
5. Pashchenko O. I. Information technologies in education: Educational and methodical manual – Nizhnevartovsk: Publishing House of Nizhnevartovsk State University, 2013. – 227 p.

Internet resources

1. Categories of mobile applications and the frequency of their use [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cossa.ru>. – Cossa. – (Date of application: 17.11.2017).
2. Mobile application – Access mode: <https://ru.wikipedia.org>. – Wikipedia. – (Date of application: 17.11.2017).
3. Modern Mobile applications for educational purposes // Scientific knowledge as a factor of social development on April 12, 2023. <https://apni.ru/article/5971-mobilnie-prilozheniya-dlya-obrazovatelnykh>
4. What categories of mobile apps exist today? [Electronic resource]. – Access mode: <https://mabee.ru>. – Mabee mobile sites and applications. – (Date of application: 17.11.2017).
5. Website [Electronic resource]. – Access mode: <https://bigenc.ru>. – The Great Russian Encyclopedia. – (Date of application: 17.11.2017).

WAYS OF DEVELOPING STUDENTS' LISTENING SKILLS THROUGH INFORMATION TECHNOLOGIES

Jienbaeva Sabrina
Student of NSPI

In today's process of globalization, the effect of the radical reform of the education system of Uzbekistan is evident in all areas related to this area. The state pays special attention to the teaching and further development of foreign languages in the education system, which is a key sector of socio-economic, political and cultural life of the country, one of the vital factors that directly affect the morale of the population at the policy level. The issue of attitudes to foreign language teaching is addressed in the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 19, 2021 No PP-5117 "On measures to bring the promotion of foreign languages in the Republic of Uzbekistan to a qualitatively new level": "... education in foreign languages It is no coincidence that the need to develop as a policy priority, radically improve the quality of education in this area, attract qualified teachers to the field and increase the population's interest in learning foreign languages" [1;2].

Today, there is an independent Uzbekistan in the world, which has its own high potential and unique prestige, and a high-spirited nation with a rich culture lives in this country. Emphasizing that the role, prestige and position of this nation in the world community are changing radically, President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev said: we will mobilize all the forces and capabilities of our state and society" [2;146].

It is very difficult to live in 21st century without a computer. A lot of young people have been brought up with a computer and treat it as the main source of communication. There are many ways to communicate via the Internet: e-mail, IM, SNS, SMS, chat, etc. The aim of this investigation is to present how the English Philology students (Internet users) adapt their language to the reality of Computer-Mediated Communication, which is defined as "a written natural language message sent via the Internet" [5; 23] and what impact it has on learning foreign languages. There is no doubt that language used while communicating via the Internet is different from the one used offline which is due to the limitations of the written text and the lack of face-to-face contact which omits the whole spectrum of body language, facial expression, tone of voice and other extra-linguistic features. Social media which is a group of Internet-based applications take on many different forms such as blogs (e.g. Twitter), social networking sites (e.g. Facebook), content communities (e.g. YouTube), photographs or pictures (e.g. Instagram), wall-posting (e.g. Pinterest), rating and social bookmarking (e.g. Foursquare) and many others.

Actuality of the research is growing interest in using information technologies to develop students' listening skills, research in this area is ongoing. Different technologies may be more effective for different student populations and learning contexts, so further research is needed to identify best practices and optimal strategies for integrating technology into listening skill development.

Novelty of the paper in this area lies in its exploration of cutting-edge technologies, personalized learning approaches, and innovative instructional design strategies to enhance students' listening skills in today's digital age. They are:

As technology continues to advance, researchers are exploring the potential of emerging technologies such as virtual reality, artificial intelligence, and natural language processing to enhance listening skill development in innovative ways. For example, virtual reality simulations can provide immersive listening experiences, while AI-driven platforms can offer personalized feedback and adaptive learning experiences;

With the widespread adoption of smartphones and mobile devices, researchers are exploring the potential of mobile learning and microlearning approaches to improve listening skills. Mobile apps and microlearning modules can deliver short, targeted listening exercises that students can engage with anytime, anywhere, making learning more accessible and convenient.

Conclusion

This study qualitatively explored the experiences and challenges in using ICT applications of novice vs. experienced English teachers in secondary schools in Kazakhstan. Specifically, this research reveals that the biggest difference between novice and experienced English teachers is in the variety of ICT applications used. The results demonstrate that more experienced teachers are not familiar with different ICT applications and only use governmentmandated applications in the classroom, while novice teachers are familiar with and tend to use a broader range of ICT applications including those that are not only government-mandated. Other than that novice and experienced teachers' experiences and challenges turned out to be quite similar. The reason for that EFL teachers use ICT tools for various purposes, but most commonly for lesson preparation. The results also demonstrate that technology-supported training courses are needed since most novice and experienced teachers have not received any yet, and they are open to more ICT training courses focused on using specific applications in teaching English. Thus, the result suggests that teacher-training programs should embrace more active ICT courses for English teachers and possibly show how ICT applications may be used in various aspects of teaching. Apart from the training courses, all EFL teachers have to work around the limitations of their schools' internet connection and tech infrastructure to actually save the time and use the ICT applications they want in their teaching.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	AMIR TEMUR AND THE ECONOMY DURING THE TIMURID ERA	3
2	FOREIGN TRADE RELATIONS DURING THE KHANATE PERIOD	8
3	SOCIO-ECONOMIC AND ECONOMIC LIFE OF THE SAMANI STATE	12
4	INFORMATION ABOUT THE CULTURAL LIFE OF TURKESTAN IS ON THE PRESS PAGES	17
5	БОБОДЕҲҚОН ВА У БИЛАН БОҒЛИҚ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАР(XIX аср охири XX аср бошлари)	22
6	AHMAD YASSAVIY - TARIQAT ASOSCHISI	30
7	ABU NASR FAROBİYNING ILMIY MEROSI VA UNING JAHON TARIXIDA TUTGAN O‘RNI	36
8	SUMMARY OF CONTENT DIRECTIONS OF HISTORY IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY	40
9	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA CHET EL VALYUTASINING EKSPORT MASALALARIDAGI AHAMIYATI	43
10	KOSHI INTEGRAL FORMULASI ANALOGI.	47
11	TIBBIYOT XODIMLARI ETIKA VA DEONTOLOGIYA	53
12	SUYAKLARNING CHIQISHI VA SINISHNING BELGILARI VA ULARNI MALHAM VA SURTMALAR YORDAMIDA DAVOLASH USULLARI HAQIDA (QOL,KAFT,BILAK,SON,TIZZA QOPQOG‘I MISOLODA)	56
13	AHOLINING TURMUSH DARAJASINI O‘RGANISHNING ILMIY ASOSLARI	59
14	YURAK GLIKOZIDLARI	63
15	МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИНИ ТАРТИБГА СОЛИШ MASALASI TERROРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ МУҲИМ ЙўНАЛИШИ СИФАТИДА	68
16	MORFOLOGIK SHAKLLARNING MORFEMIKA OBYEKTI SIFATIDA O‘RGANILISHI	74
17	TIBBIYOT VA FARMATSEVTIKADA NANOTEKNOLOGIK USULLARNI QO‘LLANILISHI	79
18	DORIVOR GULXAYRI VA ISIRIQ O‘SIMLIKLARINING TIBBIYOTDA QO‘LLANILISHI HAMDA AMALIY AHAMIYATI	87
19	SURTMA DORILAR VA ULARNI TAYORLASH . SIFATINI BAHOLASH, YORLIQLASH, ULARDAN FOYDALANISH	94
20	BAKTERITSID XUSUSIYATIGA EGA O‘SIMLIKlardan FOYDALANISH	100
21	KIYIK O‘TI FOYDASI SHIFOBAXSHLIGI QO‘LLANILISHI	107
22	JENSHENNING TIBBIYOTDA QO‘LLANILISHI	114

23	IDENTIFY CURRENT CYBER SECURITY THREATS ACCORDING TO THE OWASP TOP-10 CLASSIFICATION	121
24	SPORTCHILARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH.	128
25	ELEKTRON POLIKLINIKA AXBOROT TIZIMIDAN FOYDALANISH	131
26	TEACHING GRAMMAR THROUGH CONTEXT	134
27	ISAJON SULTONNING “ALISHER NAVOIY” ROMANI MISOLIDA ALISHER NAVOIYNING HAYOTI VA IJODINING O’RGANILISHI	137
28	DURRONIYLAR IMPERIYASI SIYOSIY QURILISHINING O’ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.	140
29	MAMLAKATIMIZNING JANUBIY HUDUDLARIDA KENG TARQALGAN QO’SH QANOTLI QON SO’RUVCHI HASHAROTLARINING RIVOJLANISHI, ULARNING ZARARLARI, QARSHI KURASHISH VA OLDINI OLISH USULLARI.	143
30	ЧОРВА МОЛЛАР ЎҒИРЛИГИНИ ОЧИШНИНГ ЯНГИЧА УСУЛЛАРИ ВА ХОЗИРГИ ПАЙТДА СОДИР ЕТИЛАЁТГАН УШБУ ТУРДАГИ ЖИНОЯТЛАРНИ БАРТАРАФ ЕТИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	149
31	АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЖАРАЁНИДА ҲОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	158
32	ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ УМУМИЙ ПРОФИЛАКТИКАСИ БУЙИЧА ФАОЛИЯТИ	163
33	ICHKI ISHLAR ORGANLARI TAYANCH PUNKTLARI NEGIZIDA HAMKORLIKNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH TUSHUNCHASI VA MAZMUNI	167
34	METHODS FOR THE EXPRESSION OF COMPARISON IN MODERN ENGLISH	173
35	USING MOBILE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH VOCABULARY.	176
36	GENDER METAPHORS IN RUSSIAN AND ENGLISH LINGUOCULTURES	180
37	POLYSEMY IN THE SEMANTIC FIELD OF MOVEMENT IN THE ENGLISH LANGUAGE	184
38	THE ROLE OF GENDER IN ENGLISH LANGUAGE COMMUNICATION	186
39	THE USE OF THE INTERNET APPLICATIONS IN INCREASING STUDENTS’ LITERACY IN ENGLISH	189
40	WAYS OF DEVELOPING STUDENTS’ LISTENING SKILLS THROUGH INFORMATION TECHNOLOGIES	193

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

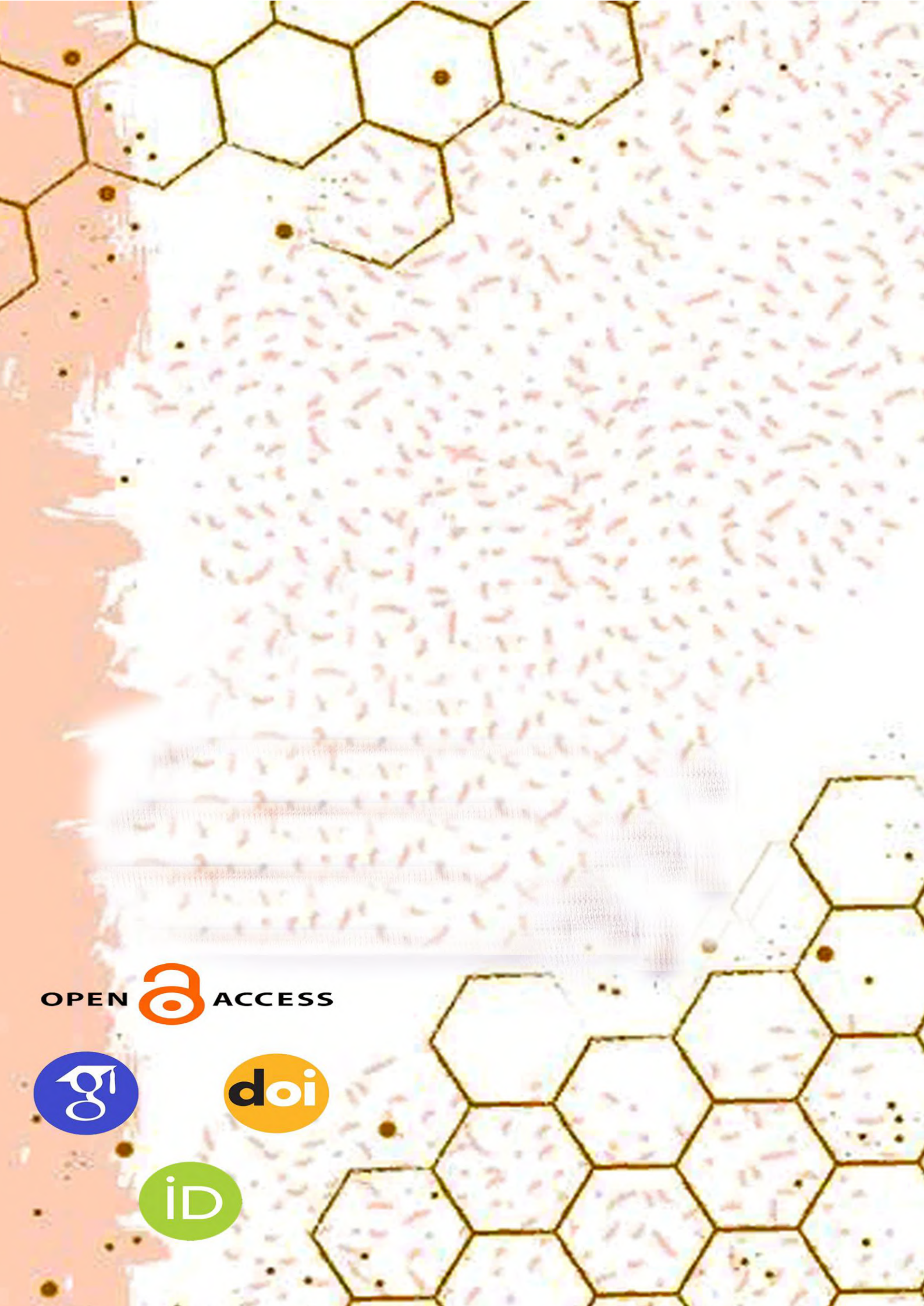
**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.

OPEN ACCESS

